

Załącznik do Uchwały Nr XIII/86/2015
Rady Gminy Milanów
z dnia 30 grudnia 2015 r.

Strategia Rozwoju Gmin Partnerskich Doliny Zielawy na lata 2015-2023

Niniejsza publikacja została stworzona przy pomocy finansowej Unii Europejskiej, w ramach Programu Współpracy Transgranicznej Polska-Białoruś-Ukraina 2007-2013. Wyłącznie odpowiedzialność za zawartość niniejszej publikacji leży wyłącznie po stronie autora i wydawcy Gminy Rossosz i nie może być w żadnym wypadku traktowana jako odzwierciedlenie stanowiska Unii Europejskiej.

Strategia Rozwoju Gmin Partnerskich Doliny Zielawy została opracowana przez firmę EuroCompass Sp. z o.o. na podstawie umowy nr PL/1/2015 z dnia 18.05.2015 r.

Zespół ekspercki:

Ryszard Boguszewski

Tomasz Rutkowski

Ewelina Borowiec

Spis treści

1. Wprowadzenie	4
1.1. Założenia metodologiczne	4
2. Zdefiniowanie obszaru	6
3. Diagnoza sytuacji społeczno-gospodarczej wynikająca ze stanu istniejącego	9
3.1. Położenie, powierzchnia, przestrzeń i środowisko przyrodnicze	9
3.2. Potencjał demograficzny	11
3.3. Społeczeństwo i jakość życia	15
3.4. Środowisko kulturowe	31
3.5. Dostępność komunikacyjna	35
3.6. Infrastruktura techniczna	43
3.7. Gospodarka	58
3.8. Jakość rządzenia i współpraca międzyregionalna	96
4. Analiza SWOT	104
5. Główne wyzwania rozwojowe obszaru	105
6. Część strategiczna	107
6.1. Wizja i misja	107
6.2. Priorytetowe obszary rozwoju i kierunki działań	108
6.2.1. Rozwijająca się specjalizacja gospodarcza obszaru Doliny Zielawy	112
6.2.2. Wzrost jakości życia na terenie obszaru poprzez rozwinięte usługi społeczne i komunalne	120
6.2.3. Racjonalne zarządzanie i kształtowanie przestrzeni gmin partnerskich tworzących obszar Doliny Zielawy	123
6.3. Spójność z dokumentami strategicznymi	125
6.3.1. Poziom wspólnotowy	125
6.3.2. Poziom krajowy	126
6.3.3. Poziom regionalny	128
7. System wdrażania strategii	132
7.1. Partnerskie zarządzanie obszarem	146
7.2. System monitorowania i ewaluacji	150
8. Metody partycypacji społecznej	153
9. Załączniki	157
9.1. Indykatorywny wykaz wstępnie zidentyfikowanych projektów inwestycyjnych i nieinwestycyjnych gmin partnerskich	157
9.2. Strategiczna Ocena Oddziaływania na Środowisko – podsumowanie	157

1. Wprowadzenie

Niniejsza Strategia Rozwoju Gmin Partnerskich „Doliny Zielawy” na lata 2015-2023 jest wynikiem wspólnych ustaleń 6 samorządów gminnych: Rossosz, Wisznice, Sosnówka, Podedwórze, Jabłoń i Milanów, których współpraca została zapoczątkowana w 2007r.

Strategia składa się z trzech zasadniczych części (tj. diagnostycznej, strategicznej oraz wdrożeniowej) i obejmuje okres do 2023r. W części diagnostycznej dokonano oceny barier oraz potencjałów rozwojowych w poszczególnych obszarach, tj. położenia, przestrzeni i środowiska przyrodniczego, demografii, społeczeństwa i jakości życia, środowiska kulturowego, dostępności komunikacyjnej, infrastruktury technicznej, gospodarki oraz jakości rządzenia i współpracy międzyregionalnej. W części strategicznej wyznaczono wizję obszaru oraz misję partnerskich samorządów określając jednocześnie cele strategiczne i operacyjne, a także wykazując spójność z dokumentami strategicznymi na poziomie wspólnotowym, krajowym i regionalnym. Część wdrożeniowa zawiera plan operacyjny wraz z zestawieniem kierunków działań, jakie będą podejmowane w ramach przewidzianych celów operacyjnych strategii. Strategia określa również rolę samorządów w partnerskim zarządzaniu obszarem „Doliny Zielawy”, a także możliwe źródła finansowania działań ze środków zewnętrznych oraz system monitorowania i ewaluacji.

1.1. Założenia metodologiczne

Podstawowym założeniem metodycznym zastosowanym przez zespół ekspercki była identyfikacja wszystkich potencjałów rozwojowych z jednoczesnym wskazaniem barier. Przeciwdziałanie barierom rozwojowym stworzy dla obszaru „Doliny Zielawy” możliwość wykorzystania swoich zasobów, prowadząc jednocześnie do określenia specjalizacji obszaru i zwiększenia jego konkurencyjności. Analiza współzależności w części diagnostycznej pomiędzy ekonomicznymi podstawami funkcjonowania obszaru (gospodarka), a poziomem i warunkami życia jego mieszkańców posłużyła do wyznaczenia wyzwań rozwojowych.

Z uwagi na nowe podejście w planowaniu strategicznym, diagnoza sytuacji społeczno – gospodarczej obszaru wymagała w większym, niż dotychczas stopniu uwzględnienia wymiaru terytorialnego, było to możliwe dzięki zawarciu następujących elementów:

- określeniu podstawowych cech struktury przestrzennej obszaru,
- określeniu różnicowań i specyfiki terytorium,
- analizie potencjałów rozwojowych w ujęciu terytorialnym,
- analizie spójności wewnętrznej,
- analizie profili i rozmieszczenia działalności gospodarczej, które wpływają na zróżnicowanie rozwoju gospodarczego i zagospodarowania przestrzennego,
- przedstawieniu wpływu terytorialnego realizowanych dotychczas działań rozwojowych w obszarze objętym strategią.

W pierwszej kolejności autorzy strategii koncentrowali się nad identyfikacją zasobów endogenicznych mających wpływ na rozwój obszaru wynikających z położenia.

Następnie ocenie podlegały czynniki demograficzne i społeczne oraz infrastruktura mająca wpływ na jakość życia. Czynniki te należą do najważniejszych wyznaczników rozwoju społeczno

– gospodarczego. Przedkładają się bowiem bezpośrednio na poziom i warunki życia oraz świadczą o kapitale ludzkim. Oceny dokonano w zakresie:

- stanu demografii,
- środowiska kulturowego,
- społeczeństwa i jakości życia, ze szczególnym uwzględnieniem: pomocy społecznej i wykluczenia społecznego, ochrony zdrowia, stanu bezrobocia, stanu i jakości infrastruktury mieszkaniowej, oświaty oraz zachorowalności mieszkańców na wybrane choroby cywilizacyjne.

Ważnym elementem wpływającym zarówno na jakość życia oraz rozwój gospodarczy obszaru jest infrastruktura techniczna, analizie poddano infrastrukturę:

- wodno – kanalizacyjną,
- energetyczną,
- terenów inwestycyjnych,
- gospodarki odpadami.

Ocenie poddano również dostępność komunikacyjną.

Powyższą ocenę wykorzystano w kontekście planowania rozwoju gospodarczego obszaru „Doliny Zielawy” uwzględniając jednocześnie liczbę oraz strukturę gospodarstw rolnych, a także podmiotów gospodarczych.

W oparciu o wyżej zdefiniowaną ocenę potencjałów i barier, w tym przeprowadzone badania ankietowe, określono główne kierunki rozwojowe obszaru.

Podczas dalszych prac nad dokumentem, w części strategicznej, uwzględnienie wymiaru terytorialnego oznaczało konieczność wyznaczania celów rozwojowych, określenia zasad koordynacji i współpracy oraz doboru odpowiednich instrumentów w taki sposób, aby wykorzystać specyficzne uwarunkowania i zróżnicowane potencjały rozwojowe zidentyfikowane w części diagnostycznej. Dlatego też podczas prac nad strategią, a w szczególności przy definiowaniu wizji i celów strategicznych kierowano się następującymi założeniami:

- ograniczenie problemów rozwojowych oraz wzmocnienie i lepsze wykorzystanie potencjałów obszaru;
- większa koncentracja i specjalizacja, zarówno w wymiarze tematycznym, jak i terytorialnym, przy wykorzystaniu potencjałów decydujących o przewadze konkurencyjnej obszaru;
- programowanie rozwoju, a nie zaspokajanie bieżących potrzeb.

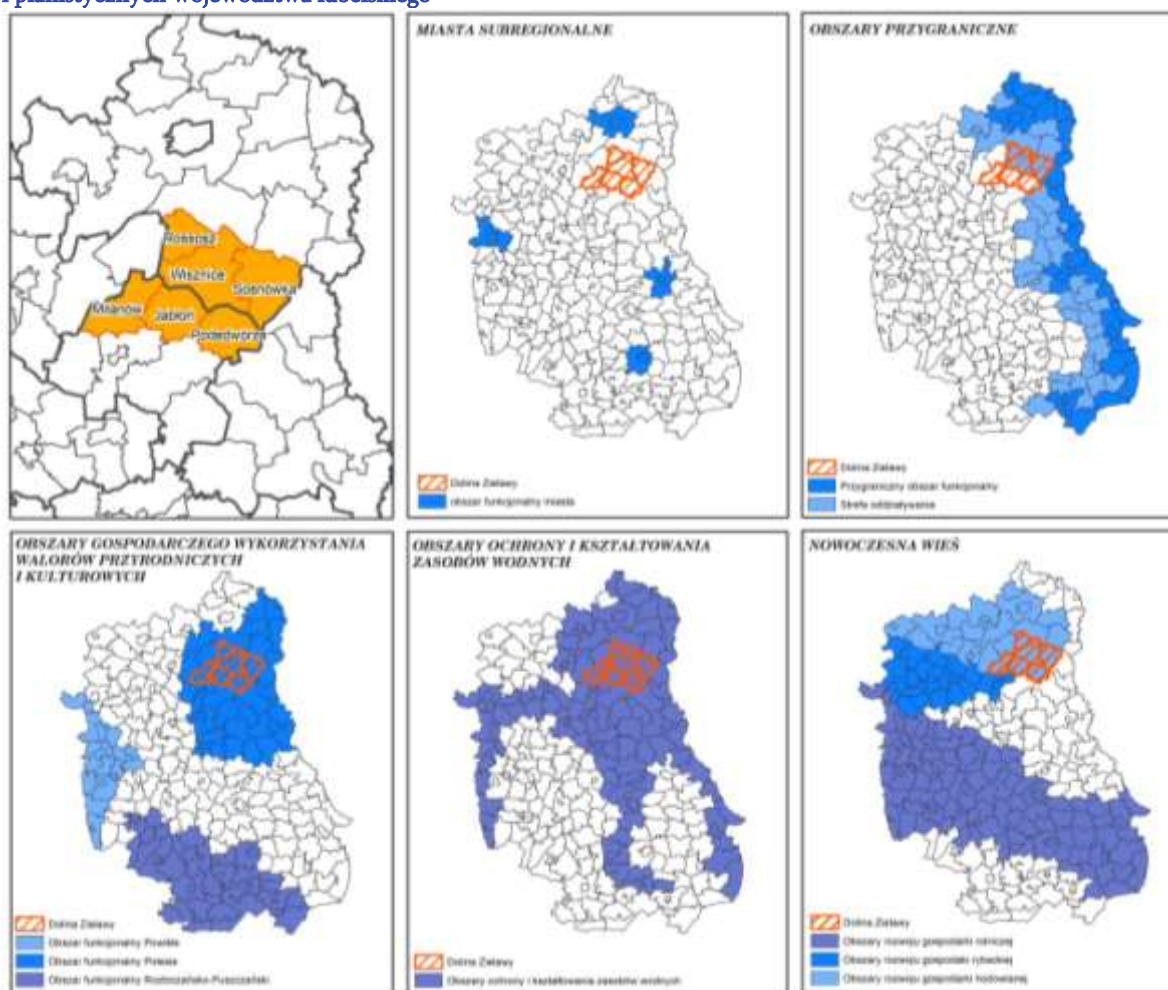
Przyjęta metodyka pozwoliła na właściwe wyznaczenie kierunków rozwojowych obszaru bazujących na integracji funkcjonalnej oraz wykorzystującej unikatowe wewnętrzne zasoby sprzyjające specjalizacji terytorialnej.

2. Zdefiniowanie obszaru

Strategia Rozwoju Gmin Partnerskich „Doliny Zielawy” wpisuje się w nowy model polityki regionalnej, którą na szczeblu krajowym opisuje m.in. *Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030* oraz *Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego (KSRR) 2010 – 2020: Regiony, Miasta, Obszary Wiejskie*, natomiast na poziomie regionu *Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Lubelskiego (PZPWL)* oraz *Strategia Rozwoju Województwa Lubelskiego na lata 2014 – 2020 (z perspektywą do 2030 r.)* (SRWL).

Zgodnie z PZPWL obszary funkcjonalne traktuje się jako zwarte układy przestrzenne składające się z funkcjonalnie powiązanych terenów, charakteryzujących się wspólnymi uwarunkowaniami i przewidywanymi, jednolitymi celami rozwojowymi. Natomiast obszary strategicznej interwencji (OSI) wg SRWL, stanowią przestrzenne odzwierciedlenie potencjałów i problemów rozwojowych zidentyfikowanych na obszarze województwa lubelskiego. Wyznaczenie obszarów strategicznej interwencji zostało poprzedzone delimitacją obszarów funkcjonalnych w PZPWL.

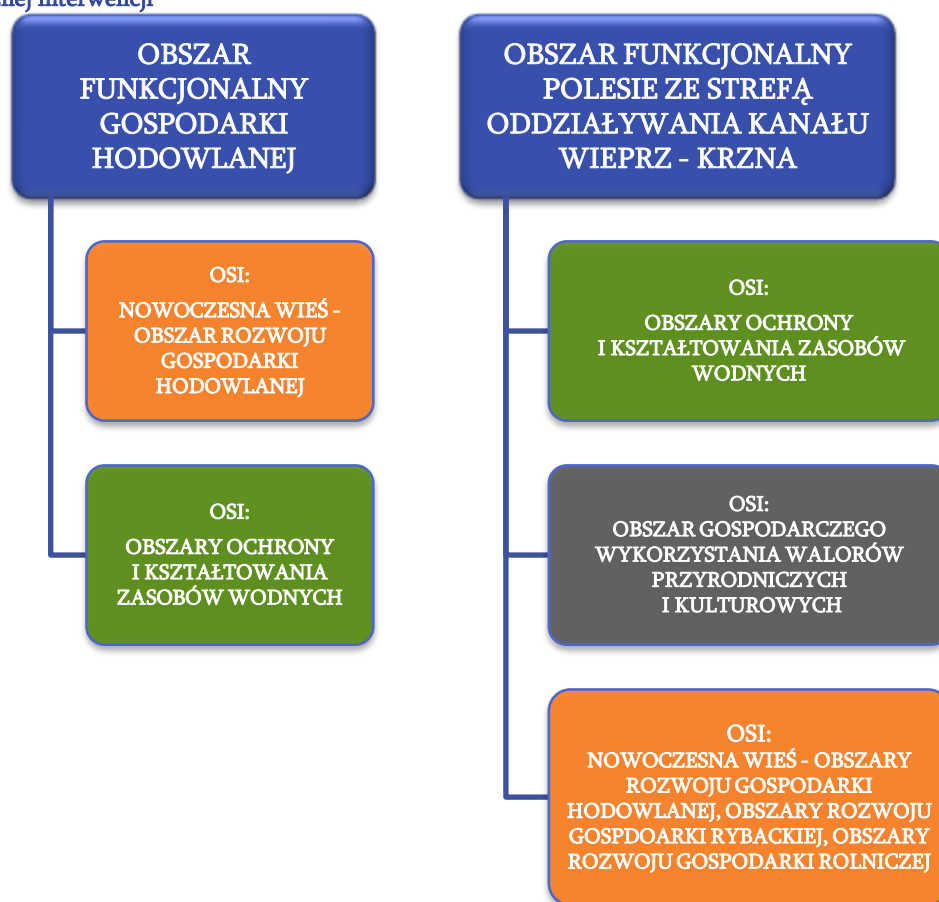
Ryc. 1 Obszary funkcjonalne oraz obszary strategicznej interwencji wyznaczone w dokumentach strategicznych i planistycznych województwa lubelskiego

Źródło: opracowanie własne na podstawie Strategii Rozwoju Województwa Lubelskiego na lata 2014 – 2020 (z perspektywą do 2030 r.)

Powierzchnia administracyjna gmin tworzących „Dolinę Zielawy” pokrywa się z następującą delimitacją wyznaczoną w PZPWL obszarów funkcjonalnych: gospodarki hodowlanej oraz Polesie ze strefą oddziaływania kanału Wieprz – Krzna.

Ryc. 2 Powiązanie „Doliny Zielawy” z obszarami funkcjonalnymi o znaczeniu regionalnym oraz z obszarami strategicznej interwencji

Źródło: opracowanie własne na podstawie Planu Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Lubelskiego – projekt, 2015 r.

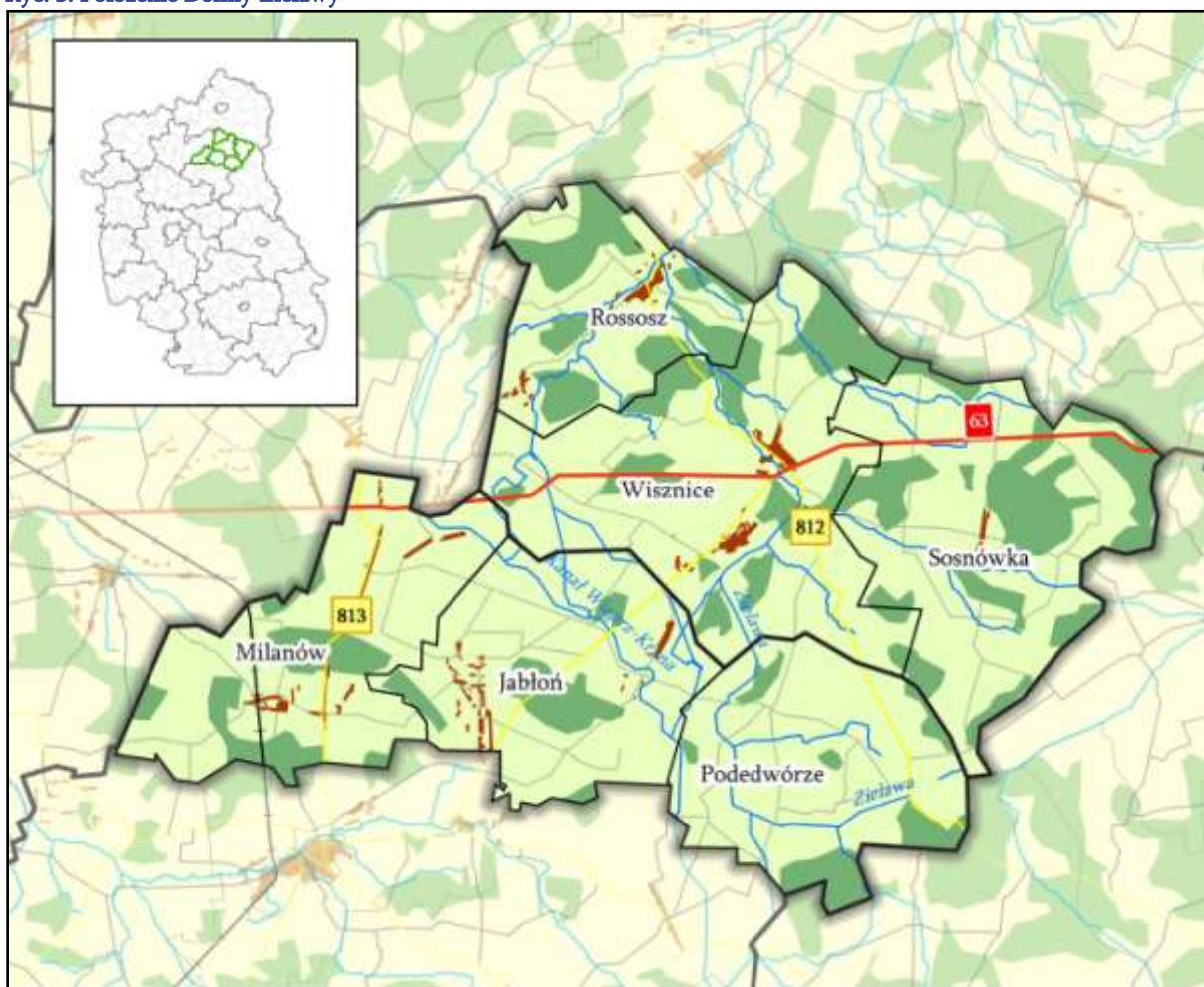
Zdefiniowanie obszaru „Doliny Zielawy” w kontekście obszarów funkcjonalnych oraz strategicznej interwencji, przy uwzględnieniu zidentyfikowanych cech obszaru, zjawisk problemowych, a także proponowanej interwencji, wyznacza ramy do określenia priorytetów i funkcji rozwojowych.

3. Diagnoza sytuacji społeczno-gospodarczej wynikająca ze stanu istniejącego

3.1. Położenie, powierzchnia, przestrzeń i środowisko przyrodnicze

Gminy partnerskie Doliny Zielawy położone są w północnej części województwa lubelskiego na terenie powiatów: bialskiego i parczewskiego. W skład Doliny Zielawy wchodzi 3 gminy z powiatu bialskiego tj. gmina Rossosz, gmina Wisznice i gmina Sosnówka i 3 z terenu powiatu parczewskiego – gmina Milanów, gmina Jabłoń i gmina Podedwórze. Obszar zajmuje 73 224 ha.

Ryc. 3. Położenie Doliny Zielawy

Źródło: opracowanie własne

Dolina Zielawy znajduje się na terenie trzech mezoregionów: Zakłęsłości Łomaskiej i Równiny Parczewskiej – które należą do makroregionu Polesie Zachodnie oraz Małego Mazowsza – należącego do makroregionu Mazowsze.

Obecny obraz budowy geologicznej i ukształtowania terenu w tym obszarze został wykształcony podczas zlodowacenia środkowopolskiego i bałtyckiego (czwartorzęd). Łądolód kontynentalny objął zasięgiem całą dolinę Krzny, dlatego teren został ukształtowany przez zjawiska i procesy związane z postojem i wycofaniem się łądolodu. Rejon Zakłęsłości Łomaskiej obejmuje piaszczystą, podmokłą i zatorfioną równinę, przez którą przepływa rzeka Zielawa,

nazywana jest krainą łąk i lasów. Równina Parczewska charakteryzuje się wzniesieniami z gliny zwałowej, otoczonej piaszczystymi równinami akumulacji wodnej. Natomiast zachodnia część gminy Milanów należąca do mezoregionu Małe Mazowsze jest obszarem płaskim zbudowanym z piasków usypanych przez wody lodowcowe, częściowo zwydmiony.

Gleby występujące na obszarze Doliny Zielawy są silnie zróżnicowane i powiązane z budową geologiczną. Według Mapy glebowo-rolniczej¹ występują tu gleby płowe, brunatne wyługowane, odgórnie oglejone (wytworzone z piasków naglinowych i glin zwałowych), gleby rdzawe i rdzawe bielcowe (piaski luźne i żwiry piaszczyste różnej genezy oraz z piasków słabogliniastych i gliniastych różnej genezy), gleby hydromorficzne (mułowe i mułowo-glejowe oraz torfowe i murszowe) oraz mady o różnym składzie mechanicznym. Na obszarze przeważają gleby zaliczane do kompleksu żytniego słabego oraz kompleksu pszennego dobrego. W wyniku działalności człowieka powstał nowy typ gleb tzw. gleby antropogeniczne, które dzielą się na dwie grupy: gleby industrio- i urbanoziemne, które znajdują się na terenach zurbanizowanych oraz gleby kulturoziemne – znajdujące się na terenach przekształconych pod wpływem gospodarki rolnej.

Obszar Doliny Zielawy należy do zlewni rzeki Bug. Przez obszar przepływa rzeka Zielawa – prawy dopływ Krzyny (przez teren Doliny Zielawy przebiega 39,47 km, a cały ciek ma 63,33 km). Rzeki na tym terenie kształtują przyrodę i krajobraz, wzdłuż rzeki można spotkać starorzecza, łąki zalewowe, lasy łęgowe oraz rowy melioracyjne. Cały obszar charakteryzuje się dość gęstą siecią rzeczna.

Teren Doliny Zielawy leży w klimacie umiarkowanym przejściowym, który charakteryzuje się dużymi amplitudami temperatury rocznej z przewagą opadów letnich nad zimowymi, krótszym okresem wegetacji w porównaniu do zachodniej części kraju oraz przewagą wiatrów zachodnich w lecie (niosących chłodniejsze powietrze), a w okresie zimowym wiatrów wschodnich – zimniejszych.

W 2013r., według danych GUS, na terenie Doliny Zielawy było 80 ha obszarów prawnie chronionych, które zajmowały zaledwie 0,1% ogólnej powierzchni i znajdowały się na terenach gmin: Rossosz, Milanów i Podedwórze (na terenie poszczególnych gmin obszary prawnie chronione nie zajmowały nawet 1% ogólnej powierzchni gminy).

Największy obszar prawnie chroniony zlokalizowany jest na terenie gminy Podedwórze, który zajmuje 58,25 ha. Jest to Rezerwat przyrody „Warzewo” – faunistyczny i torfowiskowy, a przedmiotem ochrony (wg aktu powołującego²) jest zachowanie miejsc łęgowych i ostoi wielu gatunków ptaków. Dane dotyczące powierzchni o szczególnych walorach przyrodniczych prawnie chronionych nie uwzględniają informacji o obszarach Natura 2000.

Na tym terenie występują dwa obszary Sieci Natura 2000: Zbiornik Podedwórze (Kod obszaru PLB060015) zakwalifikowany jako obszar specjalnej ochrony (OSO) wyznaczany na podstawie dyrektywy ptasiej³, zlokalizowany na terenie gmin: Podedwórze, Wisznice i Jabłoń

¹ Mapa glebowo-rolnicza Polski 1:100 000, Wyd. Geologiczne 1975r.

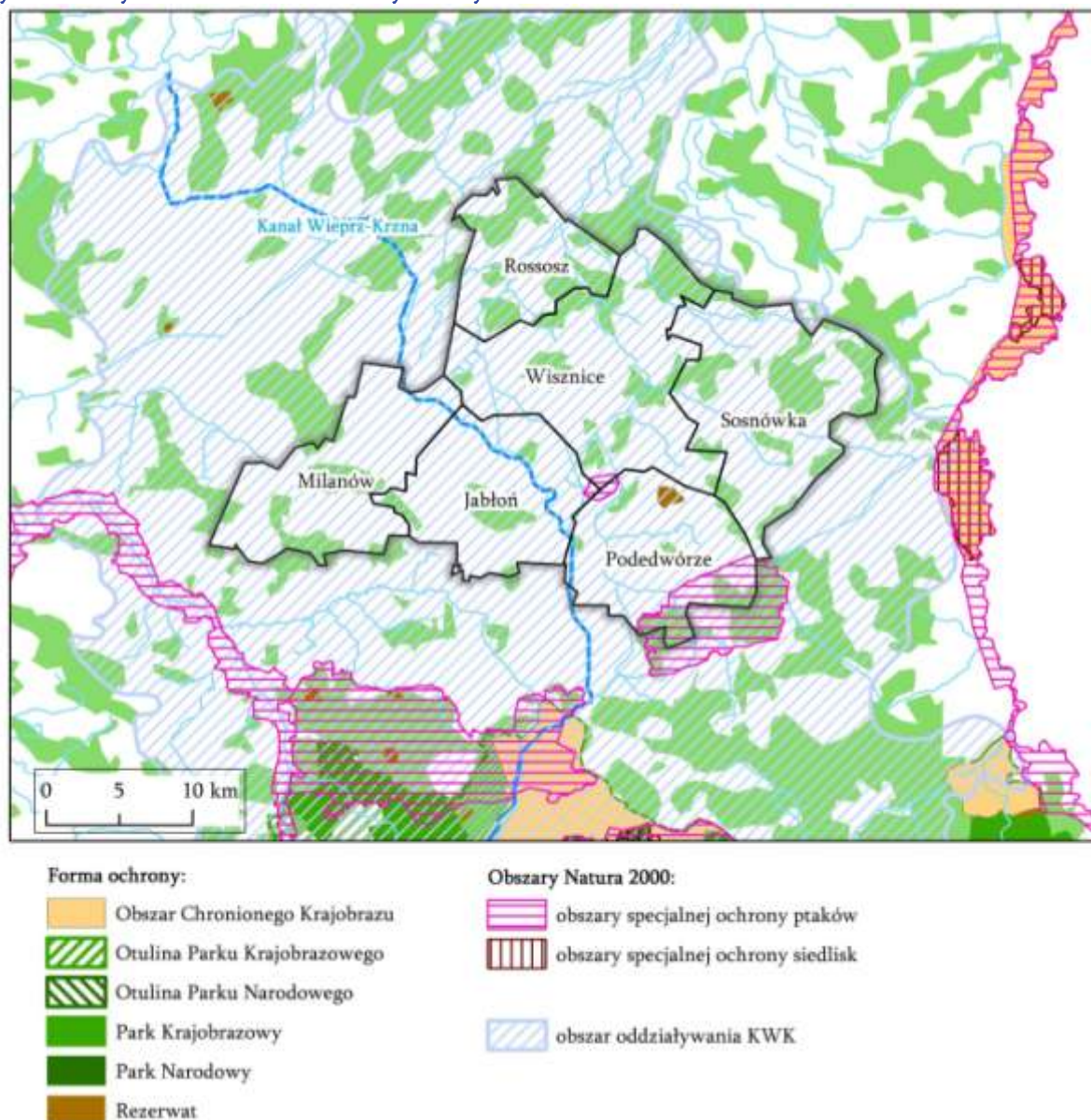
² Zarządzenie Ministra Ochrony Środowiska, Zasobów Naturalnych i Leśnictwa z dnia 17 listopada 1988 roku w sprawie uznania za rezerwat przyrody (MP nr 32, poz. 293)

³ Dyrektywa 2009/147/WE w sprawie ochrony dzikiego ptactwa

o całkowitej powierzchni 283,71 ha oraz Uroczysko Mosty-Zahajki (Kod obszaru PLB060014) również zakwalifikowany jako OSO, jego całkowita powierzchnia to 5061,74 ha z czego około 2 000 ha położonych jest na terenie gminy Podedwórze oraz w minimalnej części na terenie gminy Sosnówka około 0,1 ha.

Obszary Sieci Natura 2000 stanowią około 3% całkowitej powierzchni gmin należących do Doliny Zielawy. Prezentuje to poniższa mapa.

Ryc. 4. Obszary chronione na terenie Doliny Zielawy

Źródło: opracowanie własne

3.2. Potencjał demograficzny

Na układ osadniczy Doliny Zielawy składa się 6 gmin wiejskich (3 z terenu powiatu bialskiego i 3 z powiatu parczewskiego). Według danych GUS, w 2014r., obszar ten zamieszkiwały 19 573 osoby (o 543 osoby mniej w porównaniu do 2008r.). Największy odsetek stanowili mieszkańcy gminy Wisznice (26% ogółu ludności), a najmniejszy gminy Rossosz – 12%.

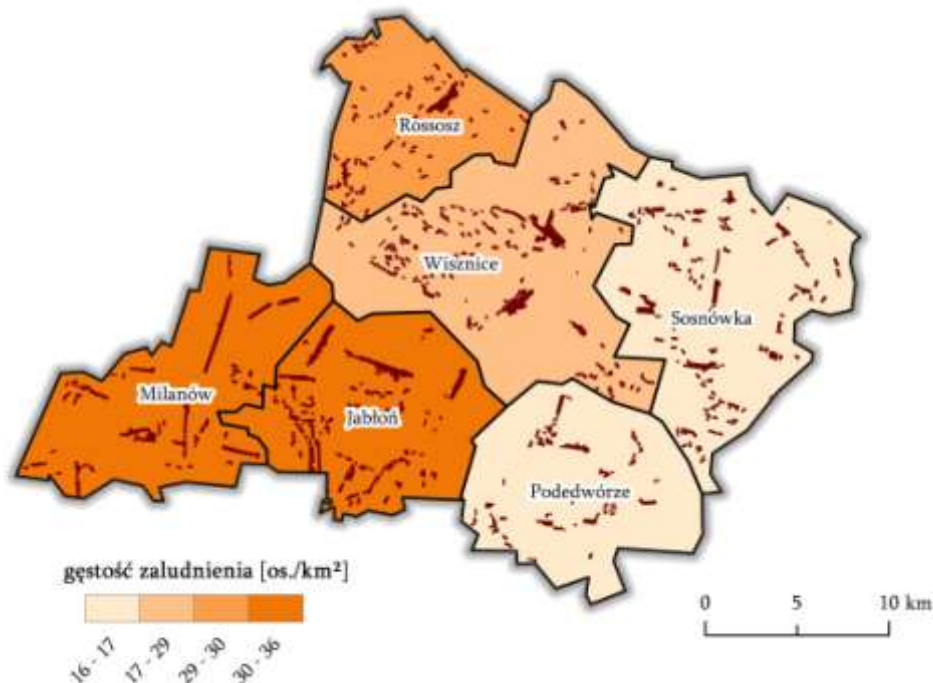
Wykres 1 Dynamika zmian liczby ludności na terenie gmin partnerskich Dolina Zielawy w latach 2008-2014

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS

Ze względu na dużą powierzchnię Doliny Zielawy obszar wyróżnia dość niski wskaźnik gęstości zaludnienia – według danych GUS w 2014r. wynosił on 27 os./km², natomiast w województwie lubelskim wynosił 85 os./km². Największa gęstość zaludnienia została odnotowana na terenie gminy Jabłoń – 36 os./km², a najmniejsza w gminie Podedwórze – 16 os./km².

Ryc. 5. Gęstość zaludnienia na terenie Doliny Zielawy w 2014r. (wraz z układem zabudowy)

Źródło: opracowanie własne

Liczba ludności kształtowana jest przez przyrost naturalny oraz saldo migracji. Analizując liczbę urodzeń żywych i zgonów w latach 2008-2014 widać wyraźną przewagę liczby zgonów nad liczbą urodzeń, co w konsekwencji daje ujemną wartość przyrostu naturalnego w całym

analizowany okresie. Podobnie prezentuje się wartość przyrostu naturalnego na terenie poszczególnych gmin. Natomiast wskaźnik przyrostu naturalnego na 1 000 ludności na terenie Doliny Zielawy w 2014r. (wg danych GUS) wyniósł -5.

Tabela 1 Przyrost naturalny na terenie Doliny Zielawy w latach 2008-2013

Rok	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Urodzenia żywe	185	236	187	209	212	173	188
Zgony ogółem	294	319	256	308	242	246	283
Przyrost naturalny	-109	-83	-69	-99	-30	-73	-95

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS

Potencjał ludnościowy Doliny Zielawy jest osłabiony przez utrzymujące się w latach 2008-2013 ujemne saldo migracji. Według danych GUS, w 2013r., na teren Doliny Zielawy zameldowało się 126 osób, o 19% mniej w porównaniu do 2008r. Najwięcej zameldowań było na terenie gminy Milanów – 27 osób, a najmniej na terenie gminy Rossosz – 11 osób. Z tego terenu w 2013r. wymeldowało się aż 285 osób (GUS), o 21% więcej w porównaniu do 2008r. Najwięcej wymeldowań odnotowano na terenie gminy Wisznice – 75 osób, a najmniej na terenie gminy Podedwórze – 23 osoby. W wyniku większej liczby wymeldowań niż zameldowań na tym terenie, saldo migracji przyjęło wartość ujemną -159 osób w 2013r. (GUS). Na tle województwa lubelskiego wartość wskaźnika salda migracji na 1 000 mieszkańców na terenie Doliny Zielawy wypada niekorzystnie. Wartość tego wskaźnika dla terenu Doliny Zielawy, wg danych GUS, w 2013r. wyniosła -7,7, a dla województwa lubelskiego -2,6. Najprawdopodobniej jest to związane z migracją ludzi młodych do ośrodków miejskich w celach edukacyjnych oraz zarobkowych.

Wykres 2 Saldo migracji na 1 000 mieszkańców na terenie Doliny Zielawy i województwa lubelskiego

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS

Zmiany wynikające z analizy danych statystycznych w strukturze poszczególnych gmin partnerskich Doliny Zielawy świadczą o niekorzystnych trendach demograficznych, które są widoczne nie tylko na terenie województwa lubelskiego ale również na terenie całego kraju. Pomimo utrzymującej się na stałym poziomie liczby ludności w wieku poprodukcyjnym (nieznaczny spadek tej grupy ludności był widoczny w latach 2009-2012 zaledwie o pół procenta),

o procesie starzenia się społeczeństwa na obszarze Doliny Zielawy świadczy widoczny spadek liczby ludności w wieku przedprodukcyjnym, o ok. 2,3%. W przeciągu analizowanych lat widać również niewielki wzrost ludności w wieku produkcyjnym (o ok. 2,2%) w porównaniu do 2008r. Analizując zmiany w strukturze ludności wg ekonomicznych grup wieku, na terenie poszczególnych gmin partnerskich Doliny Zielawy, wzrastający odsetek liczby ludności w wieku poprodukcyjnym w analizowanym okresie widoczny jest na terenie gminy Rossosz (o 1,3% w porównaniu do 2008r.), gminy Podedwórze (o 0,9%) i gminy Jabłoń (o 0,6%).

Wykres 3 Udział ludności wg ekonomicznych grup wieku w % ludności ogółem na terenie Doliny Zielawy

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS

Zgodnie z prognozą liczby ludności Głównego Urzędu Statystycznego w 2050r. województwo lubelskie będzie zamieszkiwało o ok. 20% ludności mniej w porównaniu do 2015r. (wg danych GUS w 2015r. na terenie województwa zamieszkuje 2 139 727 osób). W 2050r. teren powiatu bialskiego będzie zamieszkiwało o ok. 15% mniej osób (2015r. – 112 619 osób), a teren powiatu parczewskiego o ok. 27% osób (2015r. – 35 589 osób). Zgodnie z prognozą tereny miast do 2050r. opuści ok. 27% mieszkańców (w porównaniu do 2015r.), a tereny wiejskie – ok. 14%. Na terenie powiatu bialskiego również większy ubytek ludności będzie widoczny na terenie miast – 19% (2015r. – 22 794 osób), natomiast na terenach wiejskich – 14% (2015r. – 89 825 osób). Odwrotnie prognozowane są zmiany liczby ludności na terenie powiatu parczewskiego, gdyż większy ubytek ludności będzie na terenach wiejskich o ok. 30% (2015r. – 24 713 osób), natomiast na terenach miast ubytek będzie 21% (2015r. – 10 876 osób).

Widoczne trendy demograficzne będą miały bardzo niekorzystny wpływ przede wszystkim na rynek pracy oraz system ubezpieczeń społecznych. Do głównych czynników, które będą miały wpływ na prognozowaną liczbę ludności, należy zaliczyć migracje wewnętrzne i zagraniczne. Trend ten jest zauważalny na terenie całego województwa lubelskiego i jest związany z migracją ludzi młodych. Analiza prognozy migracji zagranicznych na pobyt stały w województwie lubelskim wskazuje wzrost napływu ludności o ok. 2/3 i emigrację ludności na stałym poziomie.

3.3. Społeczeństwo i jakość życia

Metodologia Krajowego Raportu o Rozwoju Społecznym⁴, która w innowacyjny i nowatorski sposób przedstawia rozwój społeczny poprzez Wskaźnik Lokalnego Rozwoju Społecznego (LHDI), pozwala na ocenę potencjału rozwoju na poziomie lokalnym. Projekt został zrealizowany przez ekspertów Programu Narodów Zjednoczonych ds. Rozwoju (UNDAP) w partnerstwie z Ministerstwem Rozwoju Regionalnego, Głównym Urzędem Statystycznym oraz we współpracy z ekspertami z ośrodków akademickich. Wielowymiarowość charakteru rozwojowego jest oparta na trzech komponentach: zdrowia obywateli, dostępu do wiedzy i edukacji oraz zamożności obywateli.

Zgodnie z wybraną metodologią obszar Doliny Zielawy został zaliczony do obszarów o bardzo niskiej wartości rozwoju społecznego, tak jak cały powiat bialski (z wyjątkiem miasta Biała Podlaska, które zaliczane jest do obszarów o bardzo wysokim rozwoju społecznym) oraz powiat parczewski. Głównymi konkluzjami przeprowadzonego badania są: najniższy poziom rozwoju społecznego odnotowano na terenach wiejskich, które znajdowały się w obszarze dawnego zaboru rosyjskiego.

Rynek pracy

Według danych GUS w 2013r. na terenie Doliny Zielawy pracowało⁵ w sumie 1 412 osób, z czego ponad 60% stanowiły kobiety. W porównaniu do 2008r. liczba pracujących wzrosła o 3% (51 osób). Największy odsetek osób pracujących z terenu gmin partnerskich posiada gmina Wisznice – 32%, a najmniejszy gmina Sosnówka, zaledwie 8%. Wskaźnik prezentujący pracujących na 1 000 mieszkańców dla całego obszaru w 2013r. wyniósł 67, przy czym na terenie poszczególnych gmin był on zróżnicowany: gmina Wisznice – 87, gmina Jabłoń – 85, gmina Rossosz – 78, gmina Milanów – 64, gmina Podedwórze – 47, a gmina Sosnówka – 42.

Wykres 4 Pracujący na terenie Doliny Zielawy wg innego podziału niż PKD w latach 2008-2013

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS

⁴ Krajowy Raport o Rozwoju Społecznym Polska 2012, Rozwój regionalny, UNDP

⁵ Liczba pracujących wg innego podziału niż PKD

Na terenie Doliny Zielawy, podobnie jak na terenie całego kraju, występuje bezrobocie strukturalne. Charakteryzuje się niedopasowaniem kwalifikacji zawodowych pracowników do potrzeb rynku pracy. Ponadto, ze względu na wiejski charakter obszaru występuje tu problem ukrytego bezrobocia, tzw. bezrobocie agrarne, które charakteryzuje się nadwyżką zatrudnionych w rolnictwie ale nie jest objęte oficjalną statystyką.

Na terenie gmin partnerskich Doliny Zielawy, wg danych GUS, w 2014r. było zarejestrowanych w sumie 944 bezrobotnych. W latach 2008-2014 do 2013 roku liczba bezrobotnych systematycznie rosła, a w 2014 zmalała o 142 osoby w stosunku do roku poprzedniego. W porównaniu do 2008r., w 2014r. jedynie na terenie gminy Sosnówka liczba bezrobotnych nieznacznie spadła, natomiast na terenie pozostałych gmin wzrosła. Najwięcej bezrobotnych przybyło w gminach: Wisznice i Milanów.

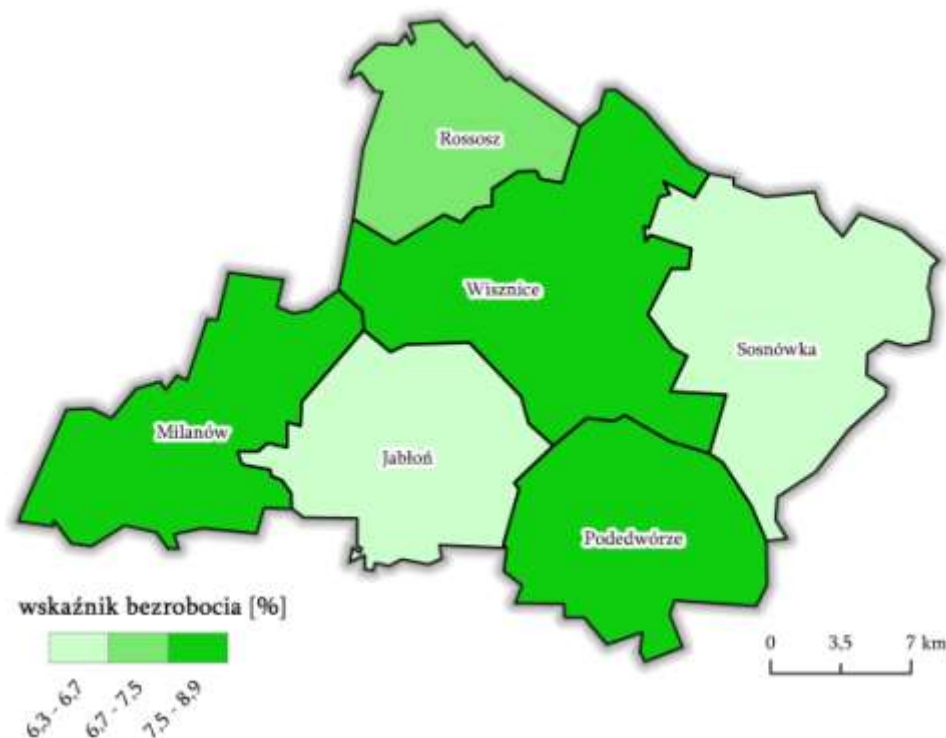
Wykres 5 Bezrobotni wg płci na terenie Doliny Zielawy w latach 2008-2014

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS

Wskaźnik bezrobocia (mierzony stosunkiem liczby osób bezrobotnych zarejestrowanych do liczby osób w wieku produkcyjnym) według danych GUS, w 2014r., dla obszaru Doliny Zielawy wyniósł 7,8% i był niższy niż dla województwa lubelskiego (8,7%). Najniższą wartość wskaźnika w przeciągu analizowanych lat odnotowano w 2008r., następnie regularny wzrost do 2013r. i spadek w kolejnym roku o 1,1%. Na terenie poszczególnych gmin partnerskich jego wartość była zróżnicowana. W 2014r. na terenie gmin: Wisznice, Milanów i Podedwórze wartość tego wskaźnika była równa bądź wyższa od średniej wojewódzkiej, a najniższą wartość odnotowano na terenie gminy Sosnówka – 6,3%.

Ryc. 6. Wskaźnik bezrobocia na terenie gmin partnerskich Doliny Zielawy

Źródło: opracowanie własne

Analizując dane Wojewódzkiego Urzędu Pracy w Lublinie w I kwartale 2015r. na terenie Doliny Zielawy było zarejestrowanych 977 bezrobotnych, w tym 322 osób było długotrwale bezrobotnych (powyżej 24 miesięcy), 40 osób było uprawnionych do zasiłku, a 15 osób było bezrobotnymi zwolnionymi z przyczyn dotyczących zakładu pracy.

Na terenie powiatu parczewskiego i powiatu bialskiego aktywizacją społeczno-zawodową mieszkańców zajmują się Powiatowe Urzędy Pracy (PUP). W ramach zadań własnych PUP podejmuje działania przeciwdziałające bezrobociu oraz łagodzące jego skutki. Wykorzystuje do tego liczne instrumenty, tj. prace społeczne użyteczne, roboty publiczne, staże, szkolenia, prace interwencyjne, a także formy wsparcia finansowego.

W gminach partnerskich Doliny Zielawy w 2014r. obowiązkiem przedszkolnym było objętych łącznie 762 dzieci w wieku 3-6 lat (GUS). Na terenie Doliny Zielawy w 2013r. funkcjonowały 3 przedszkola oraz 16 oddziałów przedszkolnych oraz 6 punktów przedszkolnych. Łącznie uczęszczało do nich 575 dzieci.

Gminy partnerskie podjęły wspólną inicjatywę dotyczącą dzieci w wieku przedszkolnym. Na terenie 5 samorządów, za blisko 3 mln zł powstało 16 klubów przedszkolaka.

Według danych GUS na terenie Doliny Zielawy w 2013r. funkcjonowało 19 szkół podstawowych (o 1 mniej w porównaniu do 2008r., zlikwidowano jedną szkołę na terenie gminy Sosnówka). Uczęszczało do nich łącznie 1 107 uczniów, o ok. 20% mniej w porównaniu do 2008r. Największy odsetek wszystkich uczniów z terenu gmin partnerskich stanowili uczniowie z gminy Wisznice (26%), a najmniejszy z gminy Podedwórze (9%). Szkołę podstawową ukończyło 211 absolwentów. Na terenie każdej z gmin Doliny Zielawy

znajduje się po 1 gimnazjum (łącznie 6), do których w 2013r. uczęszczało łącznie 639 uczniów (GUS), o 137 uczniów mniej niż w 2008r. Spadek liczby uczniów, zarówno w szkołach podstawowych jak i gimnazjum, bezpośrednio związany jest ze zmniejszającą się stale liczbą osób w wieku produkcyjnym i spadkiem liczby urodzeń.

Na terenie gminy Milanów szkoła podstawowa i gimnazjum zostały połączone w Zespół Szkół, natomiast na terenie gminy Podedwórze ww. szkoły zostały połączone w Zespół Placówek Oświatowych jest to związane z kwestiami organizacyjno-administracyjnymi.

Na terenie gmin partnerskich Doliny Zielawy znajdują się trzy szkoły ponadgimnazjalne: Liceum Ogólnokształcące im. Władysława Zawadzkiego w Wisznicach (gmina Wisznice), Zespół Szkół Ponadgimnazjalnych im. Marii Konopnickiej w Milanowie (gmina Milanów) i Zespół Szkół Centrum Kształcenia Rolniczego im. Augusta Zamoyskiego w Jabłoni (gmina Jabłoń). Według danych GUS w 2013r. do szkół ponadgimnazjalnych na terenie gmin partnerskich uczęszczało łącznie 523 uczniów i 175 absolwentów.

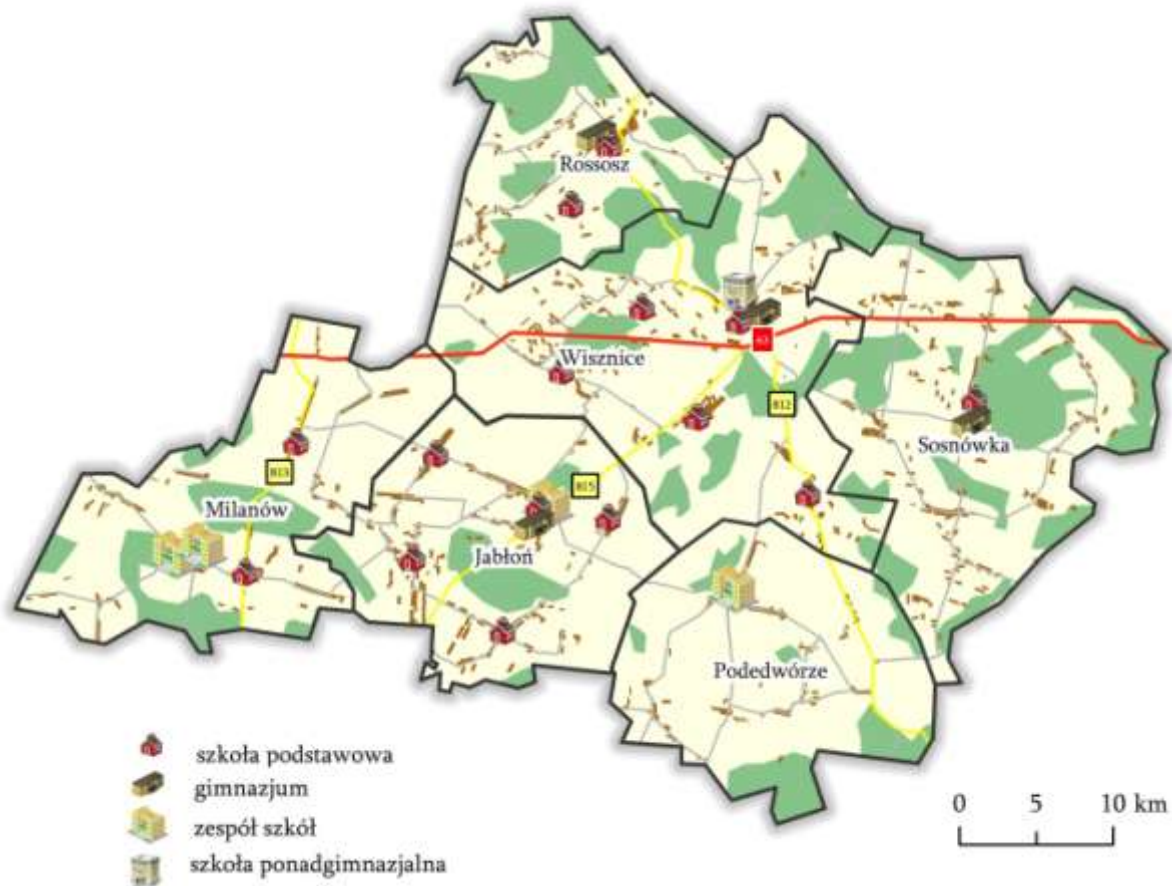
Zespół Szkół Centrum Kształcenia Rolniczego im. Augusta Zamoyskiego w Jabłoni jest jedną z 45 placówek z terenu Polski prowadzonych przez ministra właściwego do spraw rolnictwa. Na Zespół Szkół składa się:

- Technikum 4-letnie kształcące w zawodach: technik mechanizacji rolnictwa, technik rolnik, technik agrobiznesu, technik urządzeń i systemów energetyki odnawialnej, technik ogrodnik oraz technik żywienia i usług gastronomicznych;
- Zasadnicza Szkoła Zawodowa 3-letnia kształcąca w zawodach: rolnik, mechanik – operator pojazdów i maszyn rolniczych.

W Zespole Szkół Ponadgimnazjalnych w Milanowie, oprócz Liceum Ogólnokształcącego znajduje się Technikum z następującymi kierunkami kształcenia: technik administracji, technik turystyki wiejskiej oraz technik bezpieczeństwa i higieny pracy.

Efektywność kształcenia na terenie całego kraju prezentuje zdawalność egzaminów na bazie Okręgowych Komisji Egzaminacyjnych (OKE). Według danych OKE w Krakowie, na terenie Doliny Zielawy, w 2014 roku 101 absolwentów szkół ponadgimnazjalnych zdawało egzamin dojrzałości, z czego zaledwie 39% zdało egzamin maturalny. Dla porównania na terenie województwa lubelskiego 70% zdających otrzymało świadectwo dojrzałości. Największa zdawalność była w Liceum Ogólnokształcącym w Wisznicach – 54% absolwentów zdających maturę otrzymało świadectwo dojrzałości, natomiast najmniejsza była w Technikum w Jabłoni (należące do Zespołu Szkół Centrum Kształcenia Rolniczego) – zdało zaledwie 4% (1 osoba).

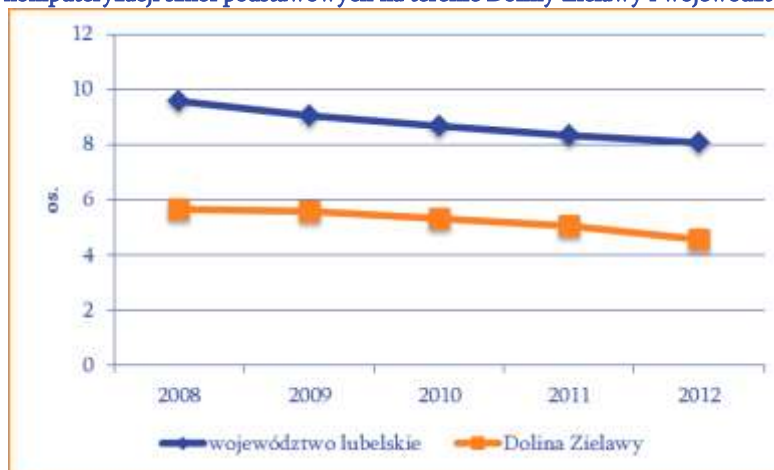
Ryc. 7. Lokalizacja szkół na terenie Doliny Zielawy

Źródło: opracowanie własne

Według danych GUS wskaźnik prezentujący liczbę sprzętu komputerowego w szkołach podstawowych do liczby uczniów który dla obszaru Doliny Zielawy w 2012r. wyniósł 4,56 ucznia i był niższy niż dla woj. lubelskiego który wyniósł – 8,06. Natomiast wskaźnik komputeryzacji w gimnazjum na analizowanym terenie wyniósł 7,14 ucznia (GUS, 2012r.) i również był niższy niż wartość wskaźnika dla województwa (9,29). Pod względem wartości tego wskaźnika dla szkół podstawowych najkorzystniej wypadają gminy: Podedwórze (3,12) i Jabłoń (3,24), a najgorzej gmina Milanów (6,27) ale wartość wskaźnika i tak korzystniej wypada w porównaniu do wskaźnika dla województwa.

Wykres 6 Wskaźnik komputeryzacji szkół podstawowych na terenie Doliny Zielawy i województwa lubelskiego

Źródło: opracowanie własne BDL GUS

Infrastrukturę sportową na terenie gmin partnerskich Doliny Zielawy stanowią: boiska sportowe, boiska wielofunkcyjne tzw. Orliki, place zabaw dla dzieci, hale sportowe oraz sale gimnastyczne. Zlokalizowane są przeważnie przy placówkach oświatowych jak i w dogodnych lokalizacjach na terenach poszczególnych gmin. Większa część z nich była współfinansowana ze środków zewnętrznych. Obiekty sportowo-rekreacyjne są niezbędne do zaspokojenia potrzeb lokalnej społeczności, w szczególności środowisk sportowych, dzieci i aktywnych mieszkańców.

W ramach infrastruktury sportowej niezbędny jest w gminie Wisznice remont budynku szatni przy Stadionie sportowym GLKS-T Tytan w Wisznicach, a także wymiana siedzisk na stadionie i remont drogi dojazdowej.

Tabela 2 Spis obiektów sportowo-rekreacyjnych na terenie gmin partnerskich Doliny Zielawy

Gmina	Obiekty sportowo-rekreacyjne	Lokalizacja
Wisznice	Kompleks sportowo-rekreacyjny przy Szkole Podstawowej i Gimnazjum w Wisznicach (hala sportowa, budynek szatni i siłowni, boisko wielofunkcyjne, boisko do siatkówki, boisko do koszykówki, kort tenisowy, skate park, 2 place zabaw)	ul. Warszawska 19, Wisznice
	Boisko przy Liceum Ogólnokształcącym im. Władysława Zawadzkiego w Wisznicach	ul. Warszawska 44, Wisznice
	Stadion sportowy GLKS-T Tytan w Wisznicach	ul. Polna 11, Wisznice
	Boisko przy Szkole Podstawowej w Horodyszczu	ul. Rynek 6, Horodyszcze
Jabłoń	Kompleks Boisk Orlik 2012 oraz hala sportowa i plac zabaw	ul. Jadwigi Tokarskiej 2, 21-205 Jabłoń
	Sala gimnastyczna przy ZSCKR	ul. Augusta Zamoyskiego 4, 21-205 Jabłoń
	Kompleks Boisk Sportowych Orlik 2012 oraz plac zabaw	Gęś 165, 21-205 Jabłoń
	Stadion Sportowy	ul. Augusta Zamoyskiego 1, 21-205 Jabłoń
	Boisko wielofunkcyjne, sala gimnastyczna oraz plac zabaw	Dawidy 56, 21-205 Jabłoń
	Plac zabaw	Paszenki 78, 21-205 Jabłoń
Podedwórze	Kompleks sportowo-rekreacyjny i plac zabaw	Kolano-Kolonia 44, 21-205 Jabłoń
	Boisko do gier i zabaw, boisko szkolne	Podedwórze 96, 21-222 Podedwórze
	Sala gimnastyczna przy ZPO	Podedwórze 96, 21-222 Podedwórze
	Boisko sportowo-rekreacyjne	Mosty, 21-222 Podedwórze

	Boisko sportowo-rekreacyjne	Antopol, 21-222 Podedwórze
Milanów	Moje boisko „Orlik 2012”	ul. Marii Konopnickiej 9, 21-210 Milanów
	Moje boisko „Orlik 2012”	Rudno
	Stadion LKS Milanów	ul. Kościelna 3A, 21-210 Milanów
	Hala sportowa przy Zespole Szkół	ul. Szkolna 12, 21-210 Milanów
Rossosz	Orlik Rossosz	ul. Lubelska 37, 21-533 Rossosz
	Hala sportowa	ul. Lubelska 37, 21-533 Rossosz
	Plac zabaw przy Szkole Podstawowej w Rossoszu	ul. Lubelska 37, 21-533 Rossosz
	Boisko przy Publicznej Szkole Podstawowej w Romaszkach	Romaszki 25, 21-533 Rossosz
	Boisko przy Publicznym Gimnazjum w Rossoszu	ul. Lubelska 37, 21-533 Rossosz
	Boisko przy Gminny Ośrodku Kultury	ul. Batalionów Chłopskich 53, 21-533
	Plac zabaw przy Przedszkolu Publicznym w Rossoszu	ul. Batalionów Chłopskich 57, 21-533
	Boisko przy świetlicy wiejskiej w Bordziłówce	Bordziłówka, 21-533 Rossosz
	Boisko przy świetlicy wiejskiej w Kożanówce	Kożanówka, 21-533 Rossosz
Sosnówka	Sala gimnastyczna	Sosnówka 117, 21-518 Sosnówka
	Boisko wielofunkcyjne o nawierzchni sztucznej, wymiary 22x44 m	Sosnówka 117, 21-518 Sosnówka
	Plac Zabaw przy Szkole Podstawowej w Sosnowce	Sosnówka 117, 21-518 Sosnówka
	Boisko przy Szkole Podstawowej w Motwicy	Motwica 40, 21-518 Sosnówka
	Plac Zabaw przy Szkole Podstawowej w Motwicy	Motwica 40, 21-518 Sosnówka

Źródło: opracowanie własne na podstawie ankiety inwentaryzującej gmin partnerskich Doliny Zielawy

Ochrona zdrowia

Na terenie gmin partnerskich Doliny Zielawy, według danych GUS, w 2013r. funkcjonowało łącznie 13 przychodni (po 3 na terenie gmin: Rossosz, Wisznice, Milanów, 2 w gminie Sosnówka i po 1 w gminach: Podedwórze i Jabłoń). Wskaźnik prezentujący dostępność mieszkańców do usług medycznych (liczba przychodni na 10 tys. mieszkańców), w 2013r. (GUS) na tym terenie wypadł zadowalająco w porównaniu do wartości ww. wskaźnika dla województwa lubelskiego, dla obszaru wyniósł 7 natomiast dla województwa lubelskiego – 5. Na terenie poszczególnych gmin był on zróżnicowany, najwyższą wartość wskaźnika odnotowano w gminie Rossosz – 13 przychodni na 10 tys. mieszkańców, a najmniejsza w gminie Jabłoń – 3. Na terenie gmin partnerskich Doliny Zielawy znajduje się 9 aptek. Na jedną ogólnodostępną aptekę przypada ok. 19,5 tys. mieszkańców tego obszaru.

Usługi w zakresie ochrony zdrowia są świadczone na terenie Doliny Zielawy głównie przez niepubliczną służbę zdrowia w ramach kontraktów z NFZ. Poniżej przedstawiono spis placówek ochrony zdrowia oraz na terenie gmin partnerskich.

Tabela 3 Placówki ochrony zdrowia znajdujące się na terenie Doliny Zielawy

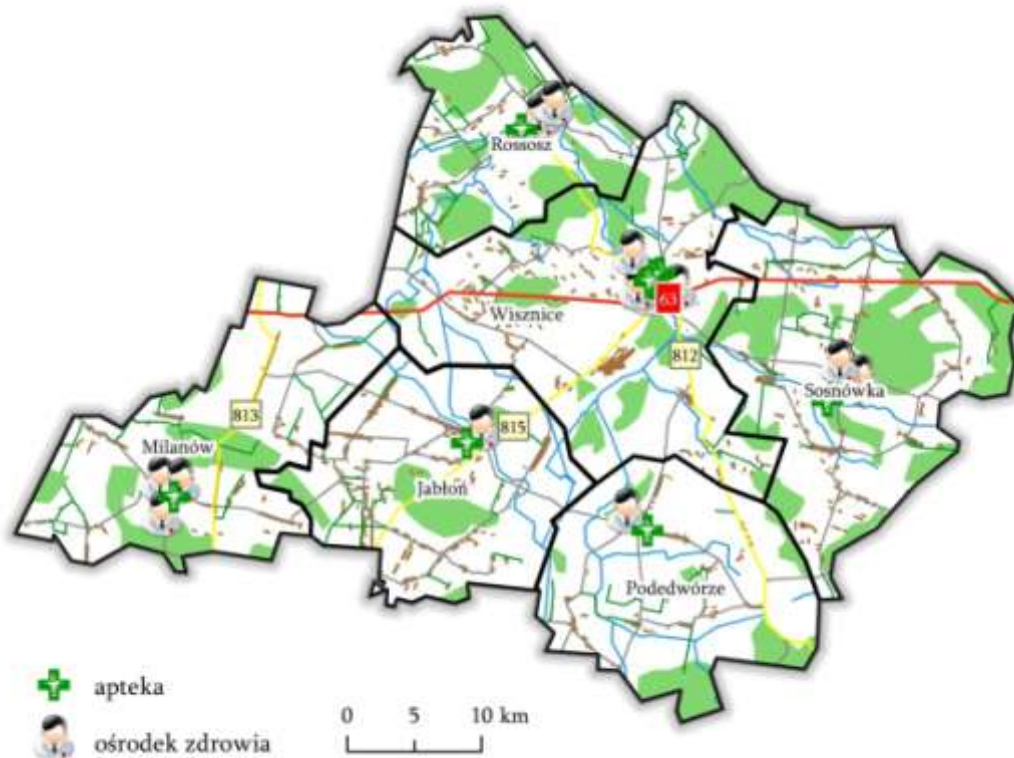
Gmina	Nazwa podmiotu ochrony zdrowia
Rossosz	Niepubliczny Zakład Opieki Zdrowotnej "PRO VITA" ul. Batalionów Chłopskich 49, Rossosz
	Niepubliczny Zakład Opieki Zdrowotnej Poradnia Stomatologiczna ul. Batalionów Chłopskich 49, Rossosz
	Praktyka Lekarza Rodzinnego w Rossoszu, ul. Batalionów Chłopskich 122, Rossosz
Wisznice	Niepubliczny Zakład Opieki Zdrowotnej w Wisznicach ul. Wygoda 4, Wisznice
	Niepubliczny Zakład Opieki Zdrowotnej Sanus w Wisznicach ul. Warszawska 88, Wisznice
	Niepubliczny Zakład Opieki Zdrowotnej Poradnia Stomatologiczna w Wisznicach ul. Wygoda 4, Wisznice
Sosnówka	Ośrodek Zdrowia w Sosnowce NZOZ Sosnówka 63
	Niepubliczny Zakład Opieki Zdrowotnej Poradnia Stomatologiczna Sosnówka 63

Podedwórze	Niepubliczny Zakład Opieki Zdrowotnej Podedwórze 48
Milanów	MEDICAL Medyczne Centrum Zdrowia ul. Szkolna 3A, Milanów
	NZOZ w Tuczej (oddział) ul. Szkolna 3A, Milanów
	KaMiMED ul. Nowa 1A, 21-210 Milanów
Jabłoń	NZOZ Ośrodek Zdrowia w Jabłoni ul. Augusta Zamojskiego, 15, 21-205 Jabłoń
	Indywidualna praktyka Lekarska Dentystyczna, ul. Augusta Zamoyskiego 15, 21-205 Jabłoń

Źródło: opracowanie własne

Według danych GUS w 2013r. na terenie gmin partnerskich udzielono w sumie 84 639 porad lekarskich w zakresie podstawowej opieki zdrowotnej, o 14 564 porad więcej w porównaniu do 2008r. Najwięcej porad udzielono na terenie gminy Wisznice (22 314), a najmniej w gminie Podedwórze (8 445). W zakresie ambulatoryjnej opieki zdrowotnej w 2013r. udzielono na tym terenie łącznie 88 839 porad (GUS), najwięcej również w gminie Wisznice, a najmniej w gminie Podedwórze. Liczba udzielonych porad, w porównaniu do roku poprzedniego – 2012 – uległa zmniejszeniu o ok. 2% (1 756).

Ryc. 8. Lokalizacja placówek ochrony zdrowia na terenie Doliny Zielawy

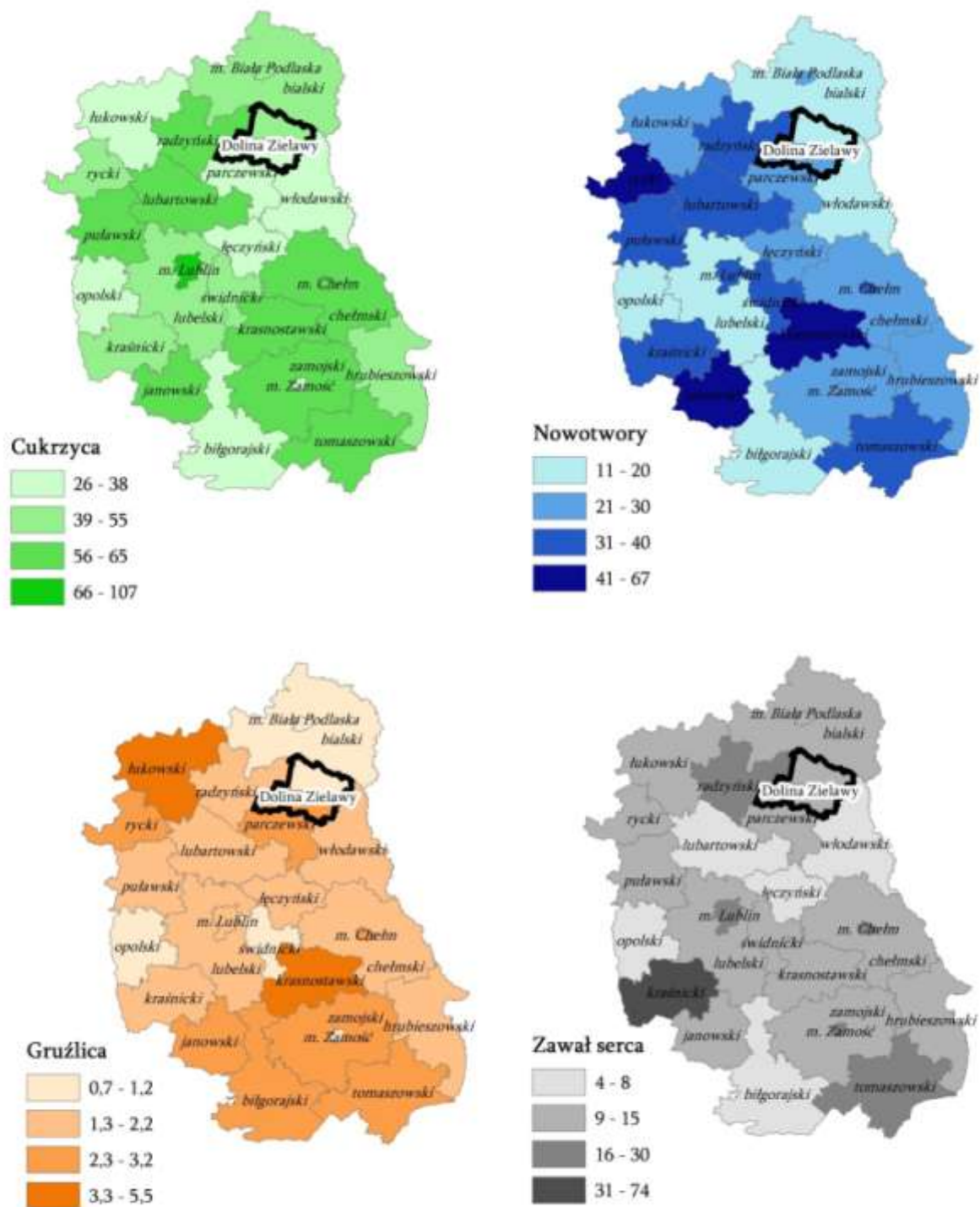
Źródło: opracowanie własne

Trendy demograficzne zauważalne na terenie Doliny Zielawy i potwierdzające tendencje krajowe w zakresie starzenia się społeczeństwa wskazują na zwiększenie się zapotrzebowania na dostęp do profilaktyki i opieki zdrowotnej. Kolejnym ważnym aspektem determinującym ten wzrost są choroby cywilizacyjne, do których należą m.in. nadciśnienie, cukrzyca, otyłość czy choroba wieńcowa. Schorzenia te są efektem życia w ciągłym stresie, napięciu nerwowym, małej aktywności ruchowej, a także nieprawidłowych nawyków żywieniowych.

Analizując dane *Informatora Statystycznego Ochrony Zdrowia Województwa Lubelskiego za rok 2011* wskaźniki zachorowalności na wybrane choroby cywilizacyjne wypadają całkiem korzystnie na tym obszarze na tle całego województwa. Podział obszaru na dwie części jest uwarunkowany położeniem gmin partnerskich na terenie dwóch powiatów: bialskiego i parczewskiego. Gminy powiatu bialskiego wypadają korzystniej w przypadku wskaźnika zachorowalności prezentującego zachorowalność na gruźlicę oraz nowotwory natomiast gminy powiatu parczewskiego wypadają korzystniej w przypadku zachorowalności na cukrzycę. Obszar w całości przyjmuje wartości średnie dla wskaźnika prezentującego zawały serca (liczba zachorowań na 10 tys. mieszkańców).

Ryc. 9. Wskaźnik zachorowalności na wybrane choroby cywilizacyjne w województwie lubelskim w 2011r. na 10 tys. mieszkańców

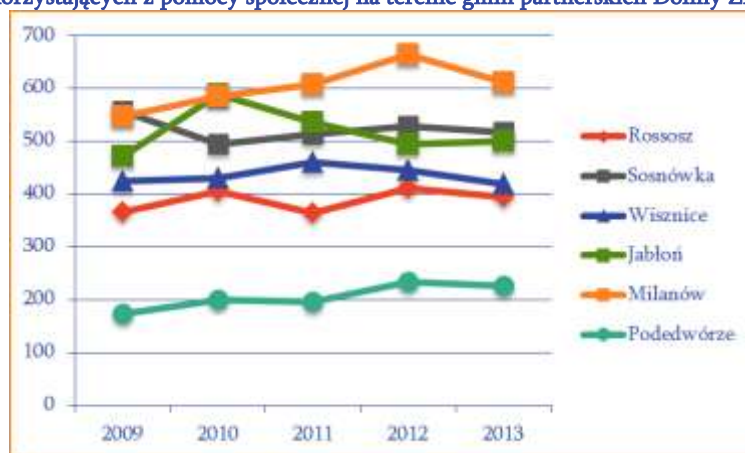
Źródło: opracowanie własne na podstawie Informatora Statystycznego Ochrony Zdrowia Województwa Lubelskiego za rok 2011

Na terenie każdej z gmin partnerskich Doliny Zielawy znajdują się Gminne Ośrodki Pomocy Społecznej. Ośrodki Pomocy Społecznej są jednostki organizacyjnymi gmin które podlegają Radzie Gminy. Ich głównym zadaniem jest: tworzenie warunków organizacyjnych funkcjonowania pomocy społecznej na danym terenie, rozbudowa infrastruktury socjalnej, analiza i ocena zjawisk wykluczenia społecznego, wypłata świadczeń przewidzianych ustawą, wspieranie osób oraz rodzin w zaspakajaniu niezbędnych potrzeb życiowych oraz podejmowanie działań zmierzających do życiowego usamodzielniania ich. Ponadto ww. instytucje oferują profesjonalną pomoc psychologiczno-pedagogiczną, a także przeciwdziałanie alkoholizmowi. Pomoc udzielana jest w szczególności: ubóstwa, sieroctwa, bezdomności, bezrobocia, niepełnosprawności, długotrwałej lub ciężkiej choroby, przemocy w rodzinie, potrzeby ochrony macierzyństwa lub wielodzietności, a także bezradności w sprawach opiekuńczo wychowawczych.

Według danych GUS w 2013r. na terenie gmin partnerskich 790 gospodarstw domowych skorzystało z pomocy społecznej (wg kryterium dochodowego), o 79 gospodarstw więcej niż w 2009r. Najwięcej gospodarstw domowych korzystających z pomocy społecznej odnotowano na terenie gmin: Milanów (171) i Jabłoń (170), a najmniej w gminie Podedwórze (68). Łącznie pomocy udzielano 2 664 osobom, o 130 os. mniej niż w 2009 roku. Największy odsetek osób korzystających z pomocy społecznej w ogólnej liczbie ludności odnotowano na terenie gminy Sosnowka (20% ogółu ludności, 2013r., GUS), najmniejszy w gminie Wisznice (8%).

Pomimo rosnących wydatków na pomoc społeczną dynamika liczby osób korzystających z pomocy społecznej, na terenie poszczególnych gmin partnerskich, jest zróżnicowana i wykazuje tendencje spadkową po 2012 roku (prezentuje to poniższy wykres). Jest to związane z rygorystycznymi kryteriami dochodowymi, które ograniczają liczbę osób uprawnionych do korzystania z pomocy społecznej.

Ryc. 10. Liczba osób korzystających z pomocy społecznej na terenie gmin partnerskich Doliny Zielawy

Źródło: opracowanie własne

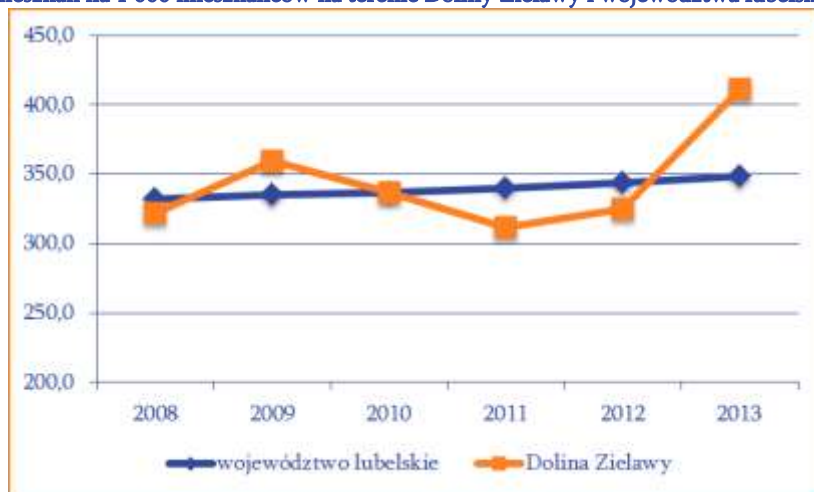
Na terenie Doliny Zielawy według danych GUS w 2013r. z zasiłku rodzinnego korzystało łącznie 2 058 dzieci, o 891 dzieci mniej w porównaniu do 2008r. Liczba rodzin otrzymująca zasiłki rodzinne na dzieci w 2013 roku spadła o 27% w porównaniu do 2008r. Największy odsetek dzieci, na które rodzice otrzymują zasiłek rodzinny stanowiły dzieci z gminy Wisznice (27%, GUS), a najmniej z gminy Podedwórze (7%).

Na terenie gminy Jabłoń znajduje się Dom Pomocy Społecznej w Kalince. Jest to ośrodek dla osób przewlekle psychicznie chorych, który posiada 85 miejsc w tym 25 miejsc dla kobiet. Wyposażony jest w sale terapii zajęciowej, gabinet zabiegowy, kaplice, a także trasy wypoczynkowe. Mieszkańcy mają zapewniony sprzęt specjalistyczny oraz fachową pomoc personelu placówki. Ponadto na terenie gminy Wisznice znajduje się Warsztat Terapii Zajęciowej w Wisznicach, która jest placówką dziennego pobytu przeznaczoną dla osób o zróżnicowanym rodzaju niepełnosprawności w stopniu umiarkowanym i znacznym. Z opieki korzystają osoby niepełnosprawne z terenu gmin: Wisznice, Rossosz, Łomazy, Sosnówka i Tuczna.

Warunki mieszkaniowe

Według danych GUS, w 2013r. na terenie gmin partnerskich Doliny Zielawy zasoby mieszkaniowe gmin wynosiły łącznie 6 831 mieszkań, o 208 mieszkań więcej w porównaniu do 2008r. Najwięcej mieszkań znajdowało się na terenie gmin: Wisznice i Milanów, a najmniej na terenie gminy Podedwórze (735). Wskaźnik prezentujący liczbę mieszkań na 1 000 mieszkańców dla obszaru Doliny Zielawy wyniósł 354,1 (2013r.), dla porównania dla województwa lubelskiego był mniejszy i wynosił 348,3. Analizując wartość wskaźnika na terenie poszczególnych gmin najlepiej wypadają gmina Podedwórze (423,6), a najgorzej gmina Jabłoń (322,9).

Wykres 7 Liczba mieszkań na 1 000 mieszkańców na terenie Doliny Zielawy i województwa lubelskiego

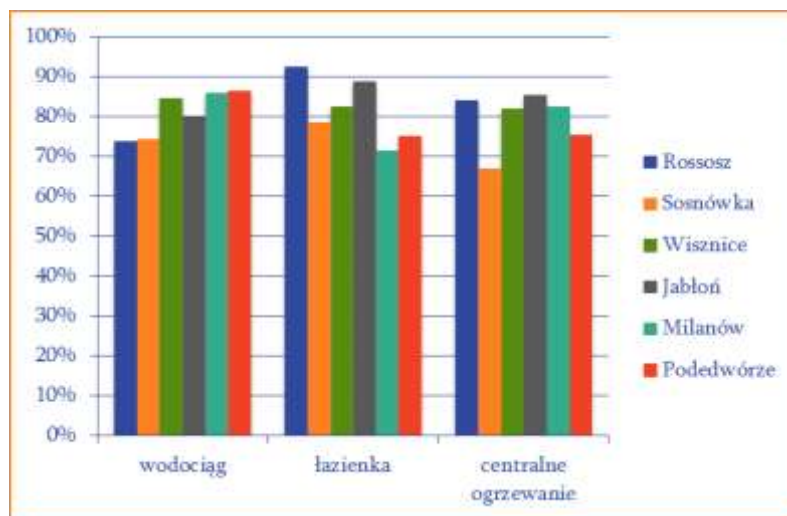
Źródło: opracowanie własne na podstawie BDL GUS

Przeciętna powierzchnia użytkowa jednego mieszkania, według danych GUS w 2013r., na terenie Doliny Zielawy wyniosła 87,6 m², o 11,1 m² więcej niż średnia dla województwa. Natomiast wartość przeciętnej powierzchni użytkowej mieszkania na 1 osobę, która dla analizowanego obszaru wynosi 31 m² jest o ok. 15% większa niż średnia wartość dla województwa lubelskiego.

Wyposażenie mieszkań w podstawowe instalacje, tj. wodociągi, centralne ogrzewanie czy łazienkę, świadczy o jakości zasobów mieszkaniowych na danym obszarze. Na terenie Doliny Zielawy w 2013r. do 81,4% mieszkań doprowadzony był wodociąg, w 65,8% mieszkaniach znajdowała się łazienka, a w 52,9% - centralne ogrzewanie. W gaz sieciowy wyposażone jest jedynie 11 mieszkań z tego terenu, które znajdują się na terenie gminy Milanów. Według danych GUS, w 2013r., w łazienkę najwięcej mieszkań było wyposażonych w gminie Rossosz (92%), na

terenie gminy Podedwórze do największej liczby mieszkań był doprowadzony wodociąg (86%), a w gminie Jabłoń najwięcej mieszkań miało centralne ogrzewanie (85%).

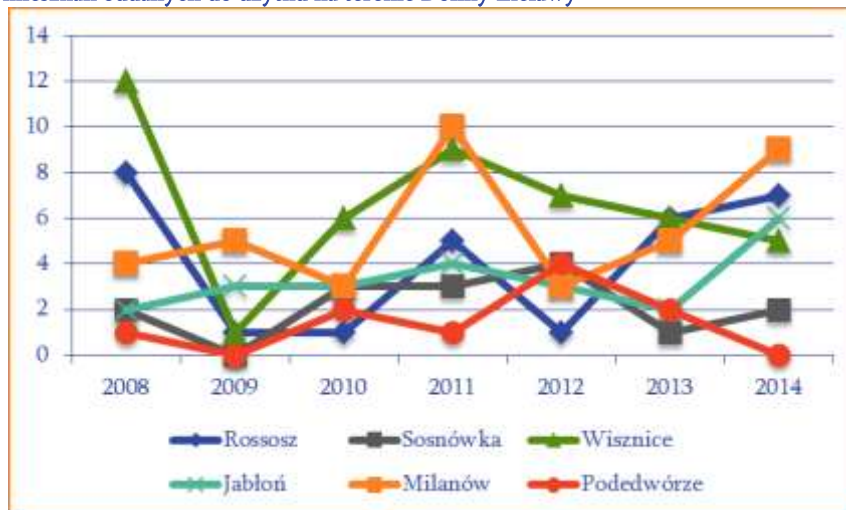
Wykres 8 Odsetek mieszkań wyposażonych w podstawowe instalacje na terenie gmin partnerskich Doliny Zielawy (2013r.)

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS

Teren charakteryzuje bardzo niska dynamika przyrostu budownictwa mieszkaniowego i jest ona zróżnicowana na terenie poszczególnych gmin. W latach 2008-2014 do użytku oddano w sumie 162 mieszkania, najwięcej na terenie gminy Wisznice (46), a najmniej w gminie Podedwórze (10). Najwięcej mieszkań do użytku oddano w 2011 roku (32) oraz w 2008 i 2014 roku (po 29). O zróżnicowanej koniunkturze budownictwa mieszkaniowego na terenie poszczególnych gmin partnerskich świadczy skokowa dynamika mieszkań oddawanych do użytku w kolejnych latach, co prezentuje poniższy wykres.

Wykres 9 Liczba mieszkań oddanych do użytku na terenie Doliny Zielawy

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS

W decydujący sposób na jakość życia wpływa przestrzeń publiczna. Analiza obszaru Doliny Zielawy wskazuje na znaczne potrzeby w zakresie działań restrukturyzacyjnych i rewitalizacyjnych. Szczegóły zostały przedstawione w Tabeli 4. Jednak w nowym okresie programowania strategicznego ze strony samorządów wymagane jest inne podejście do działań rewitalizacyjnych, konieczne jest zerwanie z postrzeganiem rewitalizacji jako zbioru punktowych, oderwanych od siebie działań. Rewitalizacja stanowi bowiem proces wyprowadzania ze stanu kryzysowego obszarów zdegradowanych, prowadzony w sposób kompleksowy, poprzez zintegrowane działania na rzecz lokalnej społeczności, przestrzeni i gospodarki, skoncentrowane terytorialnie, prowadzone przez interesariuszy rewitalizacji na podstawie Gminnego Programu Rewitalizacji. Podejmowana interwencja musi być wieloaspektową odpowiedzią na lokalnie występujący kryzys. Ma stanowić zespół działań stawiających sobie za cel pełne przywrócenie do życia konkretnego obszaru tak, aby poprawie uległa jakość życia jego mieszkańców. Jednym z celów interwencji jest pomoc w zakresie odzyskania przez słabsze grupy społeczne zdolności do ich reintegracji na rynku pracy i uczestnictwa w sferze konsumpcji, kultury i rekreacji.

Tabela 4 Obszary wymagające działań restrukturyzacyjnych i rewitalizacyjnych

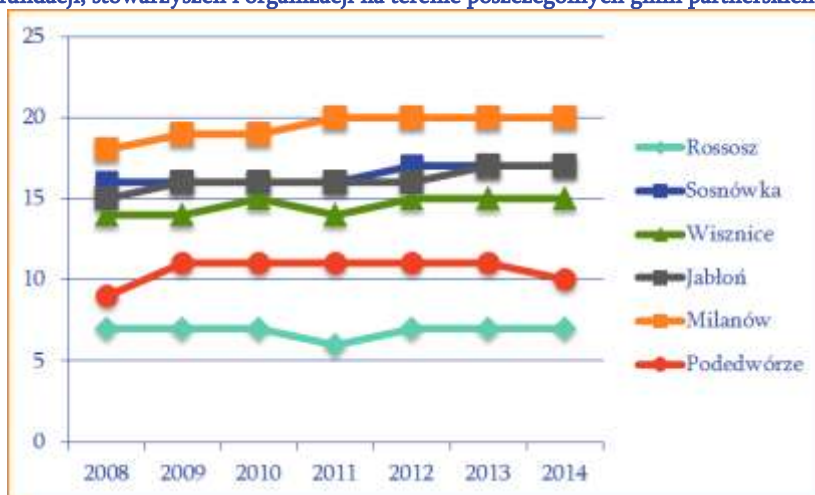
Gmina	Rodzaj	Lokalizacja	Powierzchnia	Potrzeba/funkcja
Rossosz	-	-	-	-
Wisznice	Poprzemysłowy	Teren po byłej spółdzielni kółek rolniczych – ul. Nowa 18, Kolonia Wisznice (nr działki: 866)	1,58 ha	Wymiana ogrodzenia, modernizacja budynków magazynowych i hali (pow. 382 m ²), ew. powierzchnie biurowe, podłączenie do wodociągu i kanalizacji, utwardzenie terenu, wykonanie wiaty na sprzęt komunalny (śmieciarki itp.), możliwe systemy fotowoltaiczne oraz instalacje solarne
	Inne	Wygoda	1 ha	Usługi społeczne – mieszkania socjalne
Sosnówka	Inne	Modernizacja budynku Urzędu Gminy w Sosnówce		Modernizacja i przystosowanie budynku na potrzeby wielospecjalizacyjnej pracy Urzędu Gminy w Sosnówce. Sektor Publiczny
	Inne	Termomodernizacja GOK i Biblioteki Publicznej w Sosnówce		Ocieplenie budynku
	Inne	Szkoła Podstawowa i Gimnazjum Publiczne w Sosnówce		Renowacja elewacji budynku Szkoły Podstawowej i Gimnazjum Publicznego w Sosnówce
	Inne	Zagospodarowanie centrum miejscowości Sosnówka (zielen, plac zabaw, targowisko) działka nr 780	Działka nr 780 – Sosnówka	Zagospodarowanie zieleni, stworzenie targowiska, montaż punktów oświetlenia ulicznego LED wykorzystującego odnawialne źródła energii, budowa placu zabaw
	Inne	Zaadaptowanie budynku w miejscowości Rozwadówka położonego na działce ewidencyjnej nr 393 na potrzeby Domu		Gruntowny remont całego budynku

		Pomocy Społecznej		
	Inne	Ochrona i utrzymanie obiektów zabytkowych, przystosowanie ich do potrzeb turystów (renowacja obiektów zabytkowych) na terenie Gminy Sosnówka		Renowacja obiektów zabytkowych
Podedwórze	Poprzemysłowy	Podedwórze, teren po byłym Państwowym Ośrodku Maszynowym	9 ha	Budowa dróg dojazdowych, wewnętrznych, przebudowa sieci wodociągowej, budowa oczyszczalni ścieków wraz z kanalizacją
	Popegeerowskie	Teren oczyszczalni ścieków dz. nr 14/2 oraz budowa ciągów pieszo jezdnych o dł. 0,36 km	0,23 ha	Oczyszczalnia oraz ciągi pieszo jezdne wymagają modernizacji
	inne	Rewitalizacja centrum miejscowości Zaliszcze – teren po byłej szkole	0,25 ha 1 obiekt	Budynek wymaga gruntownego remontu, a teren wokół zagospodarowania
Milanów	Inne	Zespół pałacowo-dworski w Milanowie		Zespół pałacowo-dworski w Milanowie - obecnie siedziba Zespołu Szkół Ponadgimnazjalnych im. Marii Konopnickiej, należący niegdyś do słynnego na Podlasiu rodu Marii z Uruskich i księcia Włodzimierza Czetwertyńskiego. Szkołę otacza XIX-wieczny park. Zabytkowy obiekt wymaga znalezienia nowej funkcji (działalność liceum będzie wygaszana – w 2015r. nie będzie już naboru uczniów) oraz gruntownego remontu wraz z rewitalizacją parku.
Jabłoń	Popegeerowskie	Osiedle PGR Kalinka		Termomodernizacja bloków mieszkalnych oraz zagospodarowanie przestrzeni
	Poprzemysłowy	Była baza SKR		Rewitalizacja terenu po byłej bazie SKR na działkach nr 2182,2184/3, 2184/2. Wymiana ogrodzenia, modernizacja budynków magazynowych, hali, biurowych, podłączenie do wodociągu i kanalizacji, utwardzenie terenu, możliwe systemy fotowoltaiczne oraz instalacje solarne.
	Inne	Kompleks zabytkowych czworaków		9 zabytkowych czworaków (wymiana pokrycia dachowego, elewacja, odizolowanie, wymiana stolarki okiennej i drzwiowej zewnętrznej). Obecnie 8 czworaków pełni funkcję mieszkalną. Jeden z czworaków zostanie przystosowany do funkcji Muzeum Augusta Zamoyskiego w Jabłoni.

Źródło: opracowanie własne

Na obszarze Doliny Zielawy, według danych GUS, w 2014r. działało łącznie 86 stowarzyszeń i organizacji społecznych oraz 1 fundacja na terenie gminy Sosnówka. Od 2008r. ich liczba wzrosła o ok. 9%. Najwięcej organizacji pozarządowych znajdowało się na terenie gminy Milanów (20) i gminy Jabłoń (17), a najmniej na terenie gminy Rossosz (7). W 2014r., w porównaniu do 2008r. na terenie gminy Rossosz nie zmieniła się liczba organizacji pozarządowych, na terenie gmin: Sosnówka, Wisznice i Podedwórze utworzono po 1 organizacji, natomiast na terenie gminy Jabłoń i gminy Milanów przybyło po 2 organizacje.

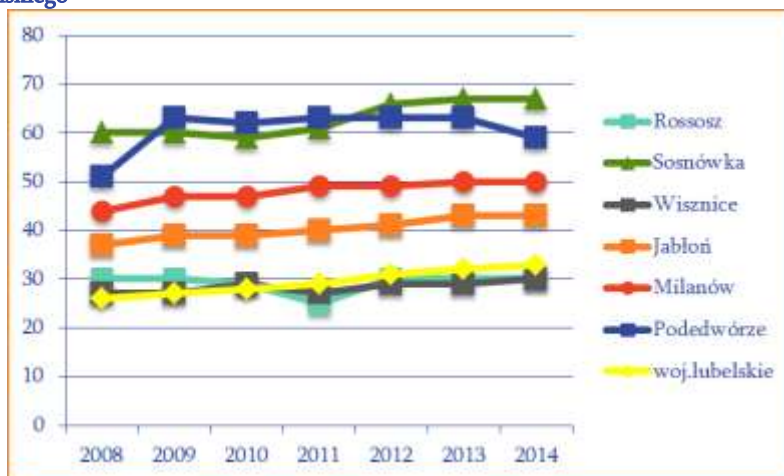
Wykres 10 Liczba fundacji, stowarzyszeń i organizacji na terenie poszczególnych gmin partnerskich Doliny Zielawy

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS

W przeliczeniu na 10 tys. mieszkańców na terenie gmin partnerskich Doliny Zielawy liczba organizacji pozarządowych wyniosła 47 (2014r., GUS) i była wyższa niż średnia wartość dla województwa lubelskiego, która wynosiła 33. Analizując wskaźnik dla poszczególnych gmin partnerskich Doliny Zielawy najlepiej wypadają gminy: Sosnówka (67) i Podedwórze (59), a najgorzej gmina Rossosz (30) i gmina Wisznice (30).

Wykres 11 Liczba organizacji pozarządowych na 10 tys. mieszkańców na terenie gmin partnerskich Doliny Zielawy i województwa lubelskiego

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS

Gminy partnerskie Doliny Zielawy należą do Lokalnych Grup Działania, które w oparciu o lokalne zasoby przyrodnicze i kulturowe zachęcają lokalną społeczność do różnorodnych inicjatyw społecznych. Gminy Rossosz, Sosnówka i Wisznice należą do Białkopodlaskiej Lokalnej Grupy Działania, natomiast gminy: Jabłoń, Milanów i Podedwórze należą do Lokalnej Grupy Działania Jagiellońska Przysiań. Ponadto gmina Podedwórze należy do stowarzyszenia Lokalna Grupa Rybacka „W Dolinie Tyśmienicy i Wieprza”, która wspiera działania na rzecz zrównoważonego rozwoju obszarów zależnych od rybactwa śródlądowego poprzez aktywizację lokalnej społeczności.

3.4. Środowisko kulturowe

Potrzeby kulturowe, a także dostęp do różnych form kultury na danym obszarze kształtują potencjał kulturowy. Lokalne tradycje i instytucje kulturalne to niezbędne i jednocześnie pozytywne aspekty wywierające znaczny wpływ na rozwój usług turystycznych oraz na lepszy dostęp do dóbr i usług kultury.

Na terenie gmin partnerskich Doliny Zielawy znajduje się 13 bibliotek i ich filii i w przeciągu analizowanych lat, tj. 2008-2014, ich liczba nie uległa zmianom. Najwięcej jest ich zlokalizowanych na terenie gminy Jabłoń – 4, a najmniej na terenie gminy Sosnówka. Według danych GUS zasoby bibliotek w 2013r były mniejsze w porównaniu do 2008r., o ok. 13%. Wzrost księgozbioru odnotowano jedynie na terenie gminy Sosnówka. Niepokojącym zjawiskiem jest zmniejszająca się liczba czytelników w ciągu roku, w 2013r. odnotowano łącznie 2 658 czytelników, o 300 mniej w porównaniu do 2008r. Niewielki wzrost czytelników odnotowano na terenie gmin: Milanów, Sosnówka oraz Rossosz. Spadkowi uległa również liczba wypożyczeń księgozbioru na zewnątrz na terenie całego obszaru, wyjątki stanowią gminy: Milanów, Sosnówka i Wisznice, gdzie wartość wypożyczeń w 2013r. w porównaniu do 2008 roku wzrosła.

Tabela 5 Zasoby bibliotek na terenie gmin partnerskich Doliny Zielawy

	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Księgozbiór	88 326	86 167	87 057	85 565	80 427	77 979
Czytelnicy w ciągu roku	2 958	2 833	2 544	2 774	2 710	2 658
Wypożyczenie księgozbioru na zewnątrz	56 110	56 833	52 160	60 754	54 610	54 705

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS

Na terenie gmin partnerskich Doliny Zielawy głównymi instytucjami odpowiedzialnymi za działalność kulturalno-oświatową są Gminne Ośrodki Kultury, które znajdują się na terenie 5 gmin, wyjątek stanowi gmina Podedwórze gdzie brakuje takiego ośrodka. Do ich zadań należy zaliczyć:

- organizowanie imprez kulturalnych,
- prowadzenie działalności informacyjnej i oświatowo-wychowawczej,
- upowszechnienie i promocja kultury lokalnej,
- rozbudowanie i zaspokajanie potrzeb kulturalnych mieszkańców.

Ponadto na terenie gmin znajdują się świetlice wiejskie, które są traktowane jako centrum kultury, miejscem organizacji wolnego czasu dla dzieci i młodzieży oraz miejscem spotkań i zebrań starszych mieszkańców wsi.

Tabela 6 Miejsca kultury na terenie gmin partnerskich Doliny Zielawy

Gmina	Ośrodek kultury	Adres
Jabłoń	Gminny Ośrodek Kultury w Jabłoni	ul. Jadwigi Tokarskiej 2/3, 21-205 Jabłoń
	Świetlica wiejska w Jabłoni	ul. A. Zamoyskiego 78, 21-2058 Jabłoń
	Wiejski Dom Kultury w Kolanie	Kolano, 21-205 Jabłoń
	Muzeum Augusta Zamoyskiego w Jabłoni	ul. Augusta Zamoyskiego 9a, 21-205 Jabłoń
	Świetlica wiejska w Kalince	Kalinka, 21-205 Jabłoń
	Świetlica wiejska w Dawidach	Dawidy, 21-205 Jabłoń
	Świetlica wiejska w Gęsi	Gęś, 21-205 Jabłoń
	Wiejski Dom Kultury w Paszenkach	Paszenki, 21-205 Jabłoń
Milanów	Gminny Ośrodek Kultury w Milanowie	ul. Kościelna 3A, 21-210 Milanów
Podedwórze	Świetlica wiejska w Podedwórz	Podedwórze, 21-222 Podedwórze
	Świetlica wiejska w Opolu	Opole, 21-222 Podedwórze
	Świetlica wiejska w Bojarach	Bojary, 21-222 Podedwórze
Rossosz	Gminny Ośrodek Kultury w Rossoszu	ul. Batalionów Chłopskich 53, 21-533 Rossosz
	Świetlica wiejska w Bordziłówce	Bordziłówka, 21-533 Rossosz
	Świetlica wiejska w Kożanówce	Kożanówka, 21-533 Rossosz
	Świetlica wiejska w Mokrym	Mokre 35, 21-533 Rossosz
	Świetlica wiejska w Romaszkach	Romaszki, 21-533 Rossosz
Sosnówka	Gminny Ośrodek Kultury w Sosnówce	Sosnówka 65, 21-518 Sosnówka
	Świetlica wiejska w miejscowości Czepotka	Czepotka, 21-518 Sosnówka
	Świetlica wiejska w miejscowości Dębów	Dębów, 21-518 Sosnówka
	Świetlica wiejska w miejscowości Żeszczynka	Żeszczynka, 21-518 Sosnówka
	Świetlica wiejska w miejscowości Rozwadówka	Rozwadówka, 21-518 Sosnówka
	Świetlica wiejska w miejscowości Pogorzelec	Pogorzelec, 21-518 Sosnówka
	Świetlica wiejska w miejscowości Sapiehow	Sapiehow, 21-518 Sosnówka
	Świetlica wiejska w miejscowości Romanów	Romanów, 21-518 Sosnówka
	Świetlica wiejska w miejscowości Motwica	Motwica, 21-518 Sosnówka
	Wieś Mleczna	Żeszczynka, 21-518 Sosnówka
Wisznice	Gminny Ośrodek Kultury i Oświaty w Wisznicach	Wygodna 10a 21-580 Wisznice
	Wiejski Dom Kultury w Horodyszczy	Horodyszcze, ul. Rynek 8, 21-580 Wisznice
	Budynek świetlicy wiejskiej i szkoły w Dubicy	Dubica Dolna 32, 21-580 Wisznice
	Dom kultury/świetlica wiejska w Polubiczach	Polubicze Wiejskie I 90, 21-58 Wisznice
	Świetlica wiejska w Łyniewie	Łyniew 75, 21-580 Wisznice
	Świetlica wiejska w Ratajewiczach	Ratajewice 42, 21-580 Wisznice

Źródło: opracowanie własne

Według danych GUS w 2013r. na terenie gmin partnerskich zorganizowano łącznie 371 imprez kulturalno-sportowych w których uczestniczyło łącznie 33 077 osób. Najwięcej imprez zorganizowano na terenie gminy Milanów, aż 249 (23 237 uczestników), a wg danych statystycznych na terenie gminy Podedwórze nie odbyła się żadna z ww. imprez. Łącznie na terenie Doliny Zielawy, w 2013r., działało 21 zespołów artystycznych, które miało 368 członków (GUS), a także 6 kół (klubów) z 109 członkami.

Na terenie poszczególnych gmin, zgodnie z ankietą inwentaryzującą, zorganizowano wiele imprez kulturalno-rozrywkowych o zasięgu gminnym bądź powiatowym. Odbywają się tu również imprezy o zasięgu regionalnym i ponadregionalnym, m.in.:

- Wystawy malarstwa/wernisaże - gmina Wisznice (imprezy organizowane przez cały rok, w Centrum Kultury Chrześcijańskiej);
- Plener rzeźbiarski im. Augusta Zamoyskiego - gmina Jabłoń (impreza organizowana corocznie);
- Ogólnopolski Wyścig Kolarski im. Augusta Zamoyskiego - gmina Jabłoń (impreza organizowana corocznie);
- Piknik Zielarski - gmina Podedwórze (impreza cykliczna organizowana raz w roku);
- „Karnawał na Ludowo” - gmina Rossosz (impreza cykliczna organizowana raz w roku);
- „Powiatowy Rajd Rowerowy im. Józefa Ignacego Kraszewskiego” - gmina Sosnówka (impreza cykliczna organizowana raz w roku).

Na terenie poszczególnych gmin partnerskich rozwijane są również działalności związane z twórczością ludową:

- Gmina Wisznice: kowalstwo - Kolonia Wisznice, kowalstwo tradycyjne i artystyczne; Regionalne Centrum Kultury - Rowiny, izba pamięci, wystawy;
- Gmina Podedwórze - Zespół ludowo-obrzędowy „Wrzeciono”, Zespół ludowo-obrzędowy „Rumenok”;
- Gmina Milanów - Kapela Ludowa Czeremcha, Koła Gospodyń Wiejskich w Milanowie, Kostrach, Radcze, Stowarzyszenia „Nasza Wieś” w Rudnie;
- Gmina Rossosz - Zespół Ludowy „Zielawa”, Zespół Teatralny „Wierzbaki”;
- Gmina Sosnówka: rękodzieło - Przechód, Czeputka, Rozwadówka, Sosnówka, malarstwo - Żeszczynka;
- Gmina Jabłoń - Zespoły Ludowe: „Kalina”, „Prządki”, „Gęsianki”, „Jarzębina”, Zespół Śpiewaczy „Seniorzy”, Młodzieżowy zespół ludowy „Jabłoneczka”, rzeźba i malarstwo - Jabłoń, Kolano, Kalinka.

Na obszarze gmin partnerskich znajdują się liczne zabytki wpisane do Wojewódzkiego Rejestru Zabytków. Wg podziału na kategorie znajdują się tu zabytkowe obiekty sakralne, obiekty świeckie, a także cmentarze. Ponadto na terenie gmin: Jabłoń i Wisznice znajdują się zabytki archeologiczne wpisane w rejestrze „C”, tj. w gminie Jabłoń na terenie miejscowości Gęś Grodzisko z wałami, natomiast w gminie Wisznice w miejscowościach Horodyszczce i Łyniew - Grodzisko, tzw. „Cerkwisko”. Spis zabytków na tym terenie prezentuje poniższa tabela.

Tabela 7 Zabytki wpisane do Wojewódzkiego Rejestru na terenie gmin partnerskich Doliny Zielawy

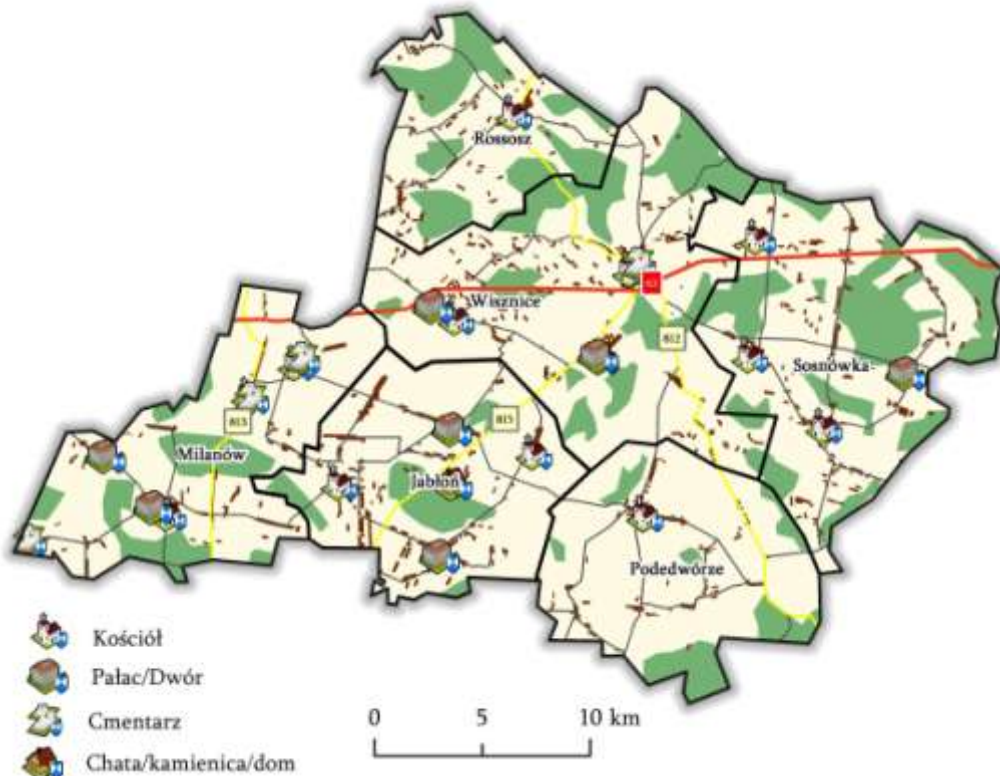
Gmina	Miejscowość	Zabytek
Jabłoń	Gęś	kościół rzymskokatolicki pw. św. Józefa, wraz z otaczającym drzewostanem, na działce wskazanej w decyzji, w granicy wg załączonego planu
	Jabłoń	obszar zabytkowy - w granicach określonych na załączonym planie, obejmujący: 1) zespół pałacowo-parkowy (dawny pałac wraz z jego dekoracją stiukową, boazeriami, parkietami, stolarką otworów, kominkami, wyposażeniem reprezentacyjnego hallu i klatki schodowej, galeria łącząca skrzydło wschodnie pałacu z oficyną, oficyna, kaplica, założenie dziedzińca przed pałacem, brama wjazdowa, domek odźwiernego, park krajobrazowy ze starodrzewem - w granicach wg załącznika), 2) osadę folwarczną, 3) kościół parafialny wraz z plebanią, 4) stary cmentarz z XIX w. nagrobkami, 5) drzewostan - w granicach obszaru zabytkowego
	Jabłoń-Wantopol	budynek gajówki, w granicy murów zewnętrznych - na działce wskazanej w decyzji, wg załączonego rysu
	Kolano	założenie dworsko-ogrodowe: dwór, teren parku, kościół, dzwonnica, cmentarz przykościelny, w granicach wg załączonego planu
	Paszenki	kościół parafialny pw. św. Trójcy (dawna cerkiew unicka)
	Gęś	Grodzisko z wałami

Milanów	Kopina	zespół dworski obejmujący: dwór drewniany, piwnicę murowaną i ogród odpowiadający działce wskazanej w decyzji, w granicy wg załączonego planu
	Milanów	zespół kościoła parafialnego pw. Niepokalanego Poczęcia NMP: kościół, plebania, otaczający drzewostan, na działkach wskazanych w decyzji, w granicach wg załączonego planu
	Milanów	założenie dworsko-ogrodowe z zespołem gorzelni: dwór, park z alejami dojazdowymi, oficyna, stajnia cugowa, oranżeria, gorzelnia, magazyn gorzelni, część wschodnia dawnego domu gorzelnianego, wg załączonego planu
	Okalew	cmentarz wojenny (niemiecki) z I wojny światowej, wraz z drzewostanem, w obrębie działki wskazanej w decyzji, w granicach wg załączonego planu
	Radcze	kościół parafialny pw. św. Mikołaja, z otaczającym drzewostanem w obrębie placu przykościelnego, w granicach wg załączonego planu
	Radcze	cmentarz unicki, wraz z drzewostanem, w granicach działki wskazanej w decyzji, w granicach wg załączonego planu
	Rudno	kościół parafialny pw. Podwyższenia Krzyża Świętego z wystrojem wnętrza, dzwonnica-brama, drzewostan w granicach cmentarza kościelnego
	Rudno	kościół parafialny pw. Przemienienia Pańskiego z wyposażeniem wnętrza i otoczeniem w granicach cmentarza kościelnego, dzwonnica
	Rudno	cmentarz epidemiczny, wraz z drzewostanem, w obrębie działki wskazanej w decyzji, w granicach wg załączonego planu
Podedwórze	Podedwórze	kościół parafialny pw. Podwyższenia Krzyża Świętego z otaczającym drzewostanem, na działce wskazanej w decyzji, w granicy wg załączonego planu
	Podedwórze	zespół kościelny: kościół pw. Zwiastowania NMP (wraz z ruchomościami), nagrobek Szlubowskich, cmentarz kościelny z drzewostanem i ogrodzeniem – na działce wskazanej w decyzji oraz dzwonnica, wraz z gruntem pod budynkiem, na działce wskazanej w decyzji; granice ochrony zespołu wskazane na załączonej mapie
Rossosz	Rossosz	kościół parafialny pw. św. Stanisława, z otaczającym drzewostanem, w obrębie placu przykościelnego, w granicach wg załączonego planu
	Rossosz	Nagrobek Anny Onufriewny Maksymowicz
Sosnowka	Motwica	kościół parafialny pw. Narodzenia NMP, z wyposażeniem wnętrza, drzewostan na terenie cmentarza kościelnego, dzwonnica (po drugiej stronie drogi)
	Pogorzelec	cmentarz wojenny z 1915r., wraz z otoczeniem, w granicach działki wskazanej w decyzji, wg załączonych map
	Romanów	zespół pałacowy: pałac, grobowiec rodziny Kraszewskich, park otoczony fosami, w granicach wg załączonego planu
	Rozwadówka	dawna cerkiew prawosławna, obecnie kościół parafialny rzymskokatolicki pw. św. Mikołaja, wraz z otaczającym drzewostanem na działce wskazanej w decyzji, w granicach wg załączonego planu
	Żeszczynka	kościół paraf. pw. Podwyższenia Krzyża Świętego z wyposażeniem wnętrza i otoczeniem w granicach cmentarza kościelnego, dzwonnica
Wisznice	Horodyszcze	zespół pałacowo-parkowy: pałac, park ze stawem
	Polubicze	kościół parafialny pw. św. Jana Ewangelisty, wraz z cmentarzem przykościelnym i otaczającym drzewostanem, w granicach cmentarza przykościelnego, na działce wskazanej w decyzji, wg załączonego planu
	Polubicze	zespół dworsko-parkowy: dwór, zabudowania gospodarcze, komin dawnej gorzelni, park, stary sad, w granicach ochrony wg załączonego planu
	Wisznice	zespół kościoła parafialnego pw. Przemienienia Pańskiego wraz z otaczającym drzewostanem, dawna plebania, na działkach wskazanych w decyzji, w granicach wg załączonego planu
	Wisznice	dawna cerkiew greckokatolicka, obecnie kościół rzymskokatolicki pw. św. Jerzego i Wniebowzięcia NMP, wraz z otaczającym drzewostanem, na działce wskazanej w decyzji, w granicach wg załączonego planu
	Wisznice	cmentarz (zamknięty; unickokatolicki, później prawosławny), w granicach ogrodzenia, wg załączonego planu
	Horodyszcze	Grodzisko tzw. „Cerkwisko”

i Łyniew

Źródło: opracowanie własne na podstawie Obwieszczenia nr 1/2014 Lubelskiego Konserwatora Zabytków w Lublinie z dnia 18 marca 2014 r. w sprawie wykazów zabytków wpisanych do rejestru zabytków nieruchomych województwa lubelskiego i rejestru zabytków archeologicznych województwa lubelskiego.

Ryc. 11 Lokalizacja zabytków wpisanych do Wojewódzkiego Rejestrów Zabytków na terenie gmin partnerskich

Źródło: opracowanie własne

3.5. Dostępność komunikacyjna

Jednym z kluczowych elementów wpływających na rozwój obszaru jest dobra dostępność komunikacyjna. Infrastrukturę komunikacyjną na terenie analizowanego obszaru tworzy⁶: infrastruktura drogowa, infrastruktura kolejowa oraz infrastruktura informatyczna.

Infrastruktura drogowa

Na układ funkcjonalny podstawowych powiązań drogowych obszaru „Doliny Zielawy” składa się:

- (1) układ krajowy:
 - droga krajowa nr 63 (Siedlce) – Łuków – Radzyń Podlaski – Wisznice – Sławatycze – granica państwa. Na terenie analizowanego obszaru droga przebiega przez teren gmin: Milanów, Wisznice oraz Sosnowka. W skali kraju droga łączy miejscowość Perły, w której planowane jest przejście graniczne Perły – Kryłowo z Rosją z przejściem granicznym Sławatycze – Domaczewo z Białorusią. Droga (długość całkowita ok. 410 km) łączy dwa przejścia graniczne z najważniejszymi korytarzami drogowymi Polski północno – wschodniej): DK16, DK61 (S61), DK8 (S8), DK2 i A2 oraz DK19 (S19).

⁶ Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Lubelskiego – projekt, Zarząd Województwa Lubelskiego, marzec 2015, s. 93.

- droga wojewódzka nr 812 Biała Podlaska – Wisznice – Włodawa – Chełm – Rejowiec – Krasnystaw. Droga klasy GP przebiegająca południkowo we wschodniej części województwa lubelskiego. Łączy Białą Podlaską z Włodawą, Chełmem i Krasnymstawem. Na terenie analizowanego obszaru droga przebiega przez gminy: Podedwórze, Wisznice, Rossosz. Jej długość wynosi ok. 151 km.

(2) układ regionalny:

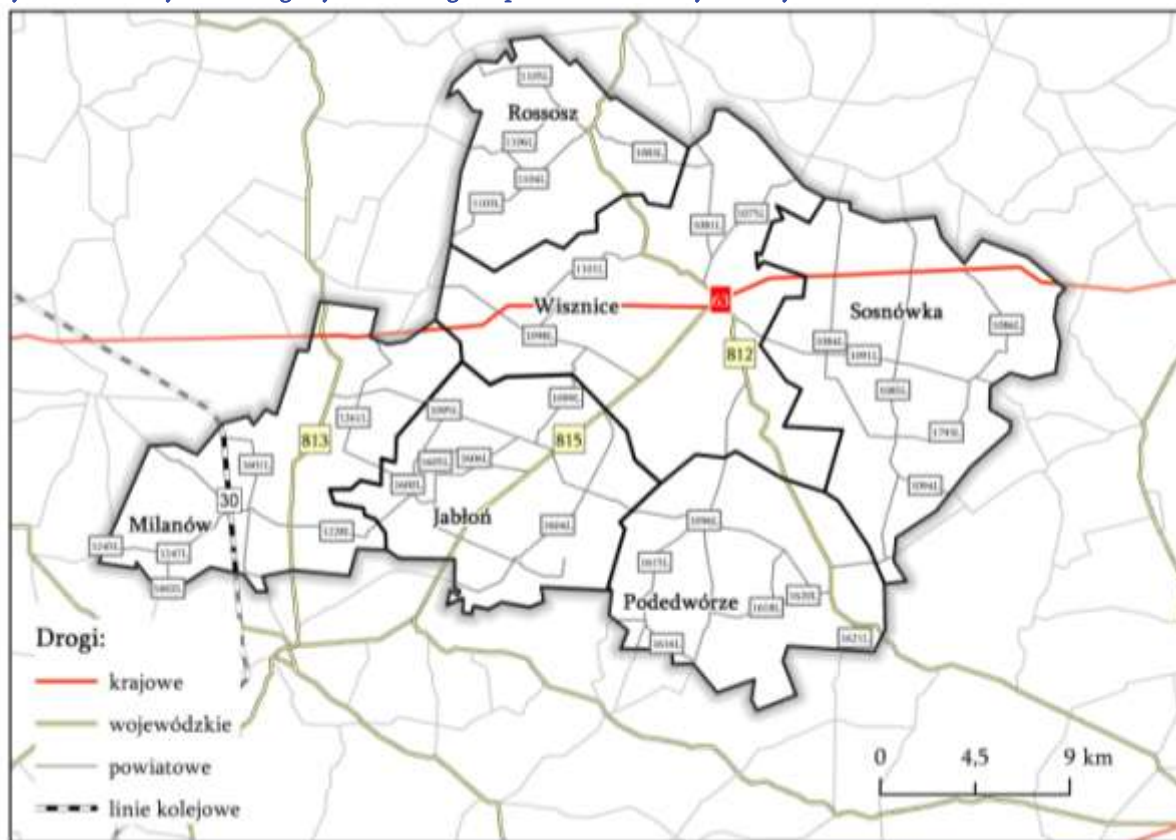
- droga wojewódzka nr 813 Międzyrzec Podlaski – Parczew – Ostrów Lubelski – Łęczna. Droga klasy G (główna) w województwie lubelskim o długości 94,467 km. Przebiega południkowo łącząc Międzyrzec Podlaski z Podzamczem położonym 0,5 km na północ od Łęcznej, przez Parczew i Ostrów Lubelski.
- droga wojewódzka nr 815 Wisznice – Parczew – Siemień – Lubartów, droga klasy G (główna) w województwie lubelskim o długości 61,62 km łącząca Wisznice z Lubartowem, na terenie obszaru Doliny Zielawy przebiega przez teren gminy Jabłoń. Trasa jest częścią alternatywnego szlaku relacji Lublin - Biała Podlaska w stosunku do drogi krajowej nr 19 oraz drogi krajowej nr 2.

(3) układ ponadlokalny – drogi powiatowe klasy G:

- nr 1095L dr. pow. nr 1700L – Holeszów – Mosty – Jabłoń – Rudno,
- nr 1228L na odc. Radzyń Podlaski – Zbultów – Wołyń – Milanów.

Pozostałe drogi powiatowe wraz z drogami gminnymi zaliczane są do układu dróg o charakterze lokalnym.

Ryc. 12 Kluczowy układ drogowy na terenie gmin partnerskich Doliny Zielawy

Źródło: opracowanie własne

W *Planie Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Lubelskiego* za kluczowe zamierzenia inwestycyjne obejmujące obszar Doliny Zielawy” (obok zadań określonych w wykazie inwestycji celu publicznego) wpływające na poprawę funkcjonowania układu podstawowych powiązań drogowych na obszarze województwa lubelskiego uznano drogę krajową nr 63 (Siedlce) – Łuków – Radzyń Podlaski – Wisznice – Sławatycze – granica państwa, w zakresie rozbudowy i poprawy parametrów technicznych.⁷

Natomiast w *Planie rozwoju sieci dróg wojewódzkich Województwa Lubelskiego na lata 2012 – 2020* ze względu na rangę drogi do realizacji zadań inwestycyjnych zaliczono ciąg dróg wojewódzkich 812 oraz 815⁸.

Obszar Doliny Zielawy cechuje słaba dostępność do stolicy województwa, która wynosi od 120 do 150 minut (czas przejazdu samochodem)⁹.

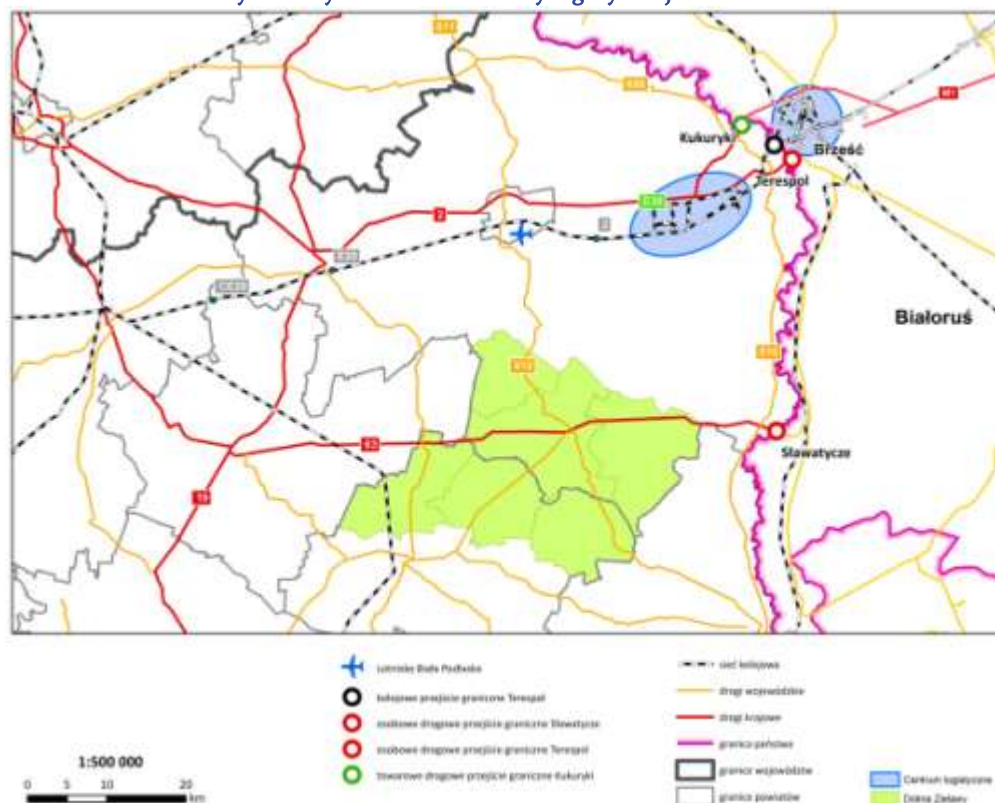
W bliskim sąsiedztwie Doliny Zielawy, na terenie gminy Terespol znajduje się jedno z największych w Polsce i Europie centrów logistycznych. Działalność firm oraz infrastruktura transportowa, logistyczna i spedycyjna koncentruje się również na terenie gmin Zalesie i Piszczac. Warunkiem powodzenia powstałego centrum logistycznego jest położenie przy ważnych szlakach komunikacyjnych: paneuropejskim korytarzu transportowym nr II Berlin – Warszawa – Moskwa, elementem którego jest trasa E30 wiodąca z irlandzkiego portu Cork przez Wielką Brytanię, trasą lądową przez Holandię, Niemcy, Polskę, Białoruś aż do Omska w Rosji. Częścią europejskiej trasy E-30 jest droga krajowa nr 2 (Świeck – Warszawa – Terespol: objęta umową międzynarodową AGR, w sieci TINA i TEN-T) – planowana autostrada A2 jako kontynuacja niemieckiej autostrady A12. W ramach II Paneuropejskiego Korytarza Transportowego wyznaczono również dwie europejskie linie kolejowe: E20 jako podstawową (przedłużenie magistrali Transsyberyjskiej: w sieci TINA, TEN-T, TERFN, objęta umowami międzynarodowymi) oraz CE20 dla towarowego transportu kombinowanego łączącego transport kolejowy z drogowym. Obszar jest elementem styku dwóch systemów kolejowych tj. zachodnioeuropejskiego korzystającego z torów o szerokości 1 435 mm i wschodnioeuropejskiego o torach 1 520 mm. Jest to doskonałe zaplecze do obsługi wymiany handlowej Wschodu z Zachodem – będąc tym samym pomostem pomiędzy państwami Unii Europejskiej a Rosją czy Chinami. Rozwinięta infrastruktura logistyczna znajduje się również po stronie białoruskiej.

⁷ Ibid., s. 98.

⁸ Plan rozwoju sieci dróg wojewódzkich Województwa Lubelskiego na lata 2012-2020, Zarząd Dróg Wojewódzkich w Lublinie, Lublin 2012, s. 90.

⁹ T. Komornicki, P. Rosik, M. Stępnik: Analiza dostępności transportowej w poszczególnych gałęziach transportu, Instytut Geografii i Przestrzennego Zagospodarowania, Warszawa, 2010 (ekspertyza dla Ministerstwa Infrastruktury)

Ryc. 13 Położenie obszaru Doliny Zielawy na tle infrastruktury logistycznej

Źródło: opracowanie własne

Oprócz wymienionych dróg krajowych i wojewódzkich duże znaczenie związane z wewnętrzną dostępnością obszaru ma wewnętrzny układ komunikacyjny, który składa się z dróg powiatowych i gminnych.

Zgodnie ze Studium Programowo – Przestrzennym Integracji Systemów Komunikacji w Województwie Lubelskim zły stan techniczny dróg, stanowi jedną z podstawowych barier rozwoju regionalnego. Znaczna część dróg nie jest przystosowana do systematycznie wzrastającego natężenia ruchu. W większości (poza odcinkami dróg krajowych nr 63) nawierzchnie dróg nie są przystosowane do przenoszenia ciężkiego ruchu samochodowego o nacisku 115 kN/oś, czego efektem są między innymi odkształcenia profilu poprzecznego (koleiny) i podłużnego. Trasy przebiegające przez obszary o dużym stopniu zurbanizowania charakteryzują się ograniczoną płynnością ruchu, wynikającą z ograniczenia prędkości i braku segregacji ruchu tranzytowego i lokalnego. Wzrost ruchu następuje również na sieci dróg powiatowych i gminnych, które w większości nie są przystosowane do przenoszenia zwiększonych obciążeń. Ruch tranzytowy przebiegający przez sieć osadniczą poprzez emisję spalin i hałasu oraz zagrożenie bezpieczeństwa ruchu obniża poziom życia mieszkańców. Połączenie ruchu tranzytowego z lokalnym zwielokrotnia emisję spalin i hałasu, prowadzi do nadmiernego zatłoczenia dróg, ogranicza poziom swobody ruchu, a także zmniejsza bezpieczeństwo. Przy wielu ciągach drogowych w terenie zabudowanym brak jest chodników oraz ścieżek rowerowych.

Pomimo podejmowanych w ostatnich latach działań przez samorządy potrzeby w zakresie infrastruktury drogowej łącznie z drogami powiatowymi są znaczne i obejmują zadania na łączną kwotę ponad 160 mln zł.

Tabela 8 Potrzeby w zakresie infrastruktury drogowej

Gmina	Nazwa zadania	Zakres	Szacowany koszt (zł)
Jabłoń	Remont dróg powiatowych na terenie gminy	51 km	51 000 000
	Modernizacja drogi wojewódzkiej 815 na terenie gminy	10,5 km	10 500 000
	Modernizacja mostów na kanale Wieprz- Krzna	8 szt.	8 000 000
	Budowa dróg gminnych	20 km dróg do utwardzenie	20 000 000
Milanów	Przebudowa drogi powiatowej Kopina – Kostry	Długość przebudowywanej drogi ok. 5,2 km: nowa nawierzchnia wraz z poboczeniami oraz zjazdami, chodnik dla pieszych oraz ścieżka rowerowa	7 000 000
	Przebudowa drogi powiatowej Milanów - Wólka Zdunkówka	Długość przebudowywanej drogi ok. 6,5 km: nowa nawierzchnia wraz z poboczeniami oraz zjazdami	6 000 000
	Przebudowa drogi gminnej w miejscowości Rudno III	Długość przebudowywanej drogi ok. 3 km: nowa nawierzchnia wraz z poboczeniami oraz zjazdami	4 000 000
Podedwórze	Przebudowa gminnych dróg gruntowych	Przebudowa 9 dróg (9,5 km) w tym: wymiana gruntu, nawiezienie żwiru, dwie warstwy tłucznia	3 000 000
	Remont obiektów mostowych	Remont 17 obiektów mostowych na terenie gminy w tym: przeglądy okresowe, malowanie, wykonanie barierek, podjazdów, uzupełnianie powierzchni betonowych, wymiana poszycia drewnianego	550 000
	Przebudowa dróg powiatowych	Przebudowa dróg nr: 1095L, 1096L, 1615L, 1616L, 1618L, 1619L, 1621L.	10 000 000
Rossosz	Drogi gminne	Budowa dróg o łącznej długości 20 km	20 000 000
	Drogi powiatowe	Modernizacja dróg o łącznej długości 20 km, polegająca na ułożeniu warstwy wyrównawczej (bitumicznej) oraz warstwy ścieralnej gr. 4 cm	10 000 000
Sosnówka	Infrastruktura drogowa	Przebudowa dróg gminnych	400 000
	Infrastruktura drogowa	Wzniesienie granic działek gminnych (drogowych)	45 000
	Infrastruktura drogowa	Budowa nowych odcinków dróg gminnych	
Wisznice	Przebudowa (modernizacja) drogi gminnej nr 101246 L Horodyszcze – Łyniew, klasa D	Odcinek o długości 2,185 km, recykling istniejącej nawierzchni wraz z podbudową, podbudowa z kruszywa, nawierzchnia bitumiczna warstwa wiążąca i ścieralna, roboty wykończeniowe	1 955 950
	Przebudowa (modernizacja) drogi gminnej nr 101256 L Dubica - Polubicze Wiejskie Pierwsze, klasa D	Odcinek o długości 1,992 km, wyrównanie istniejącej nawierzchni bitumicznej i ułożenie nowej warstwy ścieralnej gr. 5 cm, odcinek o długości 3,755 km, recykling istniejącej nawierzchni wraz z podbudową, podbudowa z kruszywa, nawierzchnia bitumiczna warstwa wiążąca i ścieralna, roboty wykończeniowe	4 547 500

Przebudowa (modernizacja) drogi gminnej nr 101257 L Wisznice - Kolonia Wisznice - Zacisze, klasa D	Odcinek o długości 0,985 km, wyrównanie istniejącej nawierzchni bitumicznej i ułożenie nowej warstwy ścieralnej gr. 4 cm	366 000
Przebudowa (modernizacja) drogi gminnej nr 101240 L Dołholiska - Rozwadówka, klasa D	Odcinek o długości 0,855 km, przebudowa przepustu pod drogą, recykling istniejącej nawierzchni wraz z podbudową, podbudowa z kruszywa, nawierzchnia bitumiczna warstwa wiążąca i ścieralna, roboty wykończeniowe	1 000 000
Przebudowa (modernizacja) drogi gminnej nr 101675 L przez wieś Horodyszcze, klasa D	Odcinek o długości 1,282 km, wyrównanie istniejącej nawierzchni bitumicznej i ułożenie nowej warstwy ścieralnej gr. 5 cm, budowa chodnika dla pieszych i kanalizacji deszczowej	1 355 000
Przebudowa (modernizacja) drogi gminnej nr 101272 L ul. Jasna w Wisznicach, klasa D	Odcinek o długości 0,225 km, wyrównanie istniejącej nawierzchni bitumicznej i ułożenie nowej warstwy ścieralnej gr. 5 cm, budowa chodnika dla pieszych	148 000
Przebudowa (modernizacja) drogi gminnej nr 101273 L ul. Krótka w Wisznicach, klasa D	Odcinek o długości 0,145 km, wyrównanie istniejącej nawierzchni bitumicznej i ułożenie nowej warstwy wiążącej i ścieralnej	54 000
Przebudowa drogi dojazdowej do posesji w miejscowości Wygoda	Odcinek o długości 0,274 km, remont podbudowy gruntocementowej wykonanie podbudowy tłuczniowej oraz nawierzchni bitumicznej - warstwy wiążącej i ścieralnej	270 000
Przebudowa drogi dojazdowej do posesji w miejscowości Polubicze Wiejskie Drugie	Odcinek o długości 1,310 km wykonanie warstw konstrukcyjnych i podbudowy tłuczniowej oraz nawierzchni bitumicznej - warstwy wiążącej i ścieralnej	860 000
Budowa ścieżki pieszo-rowerowej przy drodze gminnej nr 101253 L Wisznice – Wygoda – Horodyszcze, klasa drogi D	Odcinek o długości 0,187 km wykonanie warstw konstrukcyjnych wraz z podbudową oraz nawierzchni z kostki brukowej	93 000

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania ankietowego

Infrastruktura kolejowa

Na terenie analizowanego obszaru przez gminę Milanów przebiega linia kolejowa nr 30 łącząca stację Łuków ze stacją Lublin Północ. Ruch pasażerski na terenie linii z uwagi na zły stan techniczny został zawieszony w 2000 roku. Po 13 latach od zamknięcia linii ruch pociągów został wznowiony dzięki modernizacji linii kosztem ponad 20 mln zł w ramach realizowanego projektu współfinansowanego ze środków unijnych. Na południowym odcinku linii 30, wyremontowanym z udziałem środków z Regionalnego Programu Operacyjnego rośnie liczba pociągów pasażerskich z Lublina do Lubartowa i Parczewa. Na odcinku z Lublina do Parczewa PLK przeprowadziły remont torów, wiaduktów i mostów. Modernizację przeszły mosty na rzece Wieprz w Szczekarkowie i Tyśmienicy pod Parczewem. Na stacji w Lubartowie powstały dwa nowe perony oraz bezpieczne dojście do nich dla pasażerów i mieszkańców. Przebudowane zostały tam także tory oraz urządzenia kolejowe, łącznie z przebudową głowicy rozjazdowej. Natomiast modernizacja

prowadzona między Parczewem a Łukowem pozwoli przerzucić na tę linię część ruchu towarowego podczas zaplanowanego na 2017r. remontu magistrali Warszawa – Lublin.

W projekcie Planu Zagospodarowania Przestrzennego linia zakwalifikowana została jako: o znaczeniu regionalnym i przewidziana do kolejnych modernizacji, w szczególności na odcinku Parczew – Łuków w lokalizacji: Parczew, Milanów, Wohyń, Radzyń Podlaski, Ulan Majorat, Łuków (m. i gm.)¹⁰.

Infrastruktura informatyczna

Szczególne znaczenie dla rozwoju obszaru ma cyfryzacja rozumiana, jako powszechny dostęp do szerokopasmowego Internetu zgodnie z założeniami *Strategii „Europa 2020”* (a zwłaszcza inicjatywy Europejska Agenda Cyfrowa), w tym wolny dostęp do Internetu w przestrzeni publicznej.

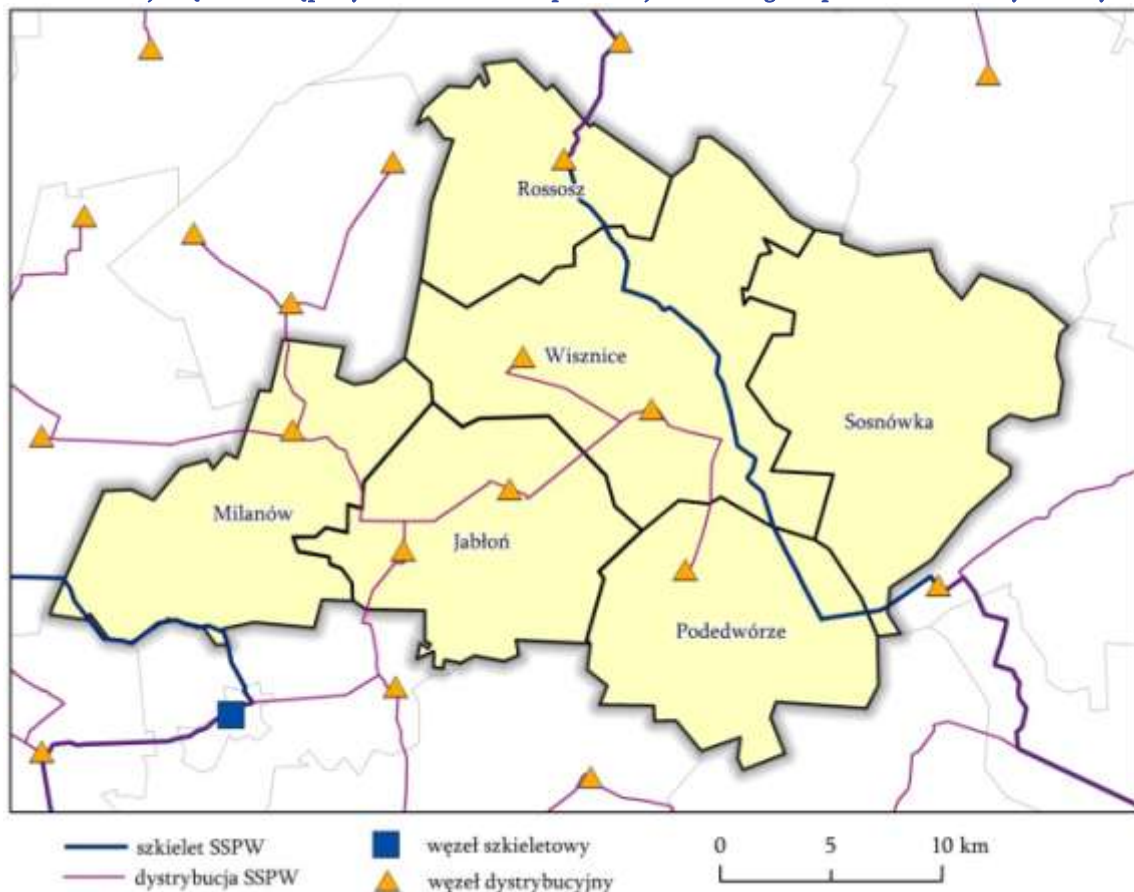
Danych dotyczących dostępu do Internetu na terenie obszaru Dolina Zielawy dostarcza analiza studium wykonalności dla projektu pt. „Sieć Szerokopasmowa Polski Wschodniej – województwo lubelskie” oraz „Raport pokrycia Polski infrastrukturą telekomunikacyjną w 2013r.”¹¹. Na analizowanym obszarze, w poszczególnych miejscowościach dominują obszary „białe” „B” oraz „SP”¹². Jeżeli chodzi o kryterium „tradycyjnych” usług szerokopasmowych to poza obszarami białymi występuje w jednej miejscowości Kopina na terenie gminy Milanów obszar „czarny - C” wskazujący na istniejącą infrastrukturę szkieletowo – dystrybucyjną co najmniej dwóch operatorów.

¹⁰ przedsięwzięcie uwzględnione w Kontrakcie Terytorialnym dla Województwa Lubelskiego.

¹¹ Urząd Komunikacji Elektronicznej

¹² „białe” (B): całkowity brak infrastruktury szkieletowo-dystrybucyjnej (punktów dystrybucyjnych), niezbędnych do zapewnienia podaży usług szerokopasmowego dostępu do Internetu na założonym poziomie, a także brak przedsiębiorców telekomunikacyjnych świadczących takie usługi; „szare” (S): istnieje infrastruktura szkieletowo – dystrybucyjna tylko jednego operatora telekomunikacyjnego (zazwyczaj operatora „zasiedziałego”), co oznacza istnienie punktów dystrybucyjnych tylko jednego operatora na danym terenie i brak konkurencji na poziomie infrastruktury szkieletowo-dystrybucyjnej; w poszczególnych miejscowościach usługi szerokopasmowego dostępu do Internetu są oferowane przez jednego przedsiębiorcę telekomunikacyjnego albo przez kilku przedsiębiorców, korzystających jednak z usług hurtowych tego samego operatora infrastruktury szkieletowo – dystrybucyjnej; Szary problematyczny (SP), „czarne” (C): istnieje infrastruktura szkieletowo – dystrybucyjna co najmniej dwóch operatorów telekomunikacyjnych umożliwiającą zapewnienie podaży usług szerokopasmowego dostępu do Internetu na założonym poziomie (istnieją tam zatem co najmniej dwa punkty dystrybucyjne różnych operatorów), a usługi szerokopasmowego dostępu Internetu są oferowane poprzez konkurujących ze sobą przedsiębiorców telekomunikacyjnych.

Ryc. 14 Lokalizacja węzłów dostępnych do sieci szerokopasmowej na terenie gmin partnerskich Doliny Zielawy

Źródło: opracowanie własne

Sytuacja obszaru Dolina Zielawy ulega znaczącej poprawie w wyniku realizacji projektu dotyczącego budowy sieci szerokopasmowej. Przez obszar przebiega część sieci szkieletowej oraz sieć dystrybucyjna wraz z węzłami dystrybucyjnymi w gminach: Rossosz, Wisznice, Milanów, Jabłoń, Podedwórze. Wyjątek stanowi gmina Sosnówka na terenie, której brak jest węzła dystrybucyjnego, który zlokalizowany jest w bliskim sąsiedztwie granic administracyjnych gminy na terenie gminy Hanna.

Istotnym elementem powstającej infrastruktury sieci szerokopasmowej jest tzw. „ostatnia mila” polegająca na budowie sieci szerokopasmowej wraz z infrastrukturą telekomunikacyjną pomiędzy najbliższym lub najbardziej efektywnym punktem dystrybucyjnym Internetu, a użytkownikiem końcowym w miejscowościach, w których nie istnieje i nie jest planowana budowa najbardziej efektywnego punktu dystrybucji Internetu. Jak wynika z listy podpisanych umów o dofinansowanie w ramach Działania 8.4 „Zapewnienie dostępu do Internetu na etapie ostatniej mili” Programu Operacyjnego Innowacyjna Gospodarka 2007 – 2013, na terenie analizowanego obszaru będzie ona tworzona przez prywatnego operatora i obejmie gminę Rossosz¹³.

¹³http://www.wwpe.gov.pl/be2/files/documents/poig/Podpisane%20umowy_I%20runda%202012_8.4%20POIG_4.11.13.pdf

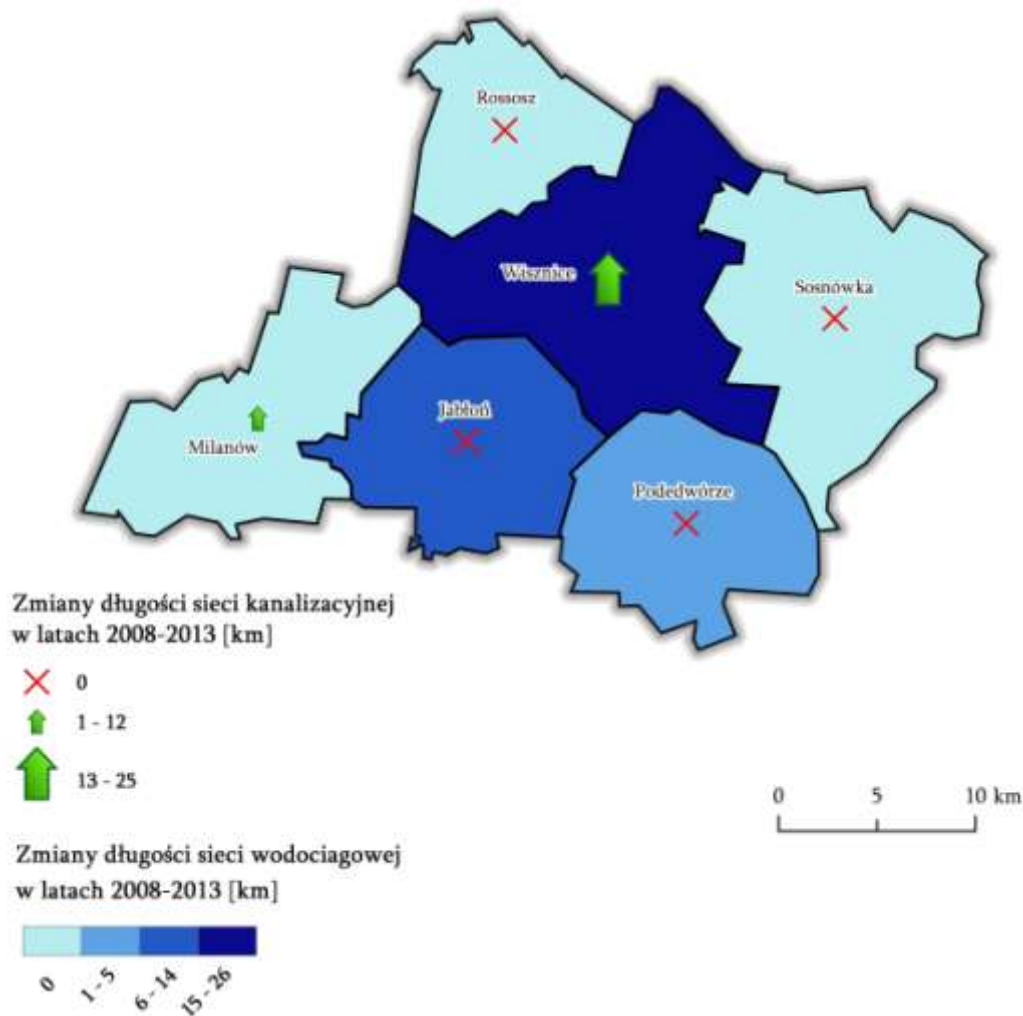
Zgodnie z założeniami Programu Polska Cyfrowa 2014-2020 do 2020r. Każdy mieszkaniec Polski będzie miał dostęp do internetu o przepustowości co najmniej 30 MB/s oraz do nowoczesnych e-usług i otwartych informacji publicznych.

3.6. Infrastruktura techniczna

Infrastruktura wodno – kanalizacyjna

Na przestrzeni analizowanych lat odsetek ludności korzystającej z sieci wodociągowej w poszczególnych gminach tworzących obszar kształtuje się różnie. Najwięcej osób wg stanu na koniec 2013r. korzystało z sieci wodociągowej na terenie gminy Podedwórze – 86,2% oraz Milanów – 84,3%, gdzie w porównaniu do 2008r. zanotowano spadek o 1,4 pkt %. W dalszej kolejności gmina Wisznice – 74,3%, zanotowano wzrost o 4,8 pkt%, Sosnówka – 65,8%, spadek o 0,5 pkt %, Jabłoń – 63,9%, wzrost o 1 pkt %. W odniesieniu do gmin tworzących obszar najbardziej niekorzystanie wypada gmina Rossosz ze wskaźnikiem 28% i spadkiem o 4,6 pkt %. Dla porównania średnia dla województwa w 2013r. wynosiła 81,9%, natomiast dla powiatu bialskiego – 69,9% zaś powiatu parczewskiego 78,3%. Bezpośrednio wpływ na liczbę osób korzystających z sieci wodociągowej ma jej długość. Przyrost sieci nie nastąpił w gminie z najmniejszym odsetkiem osób z niej korzystających, tj. gmina Rossosz (całkowita długość 17,5 km). Natomiast największy przyrost z dynamiką 24% odnotowano na terenie gminy Wisznice (całkowita długość 134 km), w dalszej kolejności gmina Jabłoń – 19% (całkowita długość 87,8 km).

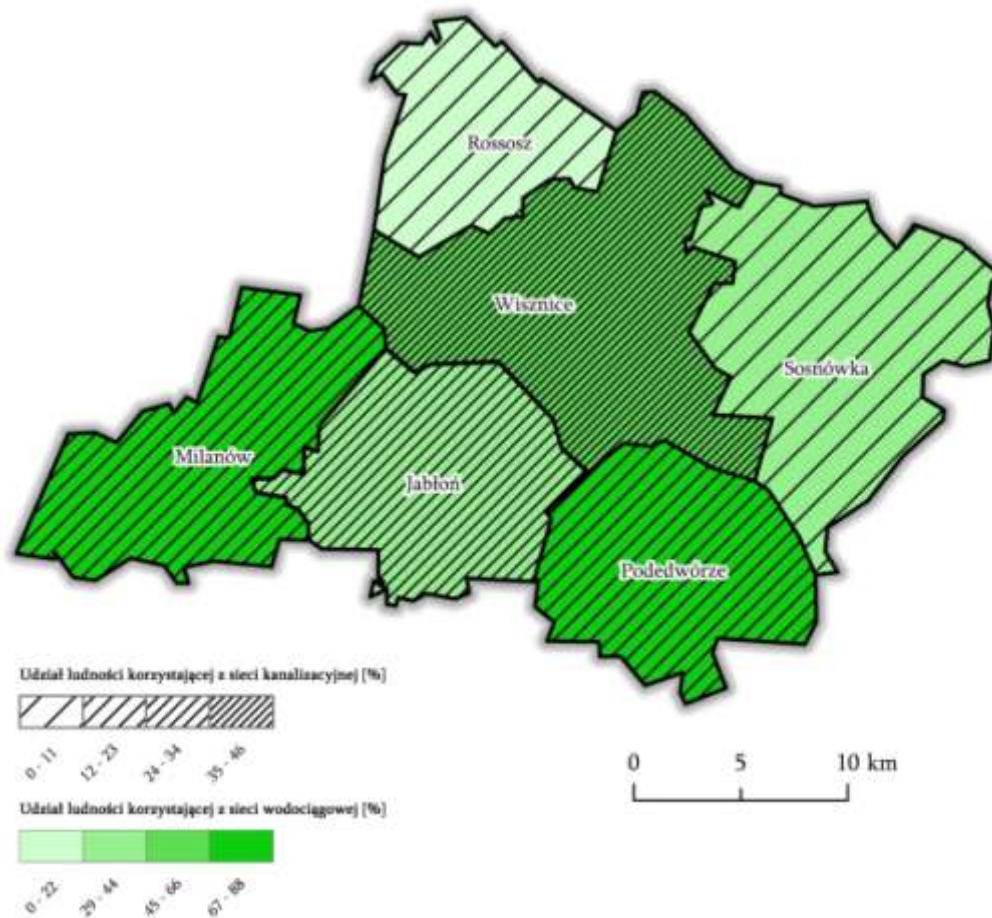
Ryc. 15 Zmiany długości infrastruktury wodno-kanalizacyjnej na terenie gmin partnerskich Doliny Zielawy

Źródło: opracowanie własne

Pod względem ilości osób korzystających z sieci kanalizacyjnej sytuacja obszaru nie przedstawia się korzystnie. W analizowanym okresie odsetek ludności korzystającej z sieci wzrósł tylko na terenie dwóch gmin: Milanów o 8,1 pkt %, na terenie której do 2012r. mieszkańcy nie korzystali z sieci oraz Wisznice o 11,6 pkt % i wynosi 44,1%. W dalszej kolejności najwięcej osób korzysta z sieci kanalizacyjnej na terenie gminy Jabłoń – 18,4% oraz Podedwórze – 6,4%. Dla porównania w regionie w 2013r. wskaźnik ten kształtował się na poziomie 49,7%, natomiast w powiecie bialskim 36,3%, zaś w powiecie parczewskim 39%. Sieci kanalizacyjnej nie posiadają gminy Rossosz oraz Sosnówka. Wg stanu na koniec 2013r., najbardziej rozbudowaną infrastrukturę kanalizacyjną posiada gmina Wisznice – 57,8 km (dynamika przyrostu od 2008r. o 72 %), gmina Jabłoń – 7,3 km, gmina Milanów – 5,2 km, gmina Podedwórze – 2 km. Na sześć gmin tworzących obszar 4 posiada komunalne oczyszczalnie ścieków, są to: gmina Wisznice – 1 oczyszczalnia biologiczna oraz 1 oczyszczalnia z podwyższonym usuwaniem biogenów, gmina Jabłoń – 2 oczyszczalnie biologiczne, gmina Podedwórze – 1 oczyszczalnia biologiczna, gmina Milanów – 1 oczyszczalnia biologiczna.

Ryc. 16 Stopień wyposażenia gmin partnerskich Doliny Zielawy w infrastrukturę wodno-kanalizacyjną w 2013r.

Źródło: opracowanie własne

W omawianym okresie gminy w celu poprawy sytuacji w zakresie gospodarki wodno – ściekowej zrealizowały 8 projektów współfinansowanych w ramach Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007 - 2013 na łączną kwotę: 29 943 056,02 zł.

Tabela 9 Projekty w zakresie gospodarki wodno – ściekowej zrealizowane w latach 2007-2014

Gmina	Nazwa zadania	Łącznie dofinansowanie (zł)	Wartość (zł)
Jabłoń	Modernizacja oczyszczalni ścieków w miejscowości Jabłoń oraz budowa sieci kanalizacji sanitarnej w miejscowości Dawidy	2 106 113,00	4 951 290,18
	Kompleksowa regulacja gospodarki wodno – ściekowej na terenie gminy	1 887 310,00	3 283 228,56
Milanów	Budowa oczyszczalni ścieków i sieci kanalizacyjnej w miejscowościach Milanów i Milanów Kolonia	3 578 940,00	10 097 221,41
Podedwórze	Budowa systemu kanalizacji zagrodowej w miejscowościach Gminy Podedwórze – 2010r.	263 736,60	686 450,00
	Budowa systemu kanalizacji zagrodowej w miejscowościach Gminy Podedwórze – 2012r.	505 900,00	821 194,00
	Budowa systemu kanalizacji zagrodowej w Gminie Podedwórze – 2014r.	221 164,50	396 046,35
Rossosz	Budowa przydomowych oczyszczalni ścieków na terenie	289 795,00	475 263,93

	gminy		
	Przebudowa stacji ujęcia i uzdatniania wody w Rossoszu oraz budowa przydomowych oczyszczalni ścieków na terenie gminy	1 345 567,00	2 206 730,48
Sosnówka	Budowa przydomowych oczyszczalni ścieków	1 014 859,00	1 650 838,97
	Budowa przydomowych oczyszczalni ścieków – kontynuacja	727 906,00	1 193 767,13
Wisznice	Kompleksowa regulacja gospodarki wodno – ściekowej gminy Wisznice	3 343 370,00	6 084 715,36
Razem		14293860,00	29 943 056,02

Źródło: opracowanie własne na podstawie <http://prow.lubelskie.pl/mapa-projektow/mapa>, data odczytu: 2015 – 07 - 08.

Gmina Jabłoń dodatkowo w celu poprawy sytuacji w zakresie gospodarki wodno-ściekowej zrealizowała dwa projekty ze środków Narodowego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej:

- Budowa przyłączy kanalizacji sanitarnej w miejscowościach: Jabłoń i Dawidy - wartość zadania – 215 825,33 zł,
- Budowa przydomowych oczyszczalni ścieków na terenie Gminy Jabłoń- 908 063 zł.

Gmina Wisznice zrealizowała projekt rozbudowy sieci kanalizacyjnej oraz modernizacji oczyszczalni ścieków w Wisznicach dofinansowany w ramach Mechanizmu Finansowego Europejskiego Obszaru Gospodarczego o wartości 9 165 404,78 zł.

W PZP WL ze względu na szczególnie niski wskaźnik zwodociągowania, jako priorytetowe w zakresie budowy i rozbudowy zbiorowych systemów zaopatrzenia w wodę wskazuje się gminy, w których odsetek korzystających z sieci nie przekracza 25% lub 50%, wśród wymienionych gmin jest **gmina Rossosz**¹⁴.

Natomiast ze względu na szczególnie niski wskaźnik skanalizowania (w tym szczególnie w odniesieniu do projektowanych obszarów ochrony Głównych Zbiorników Wód Podziemnych), jako priorytetowe w zakresie budowy i rozbudowy zbiorowych systemów kanalizacyjnych wskazano następujące gminy z terenu Doliny Zielawy: **Rossosz, Sosnówka, Milanów** (gminy wiejskie bez kanalizacji zbiorowej) oraz gminę **Podedwórze** (ze względu, iż z kanalizacji zbiorowej korzysta mniej niż 16%).

Ponadto wśród zadań inwestycyjnych umieszczonych w Krajowym Programie Oczyszczania Ścieków Komunalnych (IV aktualizacja) umieszczone jest zadanie dotyczące budowy oczyszczalni ścieków na terenie gminy **Rossosz oraz Milanów**¹⁵.

Niskie wskaźniki rozbudowy sieci wodno – kanalizacyjnej na terenie obszaru Doliny Zielawy wskazują na potrzebę wdrożenia kompleksowych rozwiązań realizacja których szacowana jest na kwotę ponad 36 mln.

Tabela 10 Planowane zadania w zakresie gospodarki wodno - ściekowej

Gmina	Zadanie	Charakterystyka/zakres	Szacowana wartość (zł)
Jabłoń	Przydomowe oczyszczalnie ścieków	150 szt.	1 500 000
	Rozbudowa kanalizacji w Jabłoniu	700 mb (sieć wraz z przyłączami)	1 000 000

¹⁴ Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Lubelskiego – projekt, Zarząd Województwa Lubelskiego, marzec 2015, s. 116.

¹⁵ Zadanie dotyczące budowy oczyszczalni ścieków na terenie gminy Milanów zostało wykonane.

	Monitoring 3 przepompowni ścieków	3 przepompownie	100 000
	Montaż wodomierzy do automatycznego przesylu zużycia wody	Montaż nowoczesnych wodomierzy elektronicznych umożliwiających automatyczny przesyl danych o ilości zużytej wody 1 200 szt.	250 000
	Modernizacja stacji uzdatniania wody w Jabłoniu	1 stacja	1 000 000
Milanów	Budowa sieci kanalizacyjnej w miejscowości Kostry, Rudno, Radcze, Kopina	Wykonanie sieci kanalizacji wraz z przyłączami dla mieszkańców	25 000 000,00
	Budowa przydomowych oczyszczalni ścieków na terenie gminy	Wykonanie przydomowych oczyszczalni ścieków dla mieszkańców nie objętych podłączeniem do sieci kanalizacyjnej	850 000,00
	Modernizacja ujęcia wody w Milanowie		1 000 000,00
	Modernizacja ujęcia wody w Kostrach		1 000 000,00
Podedwórze	Przebudowa istniejącej sieci kanalizacyjnej w Podedwórze	Sieć wymaga gruntownej przebudowy wraz z likwidacją istniejącego osadnika ścieków, do sieci podłączone jest osiedle po byłym POM, ZPO w Podedwórze, mieszkania w domu nauczyciela oraz indywidualni odbiorcy	700 000,00
	Przydomowe oczyszczalnie ścieków	Gospodarstwa rozproszone	300 000,00
	Przebudowa istniejącej mechaniczno – biologicznej oczyszczalni ścieków w Nowych Mostach	Oczyszczalnia nie spełnia wymogów i jest nie dostosowana do potrzeb mieszkańców	300 000,00
	Wybudowanie 3 odcinków sieci wodociągowej	Doprowadzenie sieci do zabudowy kolonijnej	400 000,00
	Wybudowanie sieci wodociągowej wraz z przyłączami	Sieć wodociągowa wraz z 150 przyłączami o łącznej długości 15 km	3 000 000,00
Rossosz	Przydomowe oczyszczalnie ścieków	Teren gminy Rossosz 250 szt.	3500 000
Sosnówka	Infrastruktura wodociągowa	Rozbudowa sieci wodociągowej w miejscowościach Motwica, Wagnanka	280 000,00
	Stacja uzdatniania wody w Sosnowce	Wymiana pomp głębinowych, modernizacja studni, budowa studni zapasowej	150 000,00
Wisznice	Modernizacja przepompowni ścieków kanalizacji sanitarnej	Modernizacja 8 szt. przepompowni kanalizacji sanitarnej w miejscowościach: Wisznice, Wisznice Kolonia i Wygoda	450 000,00
	Rozbudowa sieci kanalizacyjnej wraz z przyłączami	Sieć kanalizacyjna wraz z przyłączami o łącznej długości 3,4 km	600 000,00
	Modernizacja stacji uzdatniania wody w Horodyszczu	Wybudowanie zbiorników wyrównawczych wolnostojących, remont i przebudowa budynku stacji	500 000,00
	Rozbudowa sieci wodociągowej wraz z przyłączami	Sieć wodociągowa wraz z przyłączami o łącznej długości 2,7 km	270 000,00
	Montaż wodomierzy do automatycznego przesylu zużycia wody	Montaż nowoczesnych wodomierzy elektronicznych umożliwiających automatyczny przesyl danych o ilości zużytej wody	300 000,00
Razem			36 650 000,00

Źródło: opracowanie własne

Dystrybucją **energii elektrycznej** na terenie obszaru Dolina Zielawy zajmuje się PGE Dystrybucja S.A. Oddział Lublin, Rejon Energetyczny Biała Podlaska wraz z Posterunkami Energetycznymi Wisznice oraz Parczew. System elektroenergetyczny analizowanego obszaru ma dwa główne punkty zasilania (GPZ), położone na terenie gminy Wisznice oraz w pobliskiej gminie Parczew. Do GPZ-tów doprowadzona jest energia elektryczna napowietrznymi liniami 110 kV, w których następuje transformacja z napięcia z sieci WN (110 kV) na średnie napięcie (SN) – o wartości 15 kV oraz jego rozdzielanie na poszczególne ciągi sieciowe. Siecią SN zasilane są stacje transformatorowe 15/04 kV, zasilające odbiorców. Sieć niskiego napięcia (NN) w przeważającej części prowadzona jest siecią napowietrzną. W wyniku przeprowadzonych modernizacji w ostatnich latach zmniejszeniu uległa awaryjność na urządzeniach SN i NN, niemniej w dalszym ciągu należy dążyć do poprawy wskaźników awaryjności na liniach NN.

Wśród zamierzeń inwestycyjnych wymienia się m.in. rozbudowę stacji 110/15 kV w Wisznicach.

Sytuacja obszaru w zakresie **infrastruktury gazowej** przedstawia się niekorzystnie. Od 2009r. gaz dostępny jest jedynie na terenie gminy Milanów w miejscowości Kopina. Operatorem dystrybucyjnym sieci gazowej jest przedsiębiorstwo EWE energia Sp. z o.o. Długość czynnej sieci rozdzielczej w analizowanym okresie pozostaje bez zmian i na koniec 2013r. wynosiła 11,02 km również ilość przyłączy do budynków mieszkalnych wzrasta w niewielkim zakresie i wynosi 11. Brak rozwiniętej infrastruktury gazowej jest jedną z barier mających wpływ na rozwój zakładów przetwórstwa przemysłowego oraz spadek emisji zanieczyszczeń. W związku z czym samorządy zgłaszają potrzebę rozbudowy sieci gazowej m.in.: gmina Jabłoń – sieć gazowa o długości 16 km oraz zapotrzebowanie na 35 tys. m³ gazu do ogrzania obiektów.

Zgodnie z zapisami Planu Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Lubelskiego przez teren obszaru Dolina Zielawy (gminy: Milanów, Wisznice, Rossosz) planowany jest przebieg gazociągu magistralnego DN 600 - 300 relacji Białoruś – Parczew – Puławy wraz ze stacjami gazowymi na terenie gmin: Mianów, Jabłoń, Wisznice, Rossosz, Sosnówka z czym wiąże się rozwój infrastruktury gazowej sieci dystrybucyjnej.

Istotne dla konkurencyjności i rozwoju obszaru są **działania związane z niskoemisyjnością i efektywnością energetyczną**. W analizowanych latach samorządy tworzące obszar Doliny Zielawy zrealizowały szereg działań związanych z termomodernizacją, instalacjami solarnymi oraz wymianą oświetlenia ulicznego. W ramach partnerstwa Doliny Zielawy zrealizowano projekty: Czysta energia w Dolinie Zielawy – montaż instalacji kolektorów słonecznych na budynkach użyteczności publicznej i domach prywatnych – wartość projektu 8 580 774,04 zł, Czysta energia w Dolinie Piwonii i Zielawy (w partnerstwie z Gminą Parczew – lider) – wartość projektu ok. 10 000 000 zł oraz Budowa farmy fotowoltaicznej o mocy 1,4 MW w Dolinie Zielawy – wartość projektu 7 714 589,00 zł. Oprócz wymienionych projektów samorządy zrealizowały szereg zadań związanych z termomodernizacją, wymianą źródeł ciepła, modernizacją oświetlenia ulicznego mających na celu redukcję zużycia energii. Łączna wartość zrealizowanych przez samorządy zadań wyniosła ponad 40 mln zł.

Tabela 11 Najważniejsze zadania inwestycyjne dotyczące efektywności energetycznej oraz produkcji energii realizowane przez samorządy z terenu obszaru Dolina Zielawy

Gmina	Zadanie	Charakterystyka/zakres	Wartość (zł)
Jabłoń	Termomodernizacja świetlic: Jabłoń, Kalinka, Dawidy, Gęś oraz Galerii Sztuki Ludowe	Termomodernizacja (elewacja, stolarka, dach, instalacja c.o., instalacja elektryczna)	836 472,70
	Termomodernizacja Wiejskich Domów Kultury w Kolanie i Paszenkach	Termomodernizacja (elewacja, stolarka, dach, instalacja c.o., instalacja elektryczna)	627 198,70
	Przebudowa budynku oświatowego na gminną bibliotekę Publiczną w Jabłoni	Termomodernizacja (elewacja, stolarka okienna i drzwiowa, instalacja c.o. wraz z grzejnikami, instalacja elektryczna wraz z osprzętem, źródła światła)	1 220 583,30
	Ośrodek zdrowia	Termomodernizacja (elewacja, dach)	
	Oświetlenie skweru przy UG Jabłoń	4 lampy solarne	15 696
	Oświetlenie parkingu przy ZSCKR	6 lamp solarnych	85 000
	Czysta Energia w Dolinie Piwonii i Zielawy	Partnerski projekt miasta Parczew oraz 5 gmin Doliny Zielawy, instalacja 110 kolektorów słonecznych, modernizacja instalacji centralnego ogrzewania	10 000 000
	Piec na biomase	Szkoła Podstawowa w Kolanie 400 KW	345 000,00
Milanów	Szkoła Podstawowa w Kostrach	Wymiana okien, drzwi, ocieplenie ścian i stropodachu, instalacja c.o.	481 529,00
	Gminny Ośrodek Kultury wraz z budynkiem OSP	Wymiana okien, drzwi, ocieplenie ścian i stropodachu, instalacja c.o.	81 805,00
	Kolektory słoneczne	200 szt. instalacji	2 000 000,00
Podedwórze	Wymiana lamp	Teren gminy	25 000,00
	Budowa oświetlenia hybrydowego	Przebudowano oświetlenie w Centrum Podedwórza	75 000,00
	Czysta energia w Dolinie Zielawy	Teren gminy Podedwórze, wykonano 104 instalacje kolektorów słonecznych, partnerski projekt z 5 samorządami „Doliny Zielawy”	1 115 473,00
Rossosz	Gminny Ośrodek Kultury w Rossoszu oraz świetlica wiejska w Romaszkach i w Bordziłówce	Wyremontowano trzy budynki użyteczności publicznej (remont dachu, wymiana stolarki, instalacji elektrycznej, docieplenie ścian)	463 443,33
	Świetlica wiejska w Mokrym	Wymiana stolarki okiennej w budynku, wykonanie ogrzewania w pomieszczeniach w budynku	34 896,01
	Remont świetlicy wiejskiej w Kożanówce	Wymiana stolarki okiennej i drzwiowej, ocieplenie ścian, remont pokrycia dachowego	49 500,00
	Szkoła Podstawowa w Rossoszu	Wymiana stolarki okiennej oraz	200 000,00

		ocieplenie budynku szkoły	
	Budowa farmy fotowoltaicznej o mocy 1,4 MW w Dolinie Zielawy	Bordziłówka, gm. Rossosz, Energia Dolina Zielawy Sp. z o.o. (utworzona przez samorządy 5 gmin Doliny Zielawy)	7 714 589,00
	Budowa Biogazowni	Budowa na terenie miejscowości Rossosz, inwestor prywatny	18 850 000,00
Sosnówka	Termomodernizacja budynku Urzędu Gminy	Ocieplenie budynku, wykonanie pokrycia dachowego, wymiana okien	172 873,00
Wisznice	Gminny Ośrodek Kultury Wisznice	Wymiana stolarki okiennej i drzwiowej, ocieplenie ścian i stropów, wymiana instalacji c.o. wraz z grzejnikami, wymiana instalacji elektrycznej wraz z osprzętem, źródłami oświetlenia	700 000,00
	Dom Kultury/Szkoła Podstawowa w Dubicy	Wymiana stolarki okiennej i drzwiowej, ocieplenie ścian i stropów, wymiana instalacji c.o. wraz z grzejnikami, wymiana instalacji elektrycznej wraz z osprzętem, źródłami oświetlenia	520 000,00
	Świetlica wiejska w Łyniewie	Wymiana stolarki okiennej i drzwiowej, ocieplenie ścian i stropów, montaż dwóch kominków, wymiana instalacji elektrycznej wraz z osprzętem, źródłami oświetlenia	220 000,00
	Świetlica wiejska w Ratajewiczach	Wymiana stolarki okiennej i drzwiowej, częściowe ocieplenie ścian, budowa pieca kaflowego, wymiana instalacji elektrycznej wraz z osprzętem, źródłami oświetlenia	20 000,00
	Wiejski Dom Kultury w Horodyszczu	Wymiana stolarki okiennej i drzwiowej, ocieplenie ścian i stropów, wymiana instalacji c.o. wraz z grzejnikami, wymiana instalacji elektrycznej wraz z osprzętem, źródłami oświetlenia	450 000,00
	Świetlica wiejska w Polubiczach	Wymiana stolarki okiennej i drzwiowej, ocieplenie ścian i stropów, wykonanie instalacji c.o., montaż kotła na węgiel/drewno, wymiana instalacji elektrycznej wraz z osprzętem, źródłami oświetlenia	320 000,00
	Czysta energia w Dolinie Zielawy – budowa kolektorów słonecznych w budynkach użyteczności publicznej i domach prywatnych	Projekt realizowany na terenie gmin: Wisznice (lider projektu), Podedwórze, Jabłoń, Sosnówka i Rossosz. Zamontowano 925 zestawów (na terenie gminy Wisznice 348 szt.)	8 580 774,04 (koszt całkowity)

	Budowa kotłowni na Pellet w budynku GOKiO	Inwestycja zrealizowana w Gminnym Ośrodku Kultury i Oświaty w Wisznicach, Wygoda 10	160 000,00
	OZE w kompleksie sportowo – edukacyjnym	Inwestycja zrealizowana na terenie gminy Wisznice, ul. Warszawska 19. Solarne oświetlenie, boisk, instalacje solarne na szkole, budynku oddziałów przedszkolnych, szatni, pompa ciepła	600 000,00

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania ankietowego

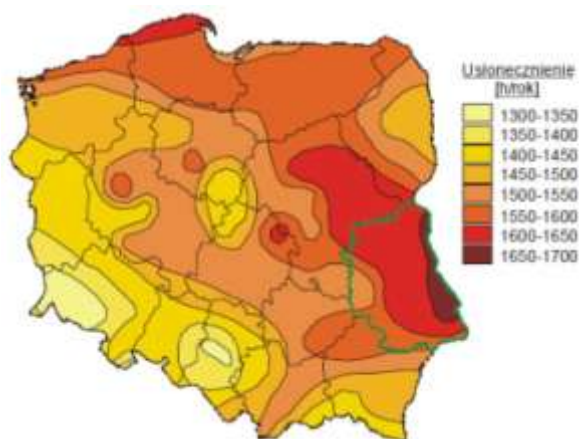
Pomimo przeprowadzenia w latach 2008-2013 szeregu inwestycji związanych z odnawialnymi źródłami energii oraz termomodernizacją istnieje potrzeba podjęcia dalszych działań wpływających m.in. na efektywność energetyczną obiektów. Ważnym elementem jest również wykorzystywanie odnawialnych źródeł energii. Zgodnie z Krajowym Planem Działań w zakresie energii ze źródeł odnawialnych, krajowy cel na 2020 rok oraz przewidywany kurs dotyczący wykorzystania energii ze źródeł odnawialnych zakłada:

- produkcję łączną energii z OZE w roku 2020 – 15,5%,
- produkcję ciepła z OZE – 17,05%,
- produkcję energii elektrycznej z OZE – 19,13%,
- produkcję zielonej energii w transporcie – 10,14%.

W skali kraju i województwa zauważalny jest wzrost ich wykorzystania, co związane jest m.in. z polityką energetyczno-klimatyczną Unii Europejskiej. W okresie 2006-2012 wzrost udziału energii odnawialnej w produkcji energii elektrycznej ogółem szczególnie zauważalny był w skali kraju i w 2006r. wynosił 2,7% natomiast dla województwa 0,9%, w 2012r. 10,4% dla kraju i tylko 1,5% dla województwa.

Ze względu na potencjalną energię użyteczną, prawie całe województwo lubelskie znajduje się w rejonie, gdzie roczne sumy promieniowania słonecznego kształtują się na poziomie 950-1 020 kWh/m². Obszar Doliny Zielawy położony jest na terenie o najkorzystniejszych warunkach do rozwoju energetyki słonecznej oraz o wysokim rocznym promieniowaniu całkowitym powyżej 3800 MJ/m².

Ryc. 17 Roczne promieniowanie całkowite w Polsce

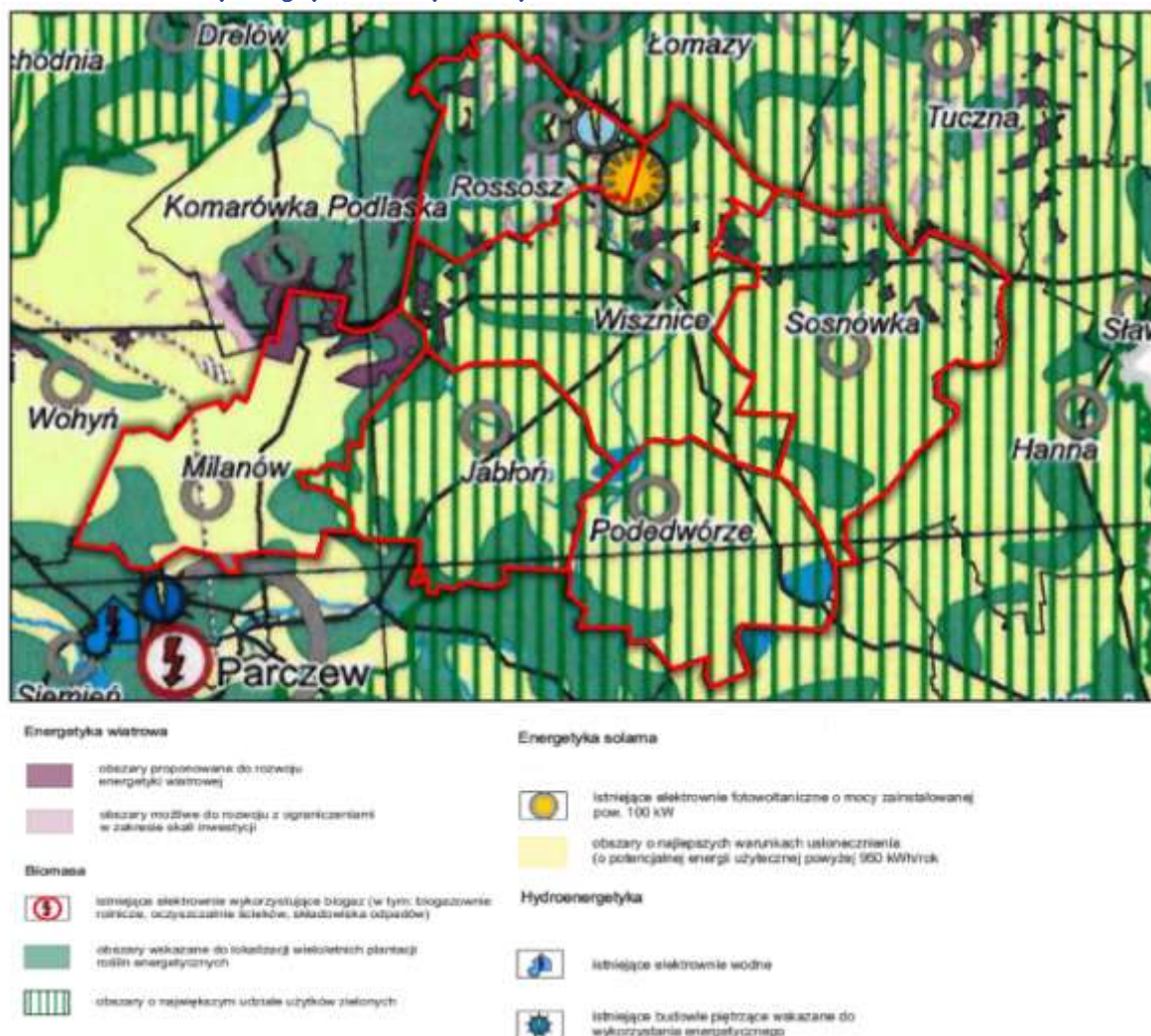

Źródło: Wojewódzki Program Rozwoju Alternatywnych Źródeł Energii dla Województwa Lubelskiego

Instalacje solarne należą do rozwiązań energooszczędnych, ekonomicznych oraz ekologicznych. Zastosowanie 1 m² powierzchni kolektora słonecznego pozwala na zaniechanie spalania 250 kg węgla w ciągu roku, a tym samym na ograniczenie emisji pyłów o 2,5 kg, dwutlenku siarki o 6 kg i tlenków azotu o 2 kg.

Zaopatrzenie Lubelszczyzny w energię elektryczną wymaga około 1,2 GW mocy. Energia ta pokrywa zarówno potrzeby indywidualnych mieszkańców, jak i przemysłu. Jest zabezpieczana głównie przez elektrociepłownie Regionu, ale zdecydowanie większa jej część jest importowana z innych województw. Jest to jednakże energia pochodząca również z elektrociepłowni węglowych. Stosowanie się Polski do dyrektyw klimatycznych wymusza inwestycje energetyczne pochodzące z OZE. Obszar Doliny Zielawy posiada potencjał w tym zakresie zarówno jeżeli chodzi o uwarunkowania związane z nasłonecznieniem jak i zagospodarowaniem przestrzennym, potwierdzają to również zrealizowane projekty.

Ryc. 18 Naturalne zasoby energetyczne Doliny Zielawy

Źródło: opracowanie własne na podstawie Planu Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Lubelskiego – Projekt (mapka 14), Biuro Planowania Przestrzennego, Lublin 2015

Instalacje fotowoltaiczne mogą być instalowane w następujących lokalizacjach:

- budynki użyteczności publicznej,

- dachy domów mieszkalnych nachylone w kierunku południowym,
- tereny w pobliżu instalacji oświetlenia dróg publicznych (zasilanie autonomiczne energooszczędnego oświetlenia dróg),
- tereny marginalne (nieczynne wysypiska śmieci, strefy buforowe, wyeksploatowane kopalnie piasku, tereny przystadionowe, charakteryzujące się niską gęstością zaludnienia itp.).

Innym potencjałem obszaru związanym z główną specjalizacją województwa jaką jest biogospodarka, jest wykorzystanie biogazu powstałego z fermentacji roślin energetycznych i odpadów organicznych w celu pozyskania energii. Jest to szczególnie istotne dla rozwoju gospodarczego obszaru Doliny Zielawy ze względu na brak sieci gazowej na jej terenie. Szacuje się, że dla województwa lubelskiego roczny potencjał energetyczny odpadów z rolnictwa wynosi blisko 1 mln ton, co stanowi równowartość ok. 15 mln GJ energii. Oszacowana w obszarze województwa rezerwa gruntów, którą można wykorzystać do uprawy roślin energetycznych, bez uszczerbku dla gospodarki żywnościowej, wynosi ok. 208 tys. ha użytków rolnych, w tym ok. 170 tys. ha gruntów ornych. Największa koncentracja potencjalnych źródeł biomasy pochodzącej z rolnictwa występuje w północno-wschodniej i południowej części województwa. Obszar powiatu bialskiego oraz parczewskiego wskazany jest do rozwoju energetyki na bazie biomasy pochodzącej z uprawy wieloletnich roślin energetycznych, a także preferowany ze względu na użytki zielone, duże fermy hodowlane, zakłady przemysłu rolno spożywczego. Natomiast powiat bialski ze względu na nadwyżki słomy, uprawę zbóż i rzepaku oraz zasoby drewna¹⁶.

Wskazane powyżej preferowane obszary dla rozwoju upraw roślin energetycznych wymagają uwzględnienia jakości gruntów rolnych i priorytetu zaspokojenia potrzeb gospodarki żywnościowej oraz ograniczeń wynikających z zachowania walorów ekologicznych i występowania terenów chronionych przyrodniczo. W szczególności przy planowaniu plantacji roślin energetycznych konieczne jest uwzględnienie ograniczeń w uprawach, które zawarte powinny być w planach zadań ochronnych obszarów Natura 2000, planach ochrony parków krajobrazowych, a także w planie zagospodarowania przestrzennego województwa i w gminnych dokumentach planistycznych. Uprawa topoli i wierzby energetycznej niewskazana jest na terenach stanowiących użytki zielone oraz grunty zmeliorowane.

Dobłą praktyką stosowaną w państwach Unii Europejskiej są spółdzielnie energetyczne skupiające: samorządy gminne, mieszkańców – rolników oraz producentów.

Tabela 12 Planowane zadania związane z efektywnością energetyczną oraz odnawialnymi źródłami energii na terenie Doliny Zielawy

Gmina	Planowane zadanie	Charakterystyka/zakres	Szacowana wartość (zł)
Jabłoń	Termomodernizacja budynków użyteczności publicznej: SP Kolano, SP Gęś, SP Dawidy, SP Jabłoń, Gimnazjum, SP Paszenki, Urząd Gminy, Baku Spółdzielczego - 8 obiektów	Przebudowa dachów, docieplenie elewacji, przebudowa instalacji elektrycznej, przebudowa instalacji c.o. wod – kan, wymiana stolarki okiennej i drzwiowej, docieplenie stropu,	5 000 000

¹⁶ Program Rozwoju Odnawialnych Źródeł Energii dla Województwa Lubelskiego, Biuro Planowania Przestrzennego w Lublinie, Lublin 2013 r., s. 69.

		wymiana podłóg	
	Oświetlenie uliczne	550 punktów świetlnych	500 000
	Kolektory	Teren gminy około 230 szt.	2 760 000
	Ogniwa fotowoltaiczne	Teren gminy około 300 szt. x 3 kW	3 600 000
	Farma fotowoltaiczna	Teren gminy 2 MW	13 000 000
	Biogazownia 0,5 MW i farma fotowoltaiczna 1,3 MW	Teren gminy – prywatny inwestor	4 000 000
	Farma fotowoltaiczna 0,5 MW	Lokalizacja na terenie miejscowości Wantpol Przedsiębiorstwo DeKaL	1 000 000
Milanów	Budynek Zespołu Szkół	Wymiana stolarki okiennej i drzwiowej, ocieplenie ścian i stropu	1 500 000
	Budynek Urzędu Gminy	Wymiana stolarki okiennej i drzwiowej, ocieplenie ścian i stropu	800 000
	Farma fotowoltaiczna	Miejscowość Rudno III, inwestor prywatny, moc 2 MW	9 000 000
	Biogazownia	Inwestor prywatny, moc 0,5 MW	6 000 000
Podedwórze	Wykonanie audytów energetycznych budynków użyteczności publicznej	Przygotowanie audytów na potrzeby aplikowania oraz wykonania inwestycji	30 000
	Wykonanie audytów energetycznych budynków osób fizycznych	Audyty dla budynków indywidualnych	150 000
	Termomodernizacja budynku Ośrodka Zdrowia	Docieplenie elewacji, wymiana stolarki okiennej i drzwiowej w ośrodku w miejscowości Podedwórze 48	500 000
	Termomodernizacja budynku ZPO w Podedwórz	Docieplenie elewacji, wymiana instalacji elektrycznej i c. o. w budynku w Podedwórz 96	500 000
	Termomodernizacja budynku Urzędu Gminy	Przebudowa dachu, docieplenie elewacji, przebudowa instalacji elektrycznej w budynku, przebudowa instalacji c.o. wod – kan, wymiana stolarki drzwiowej, docieplenie stropu, wymiana podłóg	2 000 000
	Kolektory słoneczne	Miejscowości gminy Podedwórze	1 500 000
	Instalacje fotowoltaiczne na budynkach prywatnych	Teren gminy około 40 szt.	800 000,00
	Instalacje fotowoltaiczne na budynkach prywatnych - instalacje prosumenckie	Teren gminy około 40 szt	800 000,00
	Farmy fotowoltaiczne	Opole działki nr 384/1, 387/1, 395/1	3 000 000
	Budowa urządzenia doprowadzającego energię ciepłą o mocy 300 kW	Lokalizacja na terenie miejscowości Hołowno Stowarzyszenie Aktywizacji Polesia Lubelskiego	100 000,00
	Budowa urządzenia doprowadzającego energię ciepłą o mocy 400 kW	Lokalizacja na terenie miejscowości Podedwórze - Skład Opalu i Materiałów	200 000,00

		Budowlanych T&M Sobianek	
	Elektrownia wodna	Lokalizacja na terenie miejscowości Zaliszcze – Firma ZENERIS Poznań	200 000,00
	Budowa oświetlenia ulicznego	Wieś Zaliszcze i pozostałe miejscowości gminy Podedwórze	550 000
	Dom opieki osób starszych	Potrzeby w zakresie zastosowania OZE, lokalizacja domu na terenie wsi Antopol	7 000 000
Rossosz	Budowa instalacji solarnych na domach prywatnych mieszkańców	Domy prywatne mieszkańców gminy Rossosz (ok. 150 szt.)	1500000
	Budowa instalacji fotowoltaicznych (prosumenckich)	Domy prywatne mieszkańców gminy Rossosz (ok. 70 szt.)	2 500 000
	Termomodernizacja budynku Publicznego Gimnazjum w Rossoszu		200 000
	Termomodernizacja budynku Urzędu Gminy w Rossoszu		200 000
	Termomodernizacja budynku Ochotniczej Straży Pożarnej w Rossoszu		200 000
	Modernizacja oświetlenia ulicznego		1 000 000
Sosnówka	Termomodernizacja GOK i Biblioteki Publicznej w Sosnowce	Ocieplenie budynku, modernizacja instalacji grzewczej	200 000
	Oświetlenie uliczne	Wymiana opraw oświetleniowych ulicznych	150 000
	Termomodernizacja budynku stacji uzdatniania wody	Ocieplenie budynku, wymiana pokrycia dachowego, modernizacja instalacji wentylacyjnej	120 000
	Oświetlenie uliczne	Częściowa wymiana tradycyjnych punktów oświetlenia ulicznego na punkty oświetlenia LED wykorzystujące OZE oraz tworzenie nowych punktów oświetlenia ulicznego LED wykorzystującego OZE	400 000
	Mikroinstalacje na budynkach użyteczności publicznej oraz budynkach prywatnych	Teren gminy	800 000
	Montaż kolektorów słonecznych na budynkach użyteczności publicznej i prywatnych	Teren gminy	500 000
	Farma fotowoltaiczna	Teren gminy	450 000
Wisznice	Szkoła Podstawowa w Polubiczach (Polubice Wiejskie Pierwsze 100)	Wymiana stolarki okiennej i drzwiowej, ocieplenie ścian i stropów, wymiana instalacji elektrycznej wraz z osprzętem, źródłami oświetlenia	950 000
	OSP Wisznice (ul. Wygoda 10)	Wymiana stolarki okiennej i drzwiowej, ocieplenie ścian i stropów, wymiana instalacji elektrycznej wraz z osprzętem, źródłami oświetlenia	700 000
	Budynek oddziałów przedszkolnych (ul. Warszawska 19)	Wymiana stolarki okiennej i drzwiowej, ocieplenie ścian i stropów, wymiana instalacji c.o. wraz z grzejnikami oraz	750 000

		montaż źródła ciepła, wymiana instalacji elektrycznej wraz z osprzętem, źródłami oświetlenia	
	Ochotnicza Straż Pożarna w Polubiczach, Ośrodek Nowoczesnej Gospodyni (Polubicze Wiejskie Pierwsze 90)	Ocieplenie ścian i stropów	200 000
	Budowa instalacji fotowoltaicznych (prosumenckich)	Inwestycje realizowane w prywatnych budynkach mieszkalnych	1 500 000
	Budowa instalacji solarnych na domach prywatnych mieszkańców	Inwestycje realizowane na prywatnych budynkach mieszkalnych, około 200 szt.	2 500 000

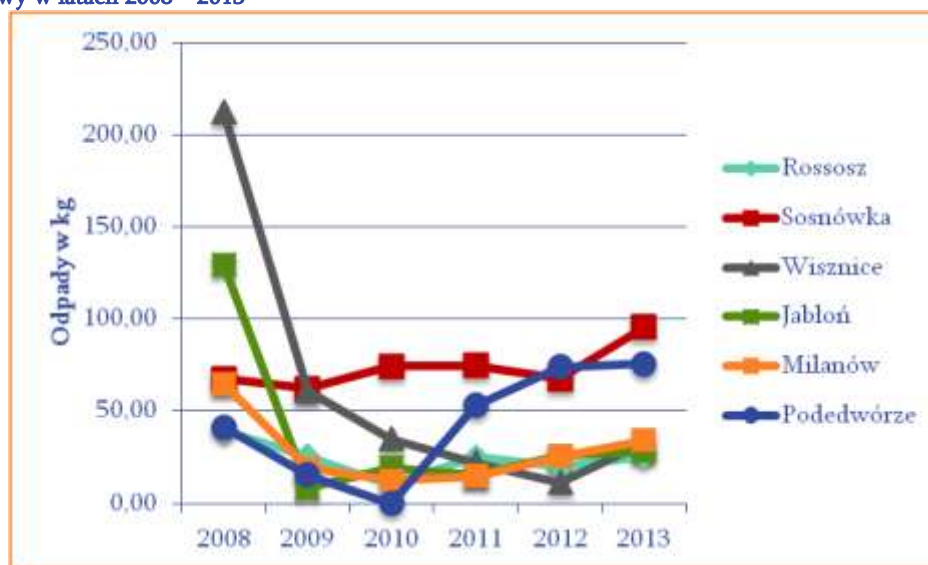
Źródło: opracowanie własne na podstawie badania ankietowego

Gospodarka odpadami

W analizowanym okresie w wyniku nowelizacji w 2012r. Ustawy o utrzymaniu czystości i porządku w gminach¹⁷, sektor gospodarki odpadami komunalnymi podlegał dynamicznym zmianom. Do końca czerwca 2013r. właściciele nieruchomości posiadali indywidualnie zawarte umowy na usługi w zakresie odbierania odpadów komunalnych. System funkcjonował na zasadzie rozliczeń indywidualnych pomiędzy wytwórcą odpadów a odbiorcą, czy firmą odbierającą odpady komunalne. Natomiast od 1 lipca 2013r. wprowadzony został system selektywnej zbiórki odpadów.

Według danych GUS w 2013r. na terenie gmin tworzących obszar Doliny Zielawy zebrano 853,31 t odpadów zmieszanych, jest to prawie o 5% więcej niż w 2008r. Odpady wytworzone w gospodarstwach domowych stanowią 90% wszystkich odpadów.

Wykres 12 Ilość zmieszanych odpadów komunalnych zebranych w ciągu roku ogółem na 1 mieszkańca na terenie Doliny Zielawy w latach 2008 – 2013

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL, GUS

Poszczególne gminy tworzące obszar Doliny Zielawy należą do trzech regionów gospodarowania odpadami komunalnymi tj.:

¹⁷ Dz. U. z 2013 r., poz. 1399

- gmina Rossosz, Wisznice, Jabłoń do Regionu Biała Podlaska, miejscem składowania zmieszanych odpadów komunalnych jest Regionalna Instalacja Przetwarzania Odpadów Komunalnych „RIPOK”, która znajduje się przy ul. Ekologicznej 1 w Białej Podlaskiej i jest prowadzona przez Białskie Wodociągi i Kanalizacja „WOD-KAN” Sp. z o.o.,
- gmina Sosnówka i Podedwórze do Regionu Centralno – Wschodniego, miejscem składowania zmieszanych odpadów komunalnych jest „RIPOK” – należący do Międzygminnego Związku Celowego z siedzibą we Włodawie,
- gmina Milanów do Regionu Północno – Zachodniego, z terenu której wszystkie odpady z terenu gminy zgodnie z umową przekazywane były do Zakładu Zagospodarowania Odpadów Komunalnych w Adamkach – „RIPOK”.

Ryc. 19 Składowiska odpadów na terenie gmin partnerskich

Źródło: opracowanie własne

Zgodnie z ustawą o utrzymaniu czystości i porządku w gminach na terenie wszystkich gmin znajdują się punkty selektywnej zbiórki odpadów komunalnych. Wymagana jest modernizacja istniejących oraz dalsze tworzenie nowych punktów.

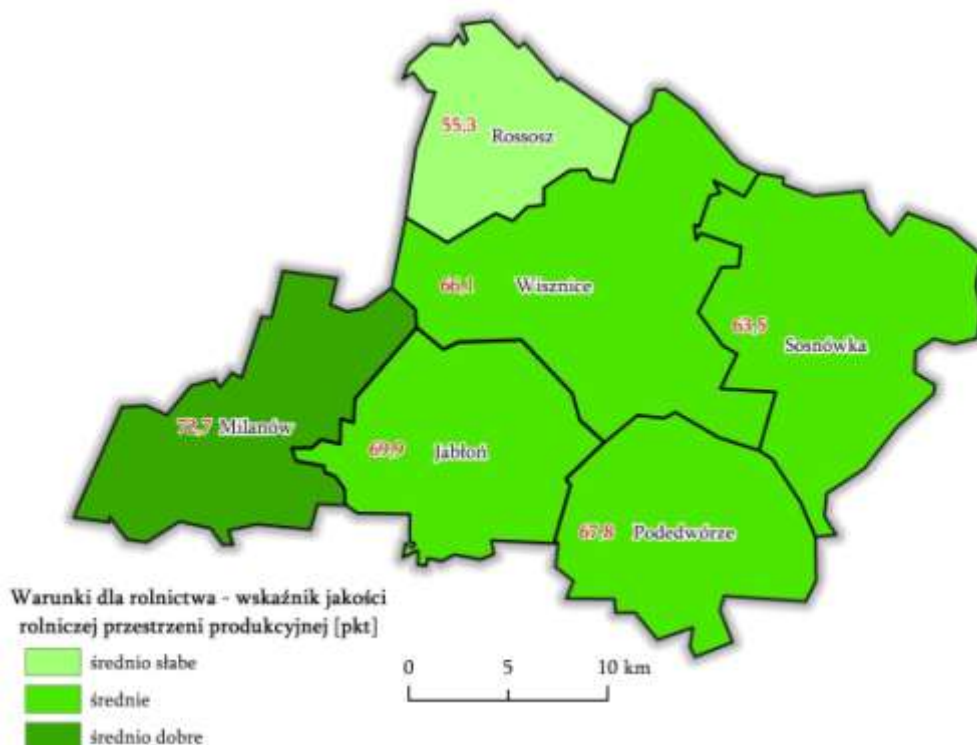
3.7. Gospodarka

Sektor rolniczy

Rolnictwo jest jednym z najbardziej powszechnych rodzajów aktywności gospodarczej, obszary wiejskie są miejscem życia i pracy blisko 40% ludności kraju oraz miejscem wypoczynku.

Obszar Doliny Zielawy zaliczany jest pod względem wartości wskaźnika jakości rolniczej przestrzeni produkcyjnej jako: średnio – słaby dla gminy Rossosz (55,3) oraz średni dla pozostałych gmin (od 63,5 do 69,9) za wyjątkiem gminy Milanów, która osiąga najlepszy wskaźnik średnio-dobry (72,7)¹⁸.

Ryc. 20 Jakość rolniczej przestrzeni produkcyjnej na terenie gmin partnerskich Doliny Zielawy

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Zmiana planu zagospodarowania przestrzennego województwa lubelskiego – uwarunkowania wewnętrzne, BPP w Lublinie, Lublin 2011

Na wartość wskaźnika oprócz klimatu, warunków wodnych, rzeźby terenu, wpływ mają gleby, które na analizowanym obszarze dla gmin:

- Wisznice, Podedwórze Sosnówka, występują jako gleby gruntów ornych z przewagą klas bonitacyjnych IVa, IVb,
- Rossosz, występują jako gleby gruntów ornych z przewagą klas bonitacyjnych V,
- Jabłoń, Milanów występują jako gleby gruntów ornych z przewagą klas bonitacyjnych IIIa, IIIb.

Na terenie całego obszaru występują również gleby użytków zielonych z przewagą klas bonitacyjnych V, VI, VIz. Najkorzystniejszy kompleks rolniczej przydatności gleb – żytni bardzo dobry występuje na terenie gminy Jabłoń i Milanów, w pozostałej części obszaru w gminach

¹⁸ wartości wskaźnika jakości rolniczej przestrzeni produkcyjnej: średnia kraj 66,6, średnia dla województwa lubelskiego 74,1

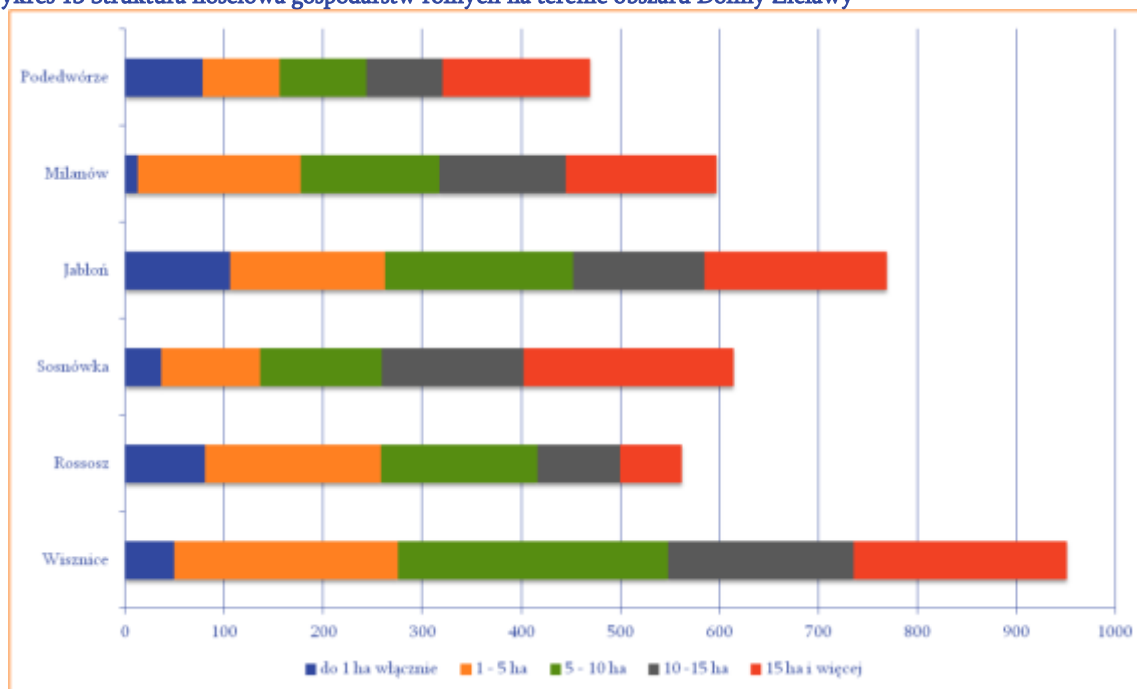
Wisznice, Podedwórze i Rossosz wstępują kompleksy żytni dobry oraz użytki zielone i lasy, natomiast na terenie gminy Sosnówka kompleks żytni słaby.

Czynnikiem wpływającym na stan rolnictwa i intensywność produkcji rolnej jest struktura agrarna. Gminy tworzące obszar Doliny Zielawy wyróżniają się pod względem wielkości gospodarstw rolnych. Prawie połowę stanowią gospodarstwa o powierzchni 5 – 10 ha oraz 15 ha i więcej (po 25%), w dalszej kolejności gospodarstwa o powierzchni 1 – 5 ha (23%) oraz 10 – 15 ha (19 %). Małe gospodarstwa do 1 ha łącznie stanowią 9%. Pod względem wielkości, najwięcej gospodarstw o powierzchni powyżej 15 ha znajduje się na terenie gmin:

- Wisznice – 215 gospodarstw, w tym 5 powyżej 50 ha we wsiach: Polubicze, Dołholiska, Dubica Górna, Ratajewicze, Horodyszcze;
- Sosnówka – 212 gospodarstw, w tym 19 powyżej 50 ha we wsiach: Dębów (1), Pogorzelec (2), Motwica (8), Sosnówka (1), Rozwadówka (1), Żeszczynka (1), Sapiehow (1), Przechód (1), Czepotka (3);
- Jabłoń – 184 gospodarstw, w tym 23 powyżej 50 ha we wsiach: Gęś (4), Jabłoń (3), Paszenki (1), Dawidy (5), Kalinka (1), Kolano (6), Wantopol (1), Kudry (1), Łubno (1);
- Milanów – 152 gospodarstwa, w tym 5 powyżej 50 ha we wsiach: Milanów (2), Rudno (1), Rudzieniec (1), Czeberaki (1);
- Podedwórze – 149 gospodarstw, w tym 33 powyżej 50 ha we wsiach: Antopol (2), Hołowno (6), Zaliszcze (7), Opole (3), Rusiły (4), Podedwórze (5), Piechy (1), Kaniuki (1) oraz 4 w innych lokalizacjach.

Najmniej gospodarstw znajduje się na terenie gminy Rossosz – 62 gospodarstwa, z czego 2 gospodarstwa powyżej 50 ha we wsiach: Romaszki oraz Mokre. Najwięcej gospodarstw powyżej 50 ha występuje na terenie gmin: Podedwórze (33) oraz Jabłoń (23).

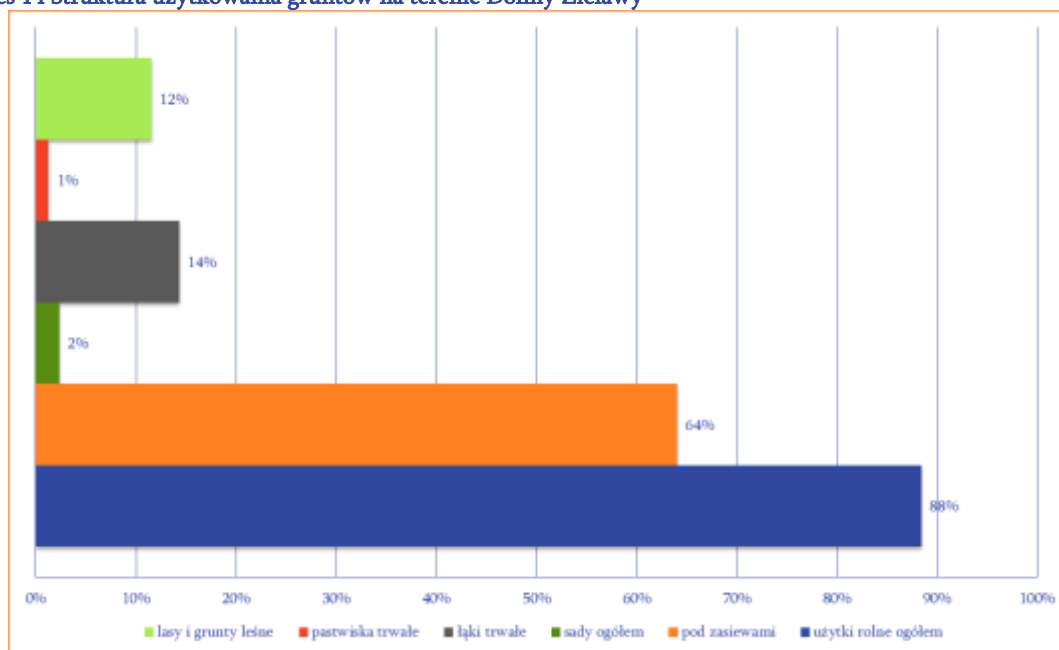
Wykres 13 Struktura ilościowa gospodarstw rolnych na terenie obszaru Doliny Zielawy

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS, Powszechny Spis Rolny, 2011

Wśród powierzchni użytków rolnych dominują tereny pod zasiewami (64%), łąki trwałe (14%) oraz lasy i grunty leśne (12%). Najwięcej w stosunku do powierzchni gruntów ogółem, użytków rolnych znajduje się na terenie gminy: Jabłoń (90%), Milanów (92%), podobnie w zakresie gruntów pod zasiewami dominują gminy Jabłoń (70%) oraz Milanów (78%). Łąki trwałe są charakterystyczne dla wszystkich gmin tworzących obszar, najczęściej występuje na terenie gminy Sosnówka (17%), Jabłoń (16%), Rossosz (15%), Wisznice (13%) oraz Milanów i Podedwórze (po 12%). Pod względem lasów i gruntów leśnych wyróżnia się gmina Rossosz (23%), Wisznice (15%) oraz Sosnówka (14%) w pozostałych gminach tj. Jabłoń, Milanów, Podedwórze stanowią od 5 do 8%. Pastwiska trwałe stanowią od 1 do 2% na terenie wszystkich gmin tworzących obszar.

Wykres 14 Struktura użytkowania gruntów na terenie Doliny Zielawy

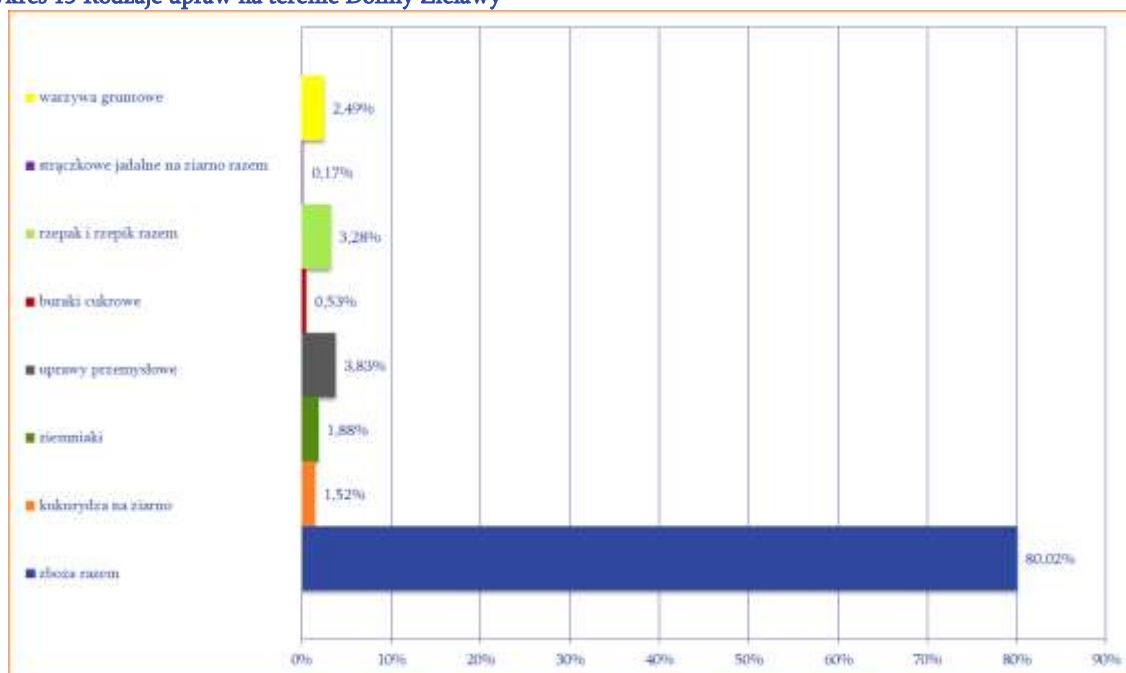

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS, Powszechny Spis Rolny, 2010

Jakość rolniczej przestrzeni produkcyjnej w decydujący sposób wpływa na rodzaj upraw i hodowlę zwierząt. W zakresie upraw dominują zboża, które stanowią 80% powierzchni zasiewów na terenie obszaru Doliny Zielawy. Największa powierzchnia upraw zbóż w stosunku do ogólnej powierzchni upraw na terenie gminy znajduje się w gminie Rossosz (93%), Milanów (87%) oraz Jabłoń i Sosnówka (82%). Obszar wyróżnia się pod względem upraw przemysłowych (przeznaczanych do produkcji roślinnych surowców dla przemysłu spożywczego i innych), które stanowią 3.83% powierzchni zasiewów ogółem. Tego rodzaju uprawy koncentrują się głównie w południowej części analizowanego obszaru na terenie gmin: Jabłoń (6%), Podedwórze (6%), Milanów (5%) i Sosnówka (2%). Wyróżniająca się powierzchnia upraw przemysłowych świadczy o potencjale obszaru do rozwoju przetwórstwa przemysłowego w oparciu o lokalne zasoby surowcowe. W dalszej kolejności charakterystycznymi uprawami są rzepak i rzepik, które stanowią 3,28% powierzchni zasiewów ogółem na terenie obszaru. W gminach uprawy te kształtują się na poziomie od 1 do 3% powierzchni upraw na terenie poszczególnych gminy. Charakterystyczne pod względem wielkości są uprawy warzyw gruntowych, które stanowią

2,49% ogólnej powierzchni obszaru, na tle innych gmin pod względem wielkości upraw wyróżnia się gmina Podedwórze (6%) oraz Wisznice (5%).

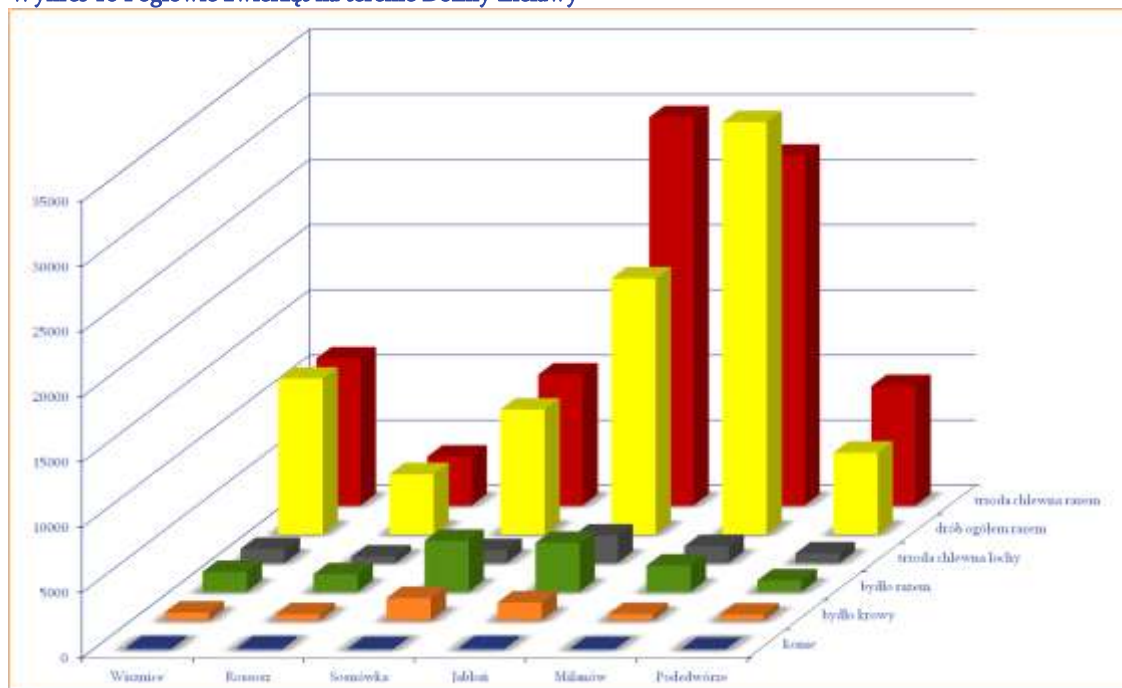
Wykres 15 Rodzaje upraw na terenie Doliny Zielawy

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS, Powszechny Spis Rolny, 2010

Pod względem hodowli zwierząt na terenie obszaru Doliny Zielawy liderami są gminy: Jabłoń, Milanów, Sosnówka oraz Wisznice. Ilościowo przeważa pogłowie trzody chlewnej i drobiu w mniejszym stopniu bydła. Liderami obszaru w zakresie hodowli trzody chlewnej jest gmina Jabłoń (33%) oraz Milanów (30%), w zakresie hodowli drobiu gmina Milanów (38%), a w zakresie hodowli bydła gmina Sosnówka (29%) oraz Jabłoń (28%).

Wykres 16 Poglówie zwierząt na terenie Doliny Zielawy

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS, Powszechny Spis Rolny, 2010

Gospodarstwa rolne zajmujące się chowem i hodowlą bydła (powyżej 10 DJP¹⁹):

- Jabłoń – 40 gospodarstw: Jabłoń (7 szt.), Dawidy (2 szt.), Gęś (5 szt.), Kolano (8 szt.), Kolonia Kolano (3 szt.), Kalinka (2 szt.), Puchowa Góra (3 szt.), Paszenki (6 szt.), Kudry (4 szt.);
- Milanów – 9 gospodarstw: Milanów (2 szt.), Rudno (5 szt.), Kopina (1 szt.), Kostry (1 szt.);
- Podedwórze – 12 gospodarstw: Hołowno (4 szt.), Podedwórze (2 szt.), Rusiły (1 szt.), Mosty (1 szt.), Opole (2 szt.), Grabówka (1 szt.), Zaliszcze (1 szt.);
- Rossosz – 13 gospodarstw: Bordziłówka (2 szt.), Kożanówka (1 szt.), Mokre (2 szt.), Musiejówka (1 szt.), Rossosz (2 szt.), Romaszki (4 szt.);
- Sosnówka – 33 gospodarstwa: Motwica (3 szt.), Rozwadówka (9 szt.), Pogorzelec (4 szt.), Sosnówka (2 szt.), Żeszczynka (4 szt.), Przechód (3 szt.), Sapiehow (1 szt.), Lipinki (1 szt.), Wygnanka (3 szt.), Czepotka (2 szt.), Romanów (1 szt.);
- Wisznice – 3 gospodarstwa: Polubich (1 szt.), Horodyszcze (1 szt.), Wisznice (1 szt.).

Gospodarstwa rolne zajmujące się chowem i hodowlą trzody chlewnej (powyżej 10 DJP):

- Jabłoń – 76 gospodarstw: Jabłoń (9 szt.), Dawidy (20 szt.), Gęś (25 szt.), Kolano (7 szt.), Kolonia Kolano (2 szt.), Kalinka (1 szt.), Puchowa Góra (3 szt.), Paszenki (3 szt.), Kudry (1 szt.), Wantopol (4 szt.), Łubno (1 szt.);
- Milanów – 29 gospodarstw: Milanów (10 szt.), Rudzieniec (1 szt.), Radcze (9 szt.), Kopina (2 szt.), Czeberaki (2 szt.), Kostry (1 szt.), Rudno (2 szt.), Cichostów (2 szt.);
- Podedwórze – 45 gospodarstw: Antopol (2 szt.), Grabówka (2 szt.), Hołowno (7 szt.), Opole (9 szt.), Piechy (3 szt.), Mosty (3 szt.), Kaniuki (1 szt.), Zaliszcze (4 szt.), Podedwórze (7 szt.), Rusiły (7 szt.);
- Rossosz – 5 gospodarstw: Mokre (2 szt.), Romaszki (2 szt.), Rossosz (1 szt.);

¹⁹ DJP – duża jednostka przeliczeniowa inwentarza – umowna jednostka liczebności zwierząt hodowlanych w gospodarstwie, według polskich norm odpowiadająca jednej krowie o masie 500 kg

- Sosnówka – 37 gospodarstw: Czepotka (4 szt.), Wygnanka (1 szt.), Lipinki (3 szt.), Przechód (1 szt.), Sapiehow (5 szt.), Żeszczynka (1 szt.), Sosnówka (7 szt.), Rozwadówka (7 szt.), Motwica (4 szt.), Pogorzelec (2 szt.), Dębów (2 szt.);
- Wisznice – 6 gospodarstw: Polubicze Dworskie (1 szt.), Rowiny (1 szt.), Horodyszcze (1 szt.), Curyń (2 szt.), Wygoda (1 szt.).

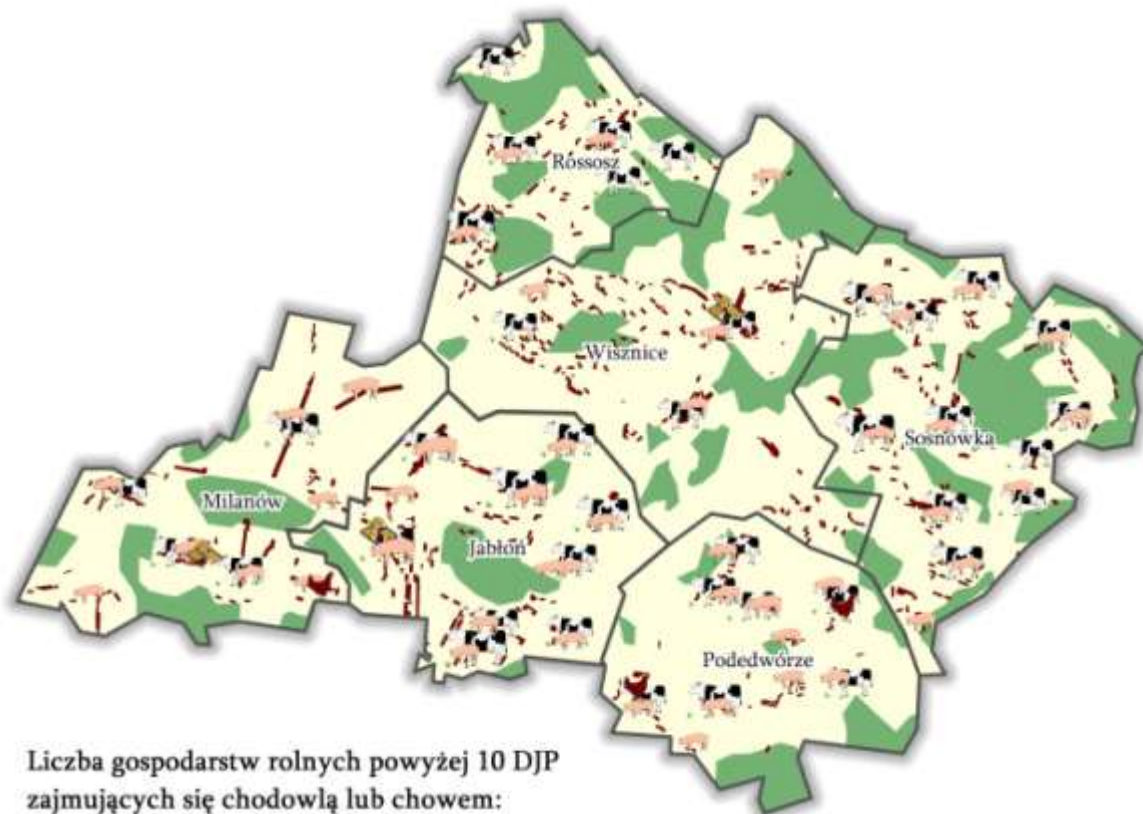
Gospodarstwa rolne zajmujące się chowem i hodowlą drobiu (powyżej 10 DJP):

- Jabłoń – brak;
- Milanów – 1 gospodarstwo: Czeberaki;
- Podedwórze – 2 gospodarstwa: Zaliszcze, Grabówka;
- Rossosz – brak;
- Sosnówka – brak;
- Wisznice – brak.

Gospodarstwa rolne zajmujące się chowem i hodowlą innych zwierząt (powyżej 10 DJP):

- Jabłoń – konie: Gęś (1 szt.);
- Milanów – 2 gospodarstwa;
- Wisznice – ferma norek: Wisznice (3 szt.).

Ryc. 21 Lokalizacja ferm hodowlanych na terenie Doliny Zielawy

bydło	trzoda chlewna	drób	inne
1 - 3	1 - 8		
4 - 6	9 - 16		
7 - 9	17 - 25		

Źródło: opracowanie własne na podstawie badań ankietowych

Jak wynika z przeprowadzonych badań ankietowych gospodarstwa rolne wskazują na następujące potrzeby rozwojowe:

- budowa chłodni z możliwością przechowywania owoców,
- modernizacja i budowa powierzchni magazynowych, budynków gospodarczych,
- budowa budynków dla zwierząt, m.in. odchowni prosiąt,
- rozbudowa fermy, zakup sprzętu do obróbki skór,
- przygotowanie terenu inwestycyjnego pod budowę przetwórnicy owoców i warzyw,
- zakup maszyn rolniczych,
- montaż instalacji fotowoltaicznych oraz solarnych,
- drogi dojazdowe do gospodarstw,
- stworzenie grupy producentów zajmujących się uprawą roślinną oraz zajmujących się chowem i hodowlą bydła,
- promowanie ekologicznej produkcji żywności,
- pomoc w zbycie wytworzonych produktów – organizowanie rynków zbytu, kontraktacje, wyszukiwanie partnerów do współpracy,
- pomoc w przygotowaniu planu inwestycyjnego i wniosków.

Na terenie obszaru Doliny Zielawy zarejestrowanych jest 52 gospodarstw ekologicznych, najwięcej na terenie gminy Sosnówka i Wisznice.

Tabela 13 Gospodarstwa ekologiczne na terenie Doliny Zielawy

Gmina	Liczba gospodarstw ekologicznych (wg. stanu na 31.12.2014r.)
Jabłoń	2
Milanów	3
Podedwórze	2
Rossosz	7
Sosnówka	23
Wisznice	15

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych IJHARS

W rejestrze grup producentów rolnych prowadzonych przez Marszałka Województwa Lubelskiego ujętych jest 1 grupa producentów rolnych zlokalizowana na terenie gminy Jabłoń.

Tabela 14 Grupy producentów rolnych

Nazwa i siedziba grupy	Nazwa produktu lub grupy produktów	Data wydania decyzji administracyjnej
Spółdzielnia Producentów Trzody Chlewnej „BEKON PLUS” zs. w Gęsi Gęś 101 21-205 Jabłoń	świnie żywe, prosięta warchlaki, mięso wieprzowe: świeże, chłodzone, mrożone	26 czerwca 2012r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie Rejestru Marszałka Województwa Lubelskiego, <http://umwl.bip.lubelskie.pl/index.php?id=62&p1=szczegoly&p2=782173>, stan na dzień 16.07.2015 r.

Natomiast rejestr wstępnie uznanych grup producentów, uznanych organizacji producentów i ich zrzeszeń oraz ponadnarodowych organizacji producentów i ich zrzeszeń woj. lubelskiego zawiera 5 podmiotów z obszaru Doliny Zielawy.

Tabela 15 Wstępnie uznane grupy producentów, uznanych organizacji producentów i ich zrzeszeń oraz ponadnarodowych organizacji producentów i zrzeszeń

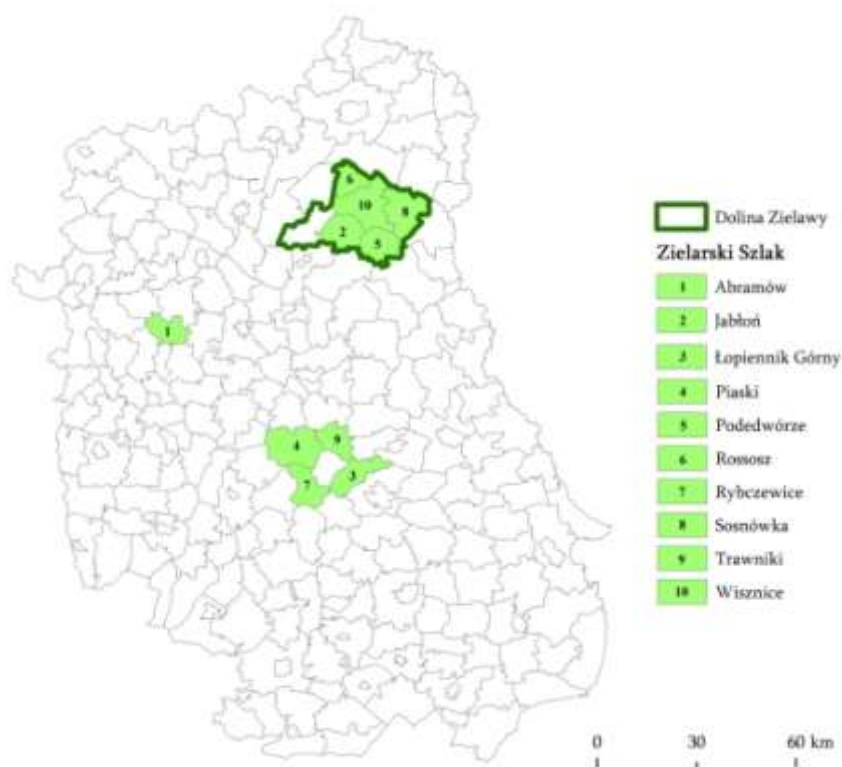
Nazwa i siedziba grupy	Nazwa produktu lub grupy produktów	Ilość członków	Data wydania decyzji administracyjnej
Zrzeszenie Producentów Owoców i Warzyw „SAD-POL” Polubiczne Gmina Wisznice	Owoce i warzywa	46	RŚ.VII.JC.6022/31/09 20 lipca 2009r.
Zrzeszenie Producentów Warzyw i Owoców „HOR-POL” Horodyszcze Gmina Wisznice	Owoce i warzywa	20	RŚ.VII.JC.6022/29/09 27 lipca 2009r.
Zrzeszenie Producentów Owoców i Warzyw „Ogrodnik” Dubica Dolna Gmina Wisznice	Owoce i warzywa	10	RŚ.VII.JC.6022/65/09 8 września 2009r.
PARAFINIUK SP. z o. o. Romaszki Gmina Rossosz	Owoce i warzywa	5	RŚ-VII.7166.9.2012.KAR 30 marca 2012r.
Zrzeszenie Producentów Owoców i Warzyw „AGROBIZNES” Sp. z o. o. Polubiczne Wiejskie Gmina Wisznice	Owoce i warzywa	6	RŚ-VII.7166.7.2012.JC 2 kwietnia 2012r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie <http://umwl.bip.lubelskie.pl/index.php?id=62&p1=szczegoly&p2=782173>, stan na dzień 16.07.2015r.

Gminy wchodzące w skład Doliny Zielawy wyróżnia uprawa ziół oraz tradycja z tym związana. W gminach prowadzona jest uprawa różnych gatunków ziół. Poszczególne gminy cechuje również charakterystyczne zioło, bądź najczęściej uprawiane: Podedwórze – rumianek, Jabłoń – dziurawiec, Wisznice – mięta, Rossosz – mniszek lekarski, Sosnówka – borówka czarna. Jak wynika ze statystyk ok. 25% krajowej produkcji ziół przypada na Lubelszczyznę (ok. 7 885 ha, co stanowi ok. 11% plantacji w UE). Zioła mają wszechstronne zastosowanie w przemyśle farmaceutycznym, kosmetycznym i spożywczym, a także w rolnictwie ekologicznym. Są one stosowane w formie herbatek lub napojów, syropów, odwarów, nalewek, olejków leczniczych, maści, kremów, kropli, kompresów, czy kąpieeli. Z ziół pozyskuje się tzw. substancje czynne do produkcji leków w formie zbliżonej do leków chemicznych. Jest również kilkadziesiąt gatunków ziół stosowanych w kuchni jako przyprawy i jest to jedna z najstarszych form stosowania ziół. W rolnictwie ekologicznym i biodynamicznym z ziół sporządza się preparaty do walki z chorobami innych roślin uprawnych i do walki ze szkodnikami. Na terenie gminy Podedwórze na skalę przemysłową uprawiany jest rumianek. W 2005r. powstało również Stowarzyszenie Aktywizacji Polesia Lubelskiego²⁰, które na terenie miejscowości Hołowno prowadzi Ośrodek Edukacji Regionalnej oraz kreuje produkt turystyczny z zastosowaniem ziół obejmujący m.in. wiejskie spa, przygotowywanie tradycyjnych potraw.

²⁰ Stowarzyszenie Aktywizacji Polesia Lubelskiego, www.krainarumianku.pl

Ryc. 22 Gminy Doliny Zielawy na tle „Zielarskiego Szlaku”

Źródło: opracowanie własne

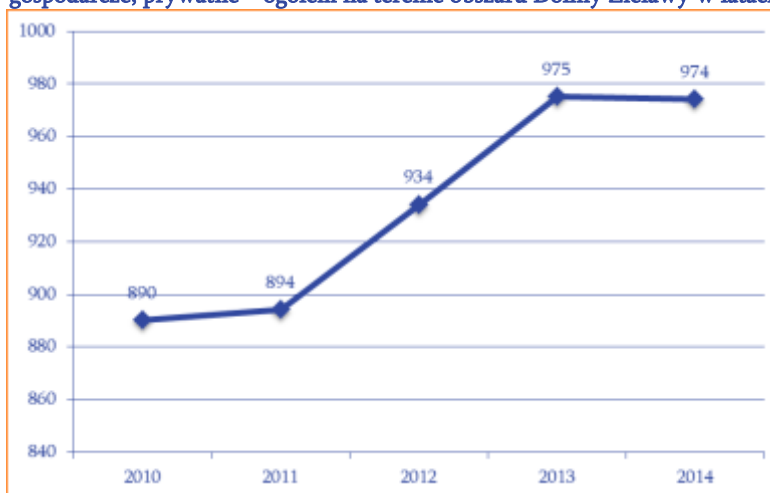
W zakresie produktów tradycyjnych zgodnie z profilem produkcji rolniczej obszar wyróżniają produkty mięsne pn.: kiełbasa swojska wędzona z Wisznice, kiełbasa królewska wędzona z Wisznice, polędwica wędzona z Wisznice, szynka wędzona z Wisznice²¹.

Obszar Doliny Zielawy w skali województwa charakteryzuje się najkorzystniejszą strukturą agrarną (średni areal gospodarstwa powyżej 10,0 ha) oraz najwyższą w regionie towarowością gospodarstw rolnych. Odnotowuje się tutaj również znaczący udział użytków zielonych w ogólnej powierzchni gruntów rolnych. Obszar funkcjonalny posiada średnio korzystne warunki dla roślinnej produkcji rolnej, charakteryzuje się przewagą gleb zaliczanych do średnich i słabych, silnie zakwaszonych. Funkcjonujące w tym obszarze gospodarstwa rolne kierunkowane są głównie na hodowlę trzody chlewnej, bydła mlecznego i rzeźnego, a także na produkcję zbóż (żyto) i ziemniaków. Wskazany potencjał nie przekłada się bezpośrednio na relatywnie dużą koncentrację zakładów przetwórstwa spożywczego.

²¹ Lista produktów tradycyjnych, [http://www.minrol.gov.pl/Jakosc-zywnosci/Produkty-regionalne-i-tradycyjne/Listy-produktow-tradycyjnych/\(pid\)/331](http://www.minrol.gov.pl/Jakosc-zywnosci/Produkty-regionalne-i-tradycyjne/Listy-produktow-tradycyjnych/(pid)/331)

Na terenie obszaru Doliny Zielawy w 2014r. zarejestrowanych było 974 podmiotów prywatnych wg sekcji PKD 2007. Analizując lata 2010 – 2014 zauważalny jest systematyczny wzrost podmiotów z dynamiką na poziomie 9%, za wyjątkiem ostatniego roku.

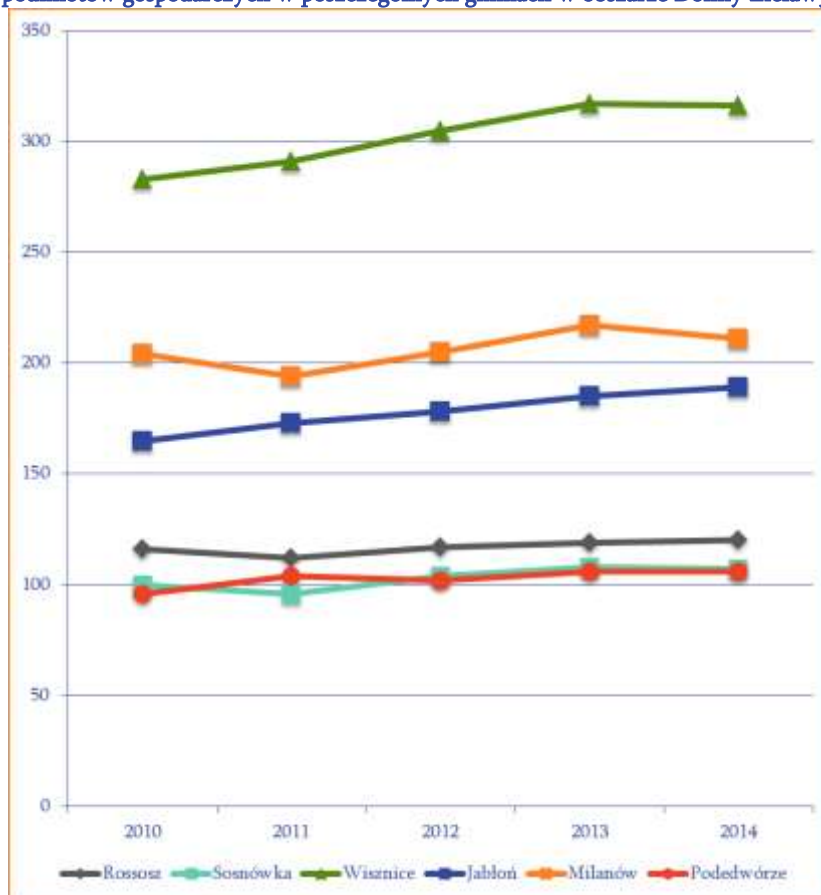
Wykres 17 Podmioty gospodarcze, prywatne – ogółem na terenie obszaru Doliny Zielawy w latach 2010 - 2014

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL, GUS

Pod względem ilości podmiotów gospodarczych – prywatnych wg danych na koniec 2014r. wyróżniają się następujące gminy: Wisznice (302 podmioty), Milanów (195 podmiotów) oraz Jabłoń (170 podmiotów). Natomiast najmniej podmiotów prywatnych prowadzi działalność na terenie gmin: Podedwórze (97 podmiotów) oraz Sosnówka (98 podmiotów), a także Rossosz (112 podmiotów).

Wykres 18 Liczba podmiotów gospodarczych w poszczególnych gminach w obszarze Doliny Zielawy

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL, GUS

Jeżeli chodzi o dynamikę wzrostu podmiotów w latach 2010 – 2014 to średnia dla obszaru Doliny Zielawy wynosi około 9,5%, przy czym największą wykazują gminy: Jabłoń (16%), Wisznice (12%) oraz Podedwórze (10%), natomiast najmniejszą Milanów i Rossosz (po 4%).

Dokonując oceny sfery gospodarczej obszaru należy uwzględnić nie tylko bezwzględną liczbę zarejestrowanych podmiotów gospodarczych ale również przedsiębiorczość mieszkańców, mierzoną liczbą podmiotów gospodarki narodowej wpisanych do rejestru REGON na 10 tys. mieszkańców. Pod tym względem obszar w porównaniu do powiatu bialskiego oraz parczewskiego, a także regionu osiąga gorszy wynik. Charakteryzuje się jednak większą dynamiką wzrostu wskaźnika, który wynosi 19%, niż w powiecie bialskim (14%), parczewskim (11%) oraz regionie (10%).

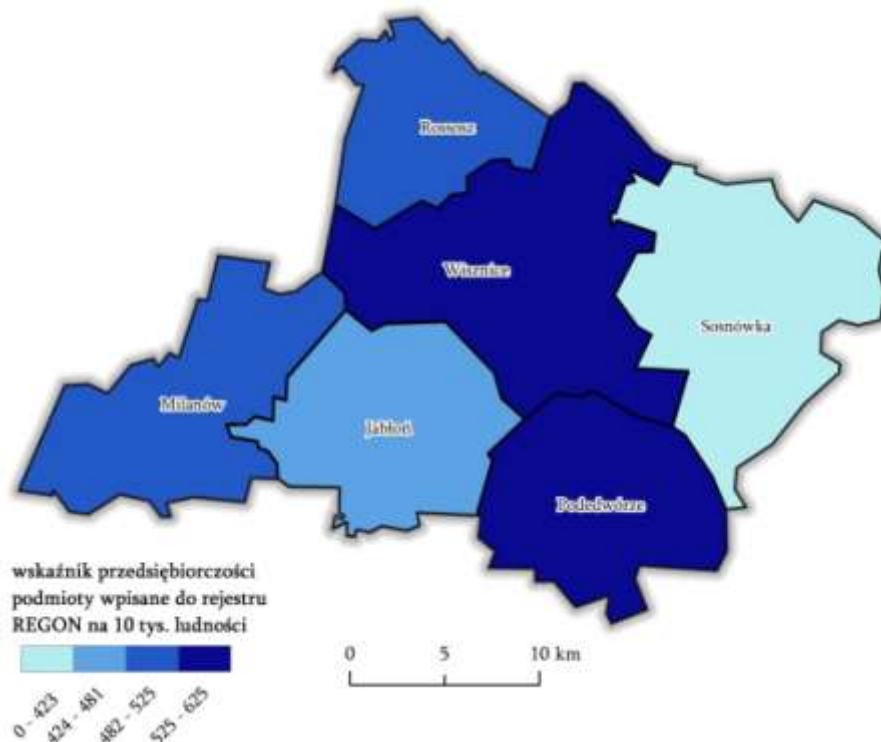
Wykres 19 Wskaźnik przedsiębiorczości na terenie obszaru Doliny Zielawy, powiatu bialskiego, powiatu parczewskiego oraz województwa lubelskiego w latach 2009 - 2014

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL, GUS

Na terenie obszaru Doliny Zielawy pod względem wskaźnika przedsiębiorczości wyróżniają się (dane za 2014r.) gminy: Wisznice (625), Podedwórze (621), Milanów (525), Rossosz (515). Przy czym największą dynamikę przyrostu wskaźnika odnotowuje gmina Jabłoń (25%) oraz gmina Milanów i gmina Podedwórze (po 22%).

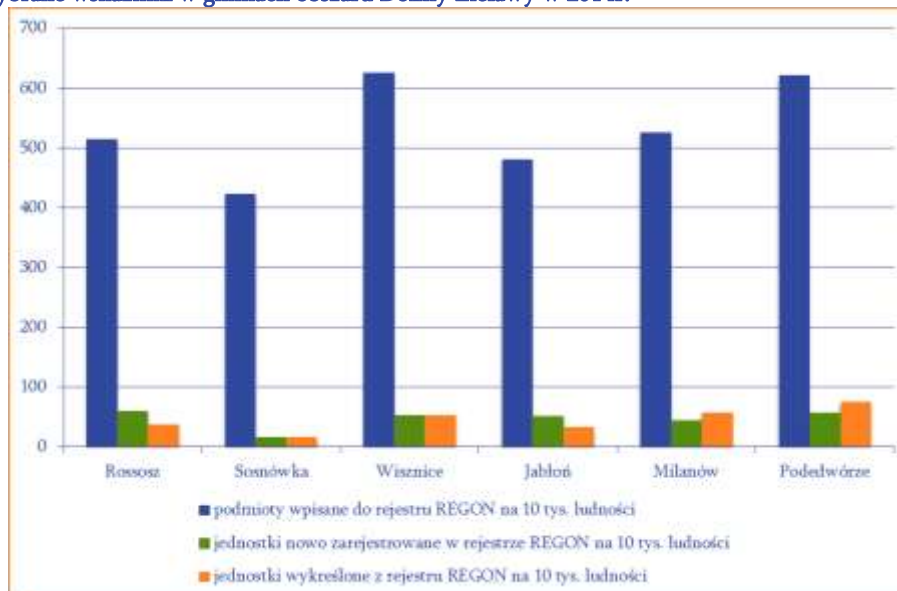
Ryc. 23 Wskaźnik przedsiębiorczości na terenie gmin partnerskich Doliny Zielawy w 2014r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS

Pozytywnym zjawiskiem jest również utrzymujący się bilans dodatni stosunku podmiotów zarejestrowanych do wyrejestrowanych, przy czym najkorzystniej wypadają gminy: Milanów, Podedwórze, Jabłoń oraz Wisznice.

Wykres 20 Wybrane wskaźniki w gminach obszaru Doliny Zielawy w 2014r.

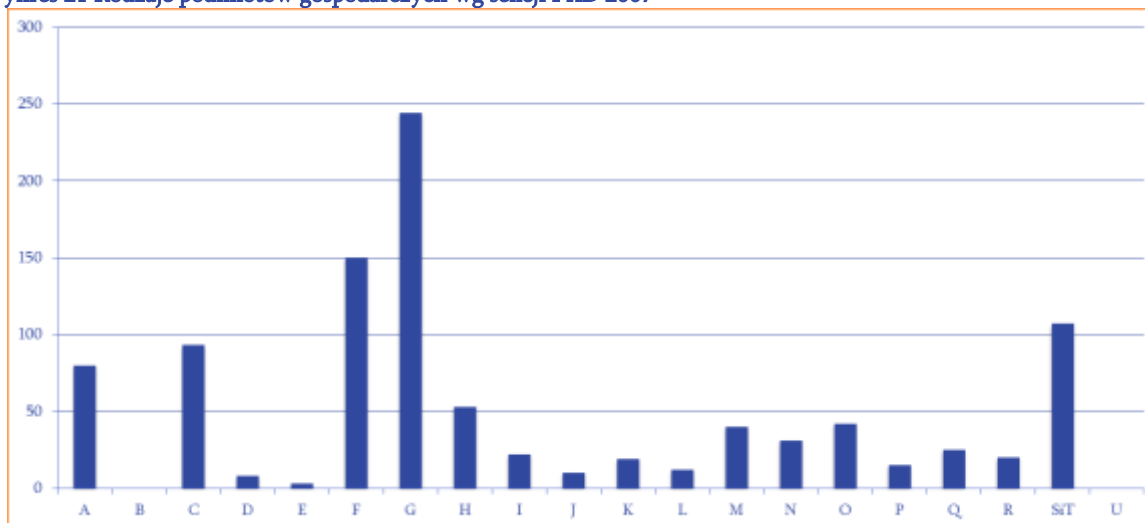

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL, GUS

Na terenie obszaru Doliny Zielawy pod względem ilościowym dominują osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą (733 podmioty wg stanu na koniec 2014r.), które stanowiły 75% ogółu podmiotów. W dalszej kolejności są spółki prawa handlowego (5%) oraz spółdzielnie

(2%). W ostatnich 7 latach zauważalny jest znaczny wzrost ilości spółek prawa handlowego o 120%, natomiast przyrost podmiotów gospodarczych prowadzących działalność jako osoby fizyczne wynosi 22%, ilość spółdzielni utrzymuje się na stałym poziomie.

Wykres 21 Rodzaje podmiotów gospodarczych wg sekcji PKD 2007²²

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL, GUS

Z dokonanej analizy ilości podmiotów wg sekcji PKD na podstawie danych BDL GUS na koniec 2014r. wynika, iż działalność gospodarcza, która jest charakterystyczna dla obszaru Doliny Zielawy to:

- Handel hurtowy i detaliczny (G) (244 podmioty),
- Budownictwo (F) (150 podmiotów),
- Pozostała działalność usługowa (SiT) (107 podmiotów),
- Przetwórstwo przemysłowe (C) (93 podmioty),
- Rolnictwo, leśnictwo, łowiectwo i rybactwo (A) (80 podmiotów)
- Transport i gospodarka magazynowa (H) (53 podmioty).

²² Wyjaśnienie skrótów sekcji PKD 2007: A – Rolnictwo, leśnictwo, łowiectwo i rybactwo, B – Górnictwo i wydobywanie, C – Przetwórstwo przemysłowe, D – Wytwarzanie i zaopatrywanie w energię elektryczną, gaz, parę wodną, gorącą wodę i powietrze do układów klimatyzacyjnych, E – Dostawa wody; gospodarowanie ściekami i odpadami oraz działalność związana z rekultywacją, F – Budownictwo, G – Handel hurtowy i detaliczny; naprawa pojazdów samochodowych, włączając motocykle, H – Transport i gospodarka magazynowa, I – Działalność związana z zakwaterowaniem i usługami gastronomicznymi, J – Informacja i komunikacja, K – Działalność finansowa i ubezpieczeniowa, L – Działalność związana z obsługą rynku nieruchomości, M – Działalność profesjonalna, naukowa i techniczna, N – Działalność w zakresie usług administrowania i działalność wspierająca, O – Administracja publiczna i obrona narodowa; obowiązkowe zabezpieczenia społeczne, P – Edukacja, Q – Opieka zdrowotna i pomoc społeczna, R – Działalność związana z kulturą, rozrywką i rekreacją, S – Pozostała działalność usługowa, T – Gospodarstwa domowe zatrudniające pracowników; gospodarstwa domowe produkujące wyroby i świadczące usługi na własne potrzeby, U – Organizacje i zespoły eksterytorialne

Wykres 22 Rodzaje działalności gospodarczej w poszczególnych gminach

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL, GUS

Rodzaje działalności gospodarczej, które wyróżniają obszar i jednocześnie wiążą się bezpośrednio z wewnętrznym potencjałem obszaru to: Rolnictwo, leśnictwo, łowiectwo i rybactwo, Przetwórstwo przemysłowe, Transport i gospodarka magazynowa. Działalność ta jest charakterystyczna w następujących gminach:

- **Rolnictwo, leśnictwo, łowiectwo i rybactwo:** Wisznice (20 podmiotów), Jabłoń, Sosnówka (po 17 podmiotów), Milanów (15 podmiotów);

Firmy wyróżniające się w zakresie analizowanej branży:

- Zrzeszenie Producentów Owoców i Warzyw SAD-POL (gm. Wisznice),
- AGROHANDEL (gm. Wisznice),
- Kojpasz Sp. j.
- Agro-Corn (gm. Milanów),
- Agrotex (gm. Milanów),
- Gminna Spółdzielnia SCh w Wisznicach.

- **Przetwórstwo przemysłowe:** Wisznice (31 podmiotów), Milanów (21 podmiotów), Jabłoń (14 podmiotów), Rossosz (12 podmiotów). W zakresie przetwórstwa przemysłowego wyróżnia się produkcja artykułów spożywczych, przetwarzanie produktów rolnictwa, produkcja półwyrobów, które nie są bezpośrednio wyrobami żywnościowymi oraz produkcja wyrobów z drewna oraz korka z wyłączeniem mebli.

Firmy wyróżniające się w zakresie analizowanej branży:

- Zakłady Mięsne Felix Sp. z o.o. (Rossosz),
- UZS Styl Drzwi (gm. Milanów),
- SATO (gm. Milanów).

- **Transport i gospodarka magazynowa:** Wisznice (20 podmiotów), Jabłoń (10 podmiotów), Rossosz (8 podmiotów).

Firmy wyróżniające się w zakresie analizowanej branży:

- PIOTRANS Piotr Frończuk (gm. Wisznice),
- PAWTRANS Paweł Frończuk (gm. Wisznice),

- Przedsiębiorstwo Usługowo – Handlowe GRYF Piotr Bochno (gm. Wisznice),
- PPHU Sylwek Sp. z o.o. (gm. Wisznice).

Obszar Doliny Zielawy pomimo specjalizacji obszaru w zakresie gospodarki hodowlanej dość niekorzystnie wypada pod względem ilości zakładów przetwórstwa spożywczego. Niewystarczająco również są rozwinięte łańcuchy dostaw na rynek krajowy i zagraniczny.

Jednym z wyznaczników aktywności przedsiębiorstw i rozwoju firm jest ich skuteczność w pozyskaniu środków z programów współfinansowanych z Unii Europejskiej. Pod tym względem przedsiębiorcy z terenu Doliny Zielawy wypadają słabo.

Tabela 16 Dotacje dla firm z terenu Doliny Zielawy w ramach Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Lubelskiego na lata 2007 - 2013

Nazwa projektu	Beneficjent	Wartość projektu (zł)	Wartość dofinansowania UE (zł)	Gmina
Dotacje dla nowopowstających mikroprzedsiębiorstw				
Wzrost konkurencyjności PRB UNIMA na rynku regionalnym poprzez zakup maszyn budowlanych	Paweł Makaruk - Przedsiębiorstwo Robót Budowlanych UNIMA	441519,61	198692,8	Wisznice
Utworzenie Niepublicznego Zakładu Opiekuńczo-Leczniczego Psychiatrycznego w Milanowie poprzez wybudowanie, wyposażenie obiektu oraz zakup specjalistycznego sprzętu	KaMiMED s.c. A. Kamińska, W. Miszczuk	1251409,31	321255,73	Milanów
Dotacje inwestycyjne dla mikroprzedsiębiorstw				
Wzmocnienie konkurencyjności firmy AMIKUS poprzez inwestycje w środki trwałe	Zakład Produkcyjno - Handlowo - Usługowy "AMIKUS" Renata Koziół	790052,69	382750,76	Jabłoń
Dotacje inwestycyjne dla małych i średnich przedsiębiorstw				
Zasadnicza zmiana procesu produkcyjnego Robert Zabielski U. Z. S. "Styl Drzwi" przy zastosowaniu nowoczesnych technologii	Robert Zabielski U. Z. S. "Styl Drzwi"	2609435,26	1388116,79	Milanów
Dotacje inwestycyjne w zakresie dostosowania przedsiębiorstw do wymogów ochrony środowiska oraz w zakresie odnawialnych źródeł energii				
Budowa innowacyjnych farm fotowoltaicznych o mocy 1,98 MW w miejscowościach Mokre i Wólka Plebańska z wykorzystaniem cienkowarstwowych modułów fotowoltaicznych	Białskopodlaska Fundacja Rozwoju	8 282 090,61 (netto)	5 797 463,42	Rossosz

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych ze strony www.lawp.eu

Od 2008r. przez przedsiębiorców podpisanych zostało tylko 4 umowy o wartości dofinansowania zaledwie 2 290 816 zł na projekty współfinansowane w ramach Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Lubelskiego na lata 2007 - 2013. Porównując do obszaru całego powiatu bialskiego, z którego przedsiębiorcy podpisali w ramach tylko samego

Regionalnego Programu Operacyjnego 109 umów o wartości 70 687 680,26 zł jest to wynik bardzo słaby. Jedna umowa została podpisana w ramach Programu Operacyjnego Infrastruktura i Środowisko o wartości 18 000 850 zł na realizację projektu pn. Budowa bioelektrowni metanowej w Kożanówce położonej w Gminie Rossosz (województwo lubelskie). Również jedna umowa została podpisana w ramach Programu Innowacyjna Gospodarka o wartości 18 620 970 zł na realizację projektu pn. Nowy wzór użytkowy asystora chłodzącego, przez podmiot z terenu gminy Milanów.

Jedną z przyczyn słabej aktywności przedsiębiorców w pozyskiwaniu środków finansowych na rozwój działalności jest słaba dostępność usług instytucji otoczenia biznesu.

Turystyka

Turystyka jest obecnie jednym z najbardziej dynamicznie rozwijających się sektorów gospodarki światowej. Ma wysoki udział w tworzeniu produktu krajowego brutto oraz miejsc pracy. Obejmuje produkcję dóbr i usług związanych z obsługą turystyczną, tj. działalność hoteli, obiektów gastronomicznych, transport, atrakcje turystyczne i obsługę ruchu turystycznego.

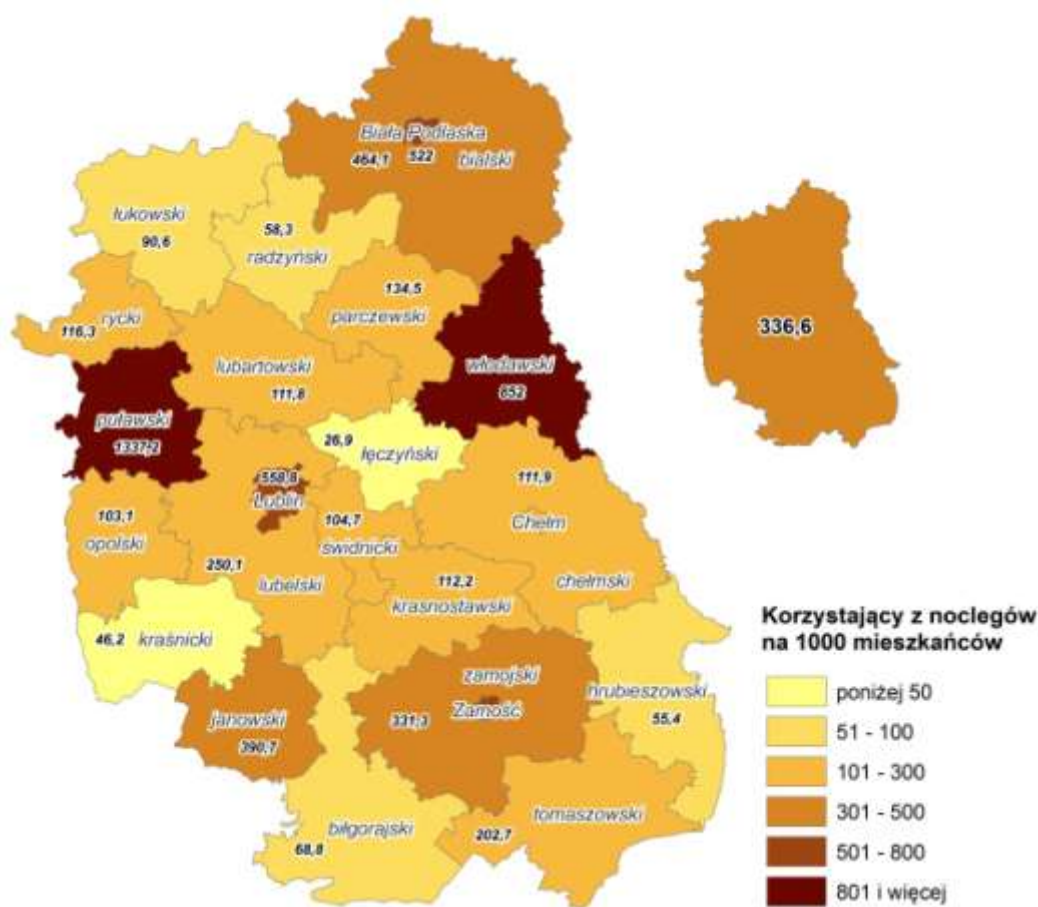
Jak wspomniano na wstępie opracowania w rozdziale 2 zgodnie z przyjętą delimitacją obszarów funkcjonalnych w Planie Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Lubelskiego, obszar Doliny Zielawy tworzony przez 6 gmin należy do obszaru funkcjonalnego „Polesie” (ze sferą oddziaływania kanału Wieprz – Krzna) oraz zawiera się w Obszarze Strategicznej Interwencji określonym w strategii rozwoju województwa²³ jako obszary gospodarczego wykorzystania walorów przyrodniczych i kulturowych. Zgodnie z zapisami strategii rozwoju województwa lubelskiego interwencja dla tego obszaru powinna obejmować działania zmierzające do wykorzystania potencjału obszarów cennych przyrodniczo i kulturowo dla tworzenia warunków wzrostu społeczno – gospodarczego tych obszarów oraz określenia charakteru i natężenia funkcji turystycznej, aby nie powodowała ona dewaloryzacji lub zniszczenia walorów i zasobów przyrodniczych, które na tym terenie są podstawą jej wykształcenia.

Jednym z wyznaczników potencjału obszaru w zakresie turystyki jest wskaźnik dotyczący liczby turystów korzystających z noclegów²⁴. Wg oficjalnych statystyk obszar Doliny Zielawy pod tym względem wypada niezadowalająco.

²³ Strategia Rozwoju Województwa Lubelskiego na lata 2014 – 2020 (z perspektywą do 2030 r.), Lublin 2013 r., s. 79

²⁴ Turysta: wg Ustawy o usługach turystycznych Dz.U. 1997 Nr 133 poz. 884 – osoba, która podróżuje do innej miejscowości poza swoim stałym miejscem pobytu na okres nieprzekraczający 12 miesięcy, dla której celem podróży nie jest podjęcie stałej pracy w odwiedzanej miejscowości i która korzysta z noclegu przynajmniej przez jedną noc; wg Światowej Organizacji Turystyki przy Organizacji Narodów Zjednoczonych (UNWTO) - aktywność osób podróżujących do i przebywających w miejscach poza ich miejscem zamieszkania nie dłużej niż przez jeden rok bez przerwy w celach wypoczynkowych, zawodowych i innych niezwiązanych z aktywnością wynagradzaną w odwiedzanym miejscu.

Ryc. 24 Korzystający z noclegów w turystycznych obiektach noclegowych wg powiatów w 2013r.

Źródło: opracowanie własne na podstawie „Turystyka w województwie lubelskim w 2013r.”, Urząd Statystyczny w Lublinie

Jak wynika z analizy danych za 2013r. powiat bialski, w którym zawiera się część obszaru Doliny Zielawy klasyfikowany jest w województwie na 3 pozycji wśród powiatów po puławskim oraz włodawskim, natomiast w klasyfikacji z uwzględnieniem wszystkich samorządów znajduje się na 6 miejscu. Powiat parczewski osiąga dużo gorszą pozycję. Z dokonanej analizy ruchu turystycznego w latach 2008 – 2014 na podstawie danych BDL GUS wynika, iż obszar Doliny Zielawy nie wyróżnia się znacząco. Ruch turystyczny odnotowywany jest tylko na terenie gminy Wisznice, w 2014r. wynosił zaledwie 217 osób korzystających z noclegów. Należy podkreślić, iż przedstawione analizy obejmują wyłącznie statystykę publiczną – ruch turystyczny ewidencjonowany.

Wykres 23 Korzystający z noclegów w latach 2008 – 2014 na terenie gminy Wisznice

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL, GUS

Analiza liczby osób korzystających z produktów turystycznych w poszczególnych gminach Doliny Zielawy dostarcza dokładniejszych danych:

- gmina Sosnówka:
 - Szlak rowerowy w Cieniu Sosny – 500 osób/rok,
 - Sery Podpuszczkowe – 700 osób/rok,
 - Nalewka Sosnowa – 700 osób/rok,
 - Miód – 1000 osób/rok,
 - Gospodarstwo Agro i Ekoturystyczne „Michałówka” – 300 osób/rok;
- gmina Podedwórze:
 - „Kraina Rumianku” – 7000 osób/rok,
 - Grup Cyrkowa „Mali wytrwali” – 500 osób/rok,
 - Szlak rowerowy „Pieszko i rowerem po terenie Gminy Podedwórze” – 100 osób/rok;
- gmina Jabłoń:
 - Plener Rzeźbiarski im. Augusta Zamoyskiego – 1000 osób/rok,
 - Ogólnopolski Wyścig Kolarski im. Augusta Zamoyskiego – 300 osób/rok,
 - Muzeum Augusta Zamoyskiego w Jabłoni – 3000 osób/rok.

System obsługi ruchu turystycznego tworzą punkty informacji turystycznej. Na terenie obszaru Doliny Zielawy na 6 gmin punkty informacji turystycznej funkcjonują w 5 gminach. Głównie funkcjonują w strukturach Urzędów Gmin, za wyjątkiem gminy Jabłoń, na terenie której funkcjonuje w strukturach muzeum. Brak jest sieciowej współpracy pomiędzy punktami, jedynie w gminie Rossosz i gminie Podedwórze, współpraca ta jest wykazywana również na poziomie powiatu oraz województwa. Trudno jest również oszacować liczbę turystów korzystających z usług punktów, rejestr taki jest prowadzony w gminach: Sosnówka (około 150 osób), Podedwórze (5 450 osób) i Jabłoń (2 000 osób).

Tabela 17 Punkty informacji turystycznej na terenie obszaru Doliny Zielawy

Gmina	Nazwa (właściciel i adres)	Sezonowość	Liczba korzystających z usług	Współpraca z inną informacją turystyczną
Rossosz	Gmina Rossosz ul. Lubelska 8 21-533 Rossosz	Cały rok	Brak danych	Inne punkty informacji turystycznej na terenie powiatu i województwa
Wisznice	Gmina Wisznice, 21-580 Wisznice, ul. Rynek 35	Cały rok	5 000	-
Sosnówka	Punk Informacji Turystycznej Sosnówka 55	Cały rok	Około 150 osób	-
Podedwórze	Urząd Gminy Podedwórze Podedwórze 44	Cały rok	450 osób	Dolina Zielawy; Punkt informacji turystycznej w Centrum Kultury w Parczewie
Milanów	Brak	-	-	-
Jabłoń	Muzeum Augusta Zamoyskiego 21-205 Jabłoń, ul. Augusta Zamoyskiego 9a	Cały rok	2000	-

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania ankietowego

Na atrakcyjność turystyczną obszaru oprócz uwarunkowań naturalnych i kulturowych, które zostały opisane w rozdziale 3, wpływ ma infrastruktura turystyczna, tworzona m.in. przez szlaki i ścieżki turystyczne oraz przyrodnicze. W bliskim sąsiedztwie obszaru Doliny Zielawy przebiega szlak rowerowy o znaczeniu ponadregionalnym tj.: Szlak Rowerowy Polski Wschodniej, natomiast przez teren gmin: Milanów, Jabłoń, Podedwórze projektowany jest szlak rowerowy: Greenways. O potencjale zabytków obszaru świadczy przebiegający przez teren wszystkich gmin regionalny szlak pn. Szlak dziedzictwa kulturowego. Uzupełnieniem szlaków ponadregionalnych i regionalnych są szlaki lokalne, spośród których na uwagę zasługuje: szlak rowerowy Śladami J. I. Kraszewskiego (zarządzany przez Miasto Biała Podlaska) oraz Śladami nadbużańskich tajemnic (zarządzany przez PSW Biała Podlaska). Ciekawe możliwości odpoczynku stwarzają lokalne szlaki i ścieżki rowerowe, których najwięcej jest na terenie gminy Podedwórze, szczegółowe zestawienie znajduje się w Tabeli 16.

Tabela 18 Zestawienie szlaków oraz ścieżek turystycznych i przyrodniczych na terenie obszaru Doliny Zielawy

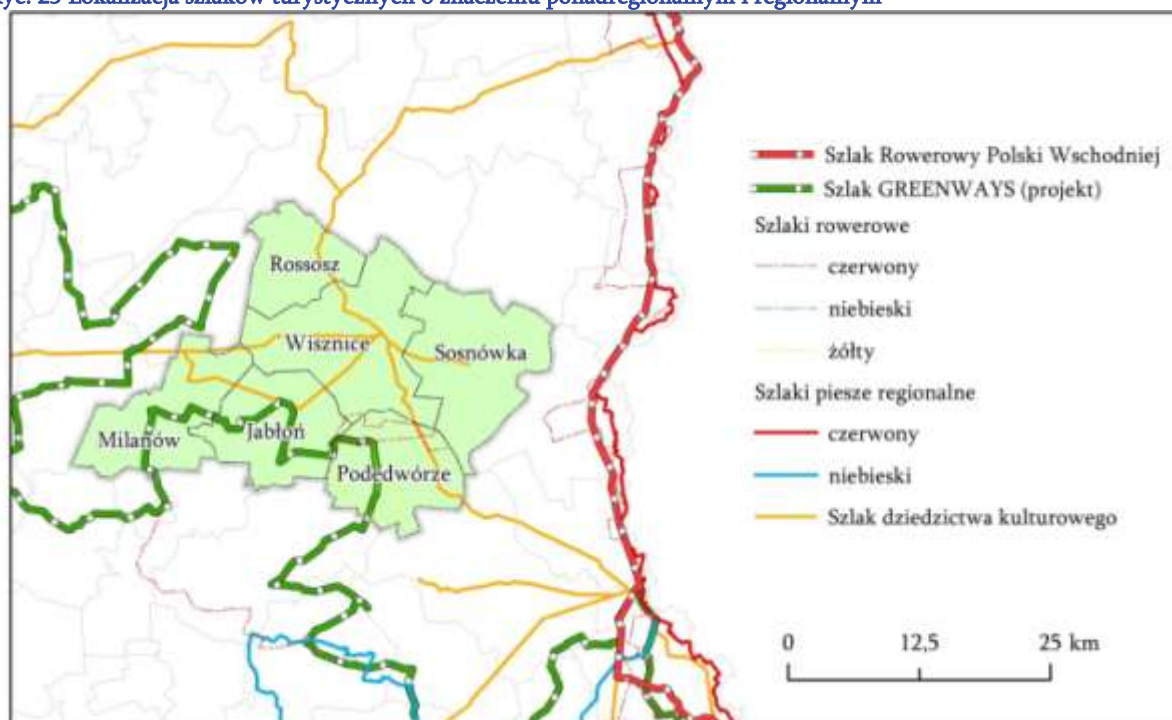
Gmina	Nazwa	Lokalizacja	Podmiot zarządzający	Charakterystyka	Szacowana liczba odwiedzin
Rossosz	Istniejące				
	Szlak rowerowy śladami J.I. Kraszewskiego	Biała Podlaska - Dubów - Dokudów - Studzianka - Łomazy - Rossosz - Wisznice - Sosnówka - Romanów	Miasto Biała Podlaska	Szlak rowerowy do Muzeum J.I. Kraszewskiego w Romanowie	-
	Planowane				
	-	-	-	-	-
Wisznice	Istniejące				
	Szlak rowerowy śladami J.I. Kraszewskiego	Biała Podlaska – Ortel Królewski – Studzianka – Łomazy - Wisznice - Romanów	Miasto Biała Podlaska	Szlak rowerowy do Muzeum J.I. Kraszewskiego w Romanowie, przez Wisznice (tu cmentarz zabytkowy z nagrobkami m.in. rodziny Kraszewskich)	-
	Szlak rowerowy „Śladami nadbużańskich tajemnic”	TRASA CZERWONA Biała Podlaska- Sławatycze Biała Podlaska – Czosnówka – Ortel Książęcy – Ortel Królewski I – – Ortel Królewski II – Studzianka – Łomazy – Szelest – – Rossosz – Rowiny – Wisznice – Rozwadówka – Sosnówka – – Romanów – Dańce – Hanna – Sławatycze	PSW Biała Podlaska	http://www.szlak-rowerowy.pswbp.pl/index.php/pl/sciezka-rowerowa	
	Planowane				
	-	-	-	-	-
Sosnówka	Istniejące				

	Szlak Rowerowy w Cieniu Sosny	Miejscowości: Sosnówka, Rozwadówka, Rozwadówka-Folwark, Żeszczynka, Sapiehów Przechód, Lipinki Romanów, Czeputka, Motwica, Pogorzelec, Dębów	Gmina Sosnówka	Długość: 40,5 km,	Okolo 500 osób w ciągu roku
	Planowane				
	-	-	-	-	-
	Istniejące				
Podedwórze	Ścieżka rowerowa „Śladami pozostałości polodowcowych”	Niecielin. Grabówka, Bojary, drogi gminne, powiatowe oraz przejazd przez drogę wojewódzką nr 812	Gmina Podedwórze	Ścieżka biegnie przez ciekawe przyrodniczo i krajobrazowo zakątki gminy. Na trasie jej znajduje się tzw. "Grabowska Góra" będąca największym wzniesieniem na terenie gminy. Góra ta jest pozostałością po cofającym się lodowcu. Wokół niej znajdują się duże głazy narzutowe będące pozostałościami tego samego okresu. Wykorzystanie całoroczne, w zimie skrócone trasy piesze.	30
	Szlak rowerowy pieszo i rowerem po terenie gminy Podedwórze	Miejscowości z terenu gminy Podedwórze, drogi gminne i powiatowe	Gmina Podedwórze	Długość głównego szlaku 36 km, początek trasy w miejscowości Podedwórze następnie: Niecielin – Grabówka – Bojary – Mosty – Antopol – Hołowno – Zaliszcze – Rusiły – Podedwórze Szlak wyposażony w infrastrukturę turystyczną: wiaty, altany, miejsca do grillowania, stojaki na rowery są ustawione w 5 miejscach zatrzymywania się turystów, tj. w miejscowościach: Podedwórze, Mosty, Antopol, Hołowno, Zaliszcze. Turysta ma możliwość zwiedzania m.in.: obszar „Uroczysko Mosty – Zahajki”, Ośrodek Edukacji Regionalnej.	-
	Ścieżka rowerowa z miejscem rekreacji	Podedwórze, obok drogi powiatowej 1096L	Gmina Podedwórze	Długość - 383 m, szlak rowerowo-pieszy, na szlaku miejsce postoju dla turystów z grillem i wędzarnią, ławki, stojaki na rowery oraz możliwość skorzystania z internetu.	200
	Planowane				
	Szlak rowerowy	Po terenie powiatu	Starostwo	Po terenie Gminy Podedwórze ok. 12 km. Szlak	200

		parczewskiego	Powiatowe	rowerowy, na trasie szlaku znajdują się altanki, miejsca postoju dla turystów z grillem i wędzarnią, ławki, stojaki na rowery oraz możliwość skorzystania z internetu	
	Szlak rowerowy	po terenie działania LGD „Jagiellońska Przystań” (projekt LUPA)	LGD „Jagiellońska Przystań”	Po terenie Gminy Podedwórze ok. 16 km. Szlak rowerowy. Na trasie szlaku znajdują się altanki, miejsca postoju dla turystów z grillem i wędzarnią, ławki, stojaki na rowery oraz możliwość skorzystania z internetu	200
Milanów	Istniejące				
	Ścieżka przyrodniczo dydaktyczna w rezerwacie „Czarny Las”	zlokalizowana w odległości ok. 1 km od Milanowa, obok miejscowości Kostry, odległość od Parczewa – 10 km	Nadleśnictwo Radzyń Podlaski	Ścieżka została oddana do użytku w 2005r. Na długości ok. 1,9 km biegnie liniami oddziałowymi i ok. 350 m drewnianą kładką, prowadzącą przez podmokły drzewostan do tarasu widokowego. Zadaszenie sześciokątne na ok. 30 osób z ławkami i stołem pozwala na prowadzenie lekcji, gier i zabaw pod dachem, a jednocześnie na łonie natury. Przeznaczona jest do korzystania przez pieszkie grupy zwiedzających	-
	Planowane				
	-	-	-	-	-
Jabłoń	Istniejące				
	-	-	-	-	-
	Planowane				
	Śladami Augusta Zamoyskiego w Jabłoni	Jabłoń	Muzeum Augusta Zamoyskiego	Rodzaj – Kulturowa, pieszo-rowerowy, miejsca związane z Augustem Zamoyskim	

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania ankietowego

Ryc. 25 Lokalizacja szlaków turystycznych o znaczeniu ponadregionalnym i regionalnym

Źródło: opracowanie własne

Obszar oferuje różnorodne możliwości wypoczynku. Rozmieszczenie szlaków turystycznych w poszczególnych gminach tworzących obszar jest nierównomierne. Szlaki turystyczne są zarządzane przez różne podmioty, jest to jedną z przyczyn braku powiązania występujących atrakcji w zintegrowany produkt turystyczny oraz wpływa na brak monitoringu ruchu turystycznego.

Istotną inicjatywą wspierającą rozwój turystyczno-kulturalny obszaru była renowacja i przystosowanie do celów kulturalnych zabytkowej cerkwi w Wisznicach, dzięki czemu powstało w niej Centrum Kultury Chrześcijańskiej. Służy ono organizowaniu różnorodnych form działalności kulturalnej, w tym m.in. spotkań, występów, wystaw. Na uwagę zasługuje również zabytkowy pounicki i katolicki cmentarz w Wisznicach. Na cmentarzu pochowana jest rodzina Józefa Ignacego Kraszewskiego: Anna z Nowomiejskich i Błażej Malscy - dziadkowie, Konstancja z Morochowskich Nowomiejska, matka Anny czyli prababka pisarza, a także matka J.I. Kraszewskiego Zofia z Malskich Kraszewska, chorążyna prużańska oraz bracia pisarza Lucjan i Kajetan Kraszewscy, i ostatni prawnuk Kajetana - Janusz Kraszewski, który zmarł w latach 60-tych XX w., rodziny Sosnowskich, w tym Ignacy Sosnkowski, który był pułkownikiem Wojska Polskiego. Na cmentarzu znajdują się również żołnierskie groby powstańców styczniowych.

Ciekawą inicjatywą przyczyniającą się do wzrostu atrakcyjności turystycznej obszaru jest tzw. „Mleczna wieś”. Produkt turystyczny został stworzony przez Stowarzyszenie Inicjatyw Lokalnych w Żeszczynce²⁵, oferuje on w ramach turystycznej trasy tematycznej 5 przystanków:

- Zagroda Mleko Wita,
- Krowie Przedszkole,
- Farma Mleczna,

²⁵ Stowarzyszenie Inicjatyw Lokalnych w Żeszczynce zostało utworzone w 2008r., www.zeszczynka.pl

- Izba Mleczna,
- Ośrodek Kultury, Tradycji i Edukacji.

Tabela 19 Produkty turystyczne na terenie Doliny Zielawy

Gmina	Nazwa	Lokalizacja	Zakres produktu/usługi	Podmiot odpowiedzialny	Szacowna liczba korzystających
Rossosz	Istniejące				
	-	-	-	-	-
	Planowane				
	-	-	-	-	-
Wisznice	Istniejące				
	Sękacze regionalne	Gmina Wisznice	Gmina Wisznice i gminy sąsiednie	Gospodynie z Horodyszcza, Rowin	500/rok
	Folder „Trasy turystyki rowerowej po Gminie Wisznice”	Gmina Wisznice	Gmina Wisznice	GLKS-T „Tytan” w Wisznicach	200 os./rok
	Dni Wisznic/imprezy plenerowe	Wisznice	Gmina Wisznice i gminy sąsiednie	GOKiO Wisznice	2000 os./rok
	Kino letnie	Wisznice	Gmina Wisznice i gminy sąsiednie	GOKiO Wisznice	200 os.
	Planowane				
	-	-	-	-	-
	Istniejące				
Sosnówka	Szlak Rowerowy w Cieniu Sosny	Gmina Sosnówka i sąsiednie Gminy Miejscowości: Sosnówka, Rozwadówka, Rozwadówka-Folwark, Żeszczynka, Sapiechów Przechód, Lipinki Romanów, Czeputka, Motwica, Pogorzelec, Dębów	Gmina Sosnówka i sąsiednie Gminy Ogólnodostępny-Punkt Informacji Turystycznej w Urzędzie Gminy Sosnówka	Gmina Sosnówka	Okolo 500 osób w ciągu roku
	Folder: „Z ziołami do zdrowia i urody” Gminny Poradnik Zielarski Gminy Sosnówka	Gmina Sosnówka	Gmina Sosnówka i sąsiednie Gminy Ogólnodostępny-Punkt Informacji Turystycznej w Urzędzie Gminy Sosnówka	Gmina Sosnówka	Okolo 450 osób
	Przewodnik Rowerowy po Gminie Sosnówka	Gmina Sosnówka	Gmina Sosnówka i sąsiednie Gminy Ogólnodostępny-Punkt Informacji Turystycznej w Urzędzie Gminy	Gmina Sosnówka	około 200 osób

			Sosnówka		
	Sery Podpuszczkowe	Romanów	Dostępne w podanej lokalizacji: Romanów	Ewa Sidoruk	Około 500 osób rocznie
	Nalewka Sosnowa	Sosnówka	Wytwarzanie Nalewki sosnowej na cele promocyjne	Gminne Koło Gospodyń Wiejskich z Sosnówki	Około 700 osób rocznie
	Miód	Rozwadówka	Produkcja Naturalnego Miodu	Dostępne w podanej lokalizacji: Rozwadówka Folwark Semenik Izabella	Około 1000 osób rocznie
	Produkty kulinarne związane z promocją Gminy Sosnówka oraz Doliny Zielawy	Gmina Sosnówka	Produkty Kulinarne	Dostępne w podanej lokalizacji: Gmina Sosnówka Gminne Koło Gospodyń Wiejskich z Sosnówki	Około 700 osób rocznie
	Gospodarstwo Agro - i Ekoturystyczne „MICHAŁÓWKA”	Gmina Sosnówka-miejscowość: Dębów	Gmina Sosnówka, sąsiednie Gminy, Powiat, Województwo itd.	Dębów 20, 21 - 518 Sosnówka Właściciel prywatny	Około 300 osób rocznie
	Planowane				
	Dalsza promocja Gminy poprzez wyrób produktów regionalnych	Gmina Sosnówka	Wyroby kulinarne, rękodzieło	Gmina Sosnówka, koło Gospodyń Wiejskich z Sosnówki, Gminny Ośrodek Kultury w Sosnowce	około 2000 osób rocznie korzystających z różnych usług
	Modernizacja i rozbudowa istniejącej "Mlecznej Wsi"- aktywizacja terenów wiejskich jako lokalnych ośrodków kulturalnych - stworzenie atrakcyjnej bazy turystyczno-wypoczynkowej z infrastrukturą towarzyszącą w miejscowości Żeszczynka	Gmina Sosnówka	Funkcja turystyczna	Gmina Sosnówka, Stowarzyszenie Inicjatyw Lokalnych w Żeszczynie	około 1000 osób rocznie
	Istniejące				
Podedwórze	Kraina Rumianku	Hołowno 66	Imprezy kulturalne, warsztaty tematyczne, wizyty	Stowarzyszenie Aktywizacji Polesia	7000

			studyjne, zielone szkoły, gry terenowe. http://krainarumianku.pl/oferta/ Dostępna przez cały rok, usytuowana jest przy drodze powiatowej nr 1096L, można dojechać samochodem	Lubelskiego	
Wioska Dyniowa – Grupa cyrkowa „Mali wytrwali”	Zalischce		Występy grupy cyrkowej Dostępna przez cały rok, usytuowana jest przy drodze powiatowej nr 1615L, można dojechać samochodem	Stowarzyszenie na Rzecz Wspierania i Rozwoju Wsi Lubelskiej w Zalischcu	500
Szlak rowerowy „Pieszko i rowerem po terenie Gminy Podedwórze”	Teren Gminy Podedwórze		Oznakowane trasy, na szlaku 5 miejsc przystankowych z altankami grillem, ławkami, stojakami na rowery, dostępem do Internetu Dostępny przez cały rok	Gmina Podedwórze	100
Izba Pamięci Zaleskich	Antopol 21		Została otwarta w 2012 roku, zawiera ona zdjęcia, obrazy, stare meble i inne pamiątki należące kiedyś do Zaleskich. Izba Pamięci Zaleskich w Antopolu stanowi integralną część Muzeum Józefa Ignacego Kraszewskiego w Romanowie. Dostępna przez cały rok, usytuowana jest przy drodze powiatowej, można dojechać samochodem	Kisiel Barbara	50
Piknik zielarski	Podedwórze		Impreza publiczna. Promocja ziół Impreza cykliczna organizowana 1 raz w roku	Gmina Podedwórze	200
Planowane					
Zespół Kościelny: Kościół p.w. Zwiastowania	Podedwórze		Zbudowany w latach 1805-1811 przez Szlubowskich. Obok	Proboszcz Parafii Rzymsko Katolickiej p.w.	100

	Najświętszej Marii Panny, dzwonnica, nagrobek Szlubowskich, drzewostan na cmentarzu kościelnym, ogrodzenie cmentarza kościelnego		kościół znajduje się pomnik wystawiony przez synów Jana Szlubowskiego – Jana i Ignacego na cześć rodziców, fundatorów kaplicy. Wewnątrz kościoła znajdują się zabytkowe obrazy. Przy kościele znajduje się murowana dzwonnica. Dostępny cały rok. Usytuowany przy skrzyżowaniu dróg powiatowych, obok parking dojazd samochodem, rowerem.	Podwyższenia Krzyża Św. W Opolu, Podedwórze 46, 21-222 Podedwórze	
	Kościół parafialny pod wezwaniem Podwyższenia Krzyża Świętego z otaczającym drzewostanem	Podedwórze	Zbudowany w latach 1911-1914 w stylu neogotyckim przez wybitnych architektów Stefana Szyllera z Warszawy oraz Zygmunta Zdańskiego. Jego powstanie wiąże się z walką miejscowych katolików o prawo do wolności wyznania, którzy w 1910 roku uzyskali zgodę władz carskich na budowę tego kościoła. Fundatorami budowli byli mieszkańcy parafii Opole oraz właściciel folwarku Antopol – Piechy Henryk Zaleski, w głównym ołtarzu znajduje się obraz Matki Boskiej ze słońcem oraz obraz Matki Bożej Szkaplerznej, który stanowi zasłonę dla pierwszego. W oknach kościoła znajdują się trzy witraże ufundowane przez panią Alicję Rudniewską. Dwa	Proboszcz Parafii Rzymsko Katolickiej p.w. Podwyższenia Krzyża Św. W Opolu, Podedwórze 46, 21-222 Podedwórze	100

			w prezbiterium przedstawiające Ojca Świętego bł. Jana Pawła II i ks. Prymasa Tysiąclecia – Stefana Kardynała Wyszyńskiego. Trzeci witraż w bocznej nawie, w oknie nad tablicą komemoratywną powstał wedle rysunku zainspirowanego projektem Alicji Rudniewskiej. Na witrażu są odwzorowane Kaplica – Mauzoleum rodziny Szluboskich, dzisiejszy Biały Kościół w Podedwórz, dwór w Antopolu, drewniany kościół w Tokarach i tokarski dwór – oficyna, kapliczka z 1646 roku w Podedwórz. W podziemiach kościoła usytuowana jest krypta grobowa rodziny Zaleskich. Dostępny cały rok. Usytuowany przy drodze powiatowej, dojazd samochodem, rowerem.		
	Kapliczka z wizerunkiem Chrystusa Frasobliwego	Podedwórze	Murowana zbudowana w roku 1646 jako element bramy wjazdowej na dawny cmentarz grzebalny. Jedna z trzech najstarszych murowanych kapliczek w woj. lubelskim	Starostwo Powiatowe w Parczewie	100
Milanów	Istniejące				
	KAPELLIADA	Milanów	Impreza cykliczna o zasięgu regionalnym mająca na celu prezentację dorobku artystycznego kapel	Gminny Ośrodek w Milanowie	1000

			i śpiewaków ludowych		
	Memoriał im. Ryszarda Tymosiewicza	Milanów	Impreza cykliczna	LKS Milanów	300
	Planowane				
	-	-	-	-	-
Jabłoń	Istniejące				
	Plener rzeźbiarski im. Augusta Zamoyskiego	ul. Augusta Zamoyskiego 4, 21-205 Jabłoń	Rzeźba/August Zamoyski Ogólnodostępny, bezpłatny	Muzeum Augusta Zamoyskiego	1000
	Muzeum Augusta Zamoyskiego w Jabłoni	ul. Augusta Zamoyskiego 9a, 21-205 Jabłoń	Muzeum biograficzne Augusta Zamoyskiego Ogólnodostępne	Gmina Jabłoń	3000
	Ogólnopolski Wyścig Kolarski im. Augusta Zamoyskiego	Teren Gminy Jabłoń	Sport/ August Zamoyski Kolarze Masters i amatorzy	Muzeum Augusta Zamoyskiego, Gmina Jabłoń	300
	Kościół p.w. św. Tomasza Biskupa z Willanowy	Jabłoń	Kościół rzymsko – katolicki w Jabłoni, zbudowany przez Tomasza hr. Zamoyskiego właściciela majątku Jabłoń. Kościół jest w stylu angielskiego neogotyku, budowa trwała w latach 1909 – 1912. Projekt wykonał radzyński architekt Jan Oleński. W podziemiach kościoła znajduje się krypta fundatora, Aleksandra Mazurska (światowej sławy kierowca rajdowy) i Bohdana Mazurka – kompozytora muzyki elektronicznej. Kościół jest jednonawowy z transeptem i ze smukłą czterokondygnacyjną wieżą frontową, stylem nawiązuje do neogotyckiego pałacu (powtórzony motyw manierystycznych szczytów). Wnętrze ma skromne, rzuca się w oczy sklepienie gwiaździste,	Proboszcz parafii rzymsko-katolickiej p.w. św. Tomasza Biskupa z Willanowy, ul. Kościelna 1, 21-205 Jabłoń	400

			dekoracyjna balustrada chóru i witraże (wykonano je w Pracowni Witraży Artystycznych Białkowskich w Warszawie).		
Kościół p.w. Świętej Trójcy	Paszenki	Kościół w Paszenkach to oryginalny, XVIII-wieczny zabytek, przebudowany pod koniec XIX wieku. Kościół ma właściwą cerkwiom trójdzielność: prezbiterium, nawa na rzucie ośmioboku i babiniec. W przedłużeniu babinica znajduje się wieża – w dolnej kondygnacji czworoboczna, w górnej przechodząca w ośmiobok. Wewnątrz kościoła – pozorna kopuła ośmiodzielną w nawie, z ciekawą więźbą dachową.	Proboszcz parafii rzymsko-katolickiej p.w. Świętej Trójcy w Paszenkach, Paszenki 81, 21-205 Jabłoń	200	
Kościół p.w. Imienia Najświętszej Marii Panny	Kolano – Kolonia	Pierwotnie kaplica dworska rodziny Łubieńskich z 1856r., świątynia miała jedną nawę, prezbiterium, zakrystię. Kościół został rozbudowany w 1938r. , obecnie składa się z trzech części: prostokątnego, mocno wydłużonego korpusu z niewielkim przedsionkiem, węższego od niego prezbiterium oraz jeszcze węższej zakrystii - też prostokątnej, ale zamkniętej	Proboszcz parafii rzymsko-katolickiej p.w. Imienia Najświętszej Marii Panny, Kolano-Kolonia, 21-205 Jabłoń	200	

			trójboczną apsydą.		
			Neogotycki kościół parafialny pw. św. Józafata powstał w latach 1912-1913. Kościół jest orientowaną, murowaną z cegły i otynkowaną (z zewnątrz i wewnątrz) jednonawową świątynią, na rzucie krzyża łacińskiego. Wewnętrzne wyposażenie kościoła pw. św. Józafata dostosowane jest do charakteru jego architektury. Ołtarz główny pochodzi z roku 1920, dzwony i organy z 1934 roku. Formy neogotyku mają Stacje Męki Pańskiej, ambonę, ołtarz główny, jeden z konfesjonałów, ławki w nawie głównej oraz prospekt organowy. Jedynie boczne ołtarze są barokowe, pochodzą z I połowy XVIII w. z niezachowanej cerkwi unickiej.		
Kościół p.w. św. Józafata	Gęś			Proboszcz parafii rzymsko-katolickiej p.w. św. Józafata, Gęś 64, 21-205 Jabłoń	350
Planowane					
Zagospodarowanie terenu przy zbiorniku wodnym	Jabłoń		Molo, plaża, mała infrastruktura Ogólnodostępny	Gmina Jabłoń	1000

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania ankietowego

Analiza rozwoju turystyki na terenie Doliny Zielawy oraz potencjał gospodarki hodowlanej, a także prowadzonych upraw wskazuje na specjalizację turystyczną jaką może być turystyka wiejska. Potencjał turystyki wiejskiej jest ogromny, stwarza bogaty wybór możliwości. Wśród nich dostępne mogą być unikatowe produkty turystyczne, zróżnicowane i atrakcyjne cenowo, oferujące niecodzienną atmosferę i autentyczność polskiej wsi. Produkty turystyczne oprócz możliwości noclegu oferować mogą uczestnictwo w codziennym życiu rolnika, realizację pasji takich jak jeździectwo, grzybobranie, wypoczynek aktywny, a także realizację zainteresowań

kulinarnych. Poprzez smaki, zapachy i całą gamę wrażeń turyści poznają lokalną kuchnię. Promowana jest ekologiczna żywność oraz produkty regionalne i tradycyjne. Ciekawą propozycją jest również wiejskie SPA oraz zagrody edukacyjne. Przykładem produktu turystycznego odnoszącego się do potencjału obszaru i turystyki wiejskiej jest tzw. Mleczna Wieś w miejscowości Żeszczynka, która w ramach poszczególnych przystanków ukazuje wiejskie życie oraz poszczególne procesy produkcji wyrobów mlecznych wraz z ich degustacją.

Istnieje potrzeba podejmowania dalszych działań w sposób zintegrowany obejmujący obszar wszystkich gmin Doliny Zielawy prowadzących do specjalizacji turystycznej w zakresie turystyki wiejskiej.

Atrakcyjność inwestycyjna

Niezbędnym warunkiem do rozwoju przedsiębiorczości jest przygotowanie odpowiedniej ilości terenów inwestycyjnych, wyposażonych w pełną infrastrukturę techniczną, posiadających korzystną lokalizację względem szlaków komunikacyjnych i dobrą dostępność do usług wysokospecjalistycznych oraz stworzony system zachęt i ulg dla inwestorów. Do czynników atrakcyjności inwestycyjnej w ujęciu regionalnym zalicza się:

- dostępność transportową,
- zasoby pracy,
- chłonność rynku,
- infrastruktura gospodarcza,
- infrastruktura społeczna,
- poziom rozwoju gospodarczego,
- stan środowiska,
- poziom bezpieczeństwa powszechnego,
- aktywność województw wobec inwestorów.

Podregion bialski, na terenie którego znajduje się obszar Doliny Zielawy od lat osiąga najniższe wskaźniki jeżeli chodzi o atrakcyjność inwestycyjną dla poszczególnych rodzajów działalności, podobnie jak część podregionów Polski Wschodniej. O atrakcyjności inwestycyjnej dla działalności przemysłowej bezpośrednio decydują koszty produkcji, w szczególności wpływ mają następujące wskaźniki cząstkowe: wielkość zasobów pracy, dostępność transportowa, wysokość kosztów pracy, poziom rozwoju infrastruktury gospodarczej, w dalszej kolejności stopień ochrony środowiska, poziom bezpieczeństwa publicznego oraz rozwoju gospodarki.

Sytuacja analizowanego obszaru mogłaby w przyszłości ulec zmianie w przypadku modernizacji krajowego układu dróg w szczególności droga krajowa nr 63 (Siedlce) – Łuków – Radzyń Podlaski – Wisznice – Sławatycze – gr. państwa, droga wojewódzka nr 812 Biała Podlaska – Wisznice – Włodawa – Chełm – Rejowiec – Krasnystaw oraz budowy autostrady A2. Ważnym elementem prowadzonych działań jest także zwiększenie dostępności komunikacyjnej wewnątrz obszaru oraz przeprowadzenie innych zadań głównie mających wpływ na infrastrukturę gospodarczą. Niepokojącym zjawiskiem jest w stosunku do sąsiednich obszarów funkcjonalnych brak napływu inwestorów zewnętrznych.

Tabela 20 Inwentaryzacja terenów inwestycyjnych na terenie Doliny Zielawy

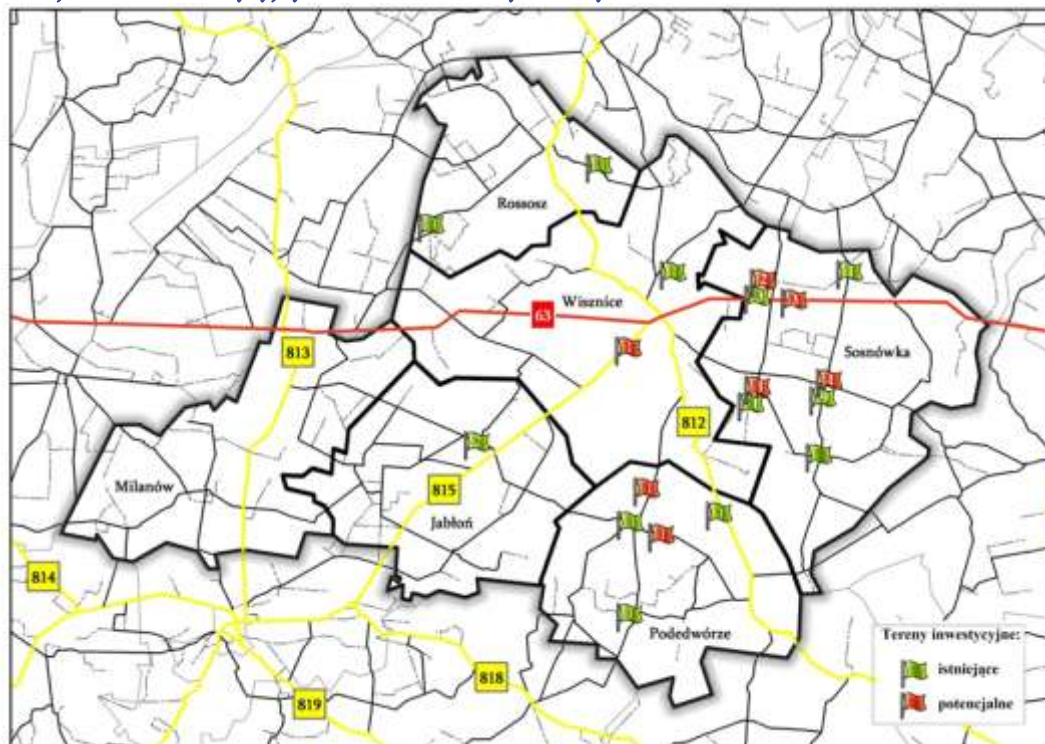
Gmina	Lokalizacja	Powierzchnia	Informacje szczegółowe (uzbrojenie itp.) lub potrzeby inwestycyjne
Rossosz	Istniejące		
	Bordziłówka	2,0 ha	Przetwórstwo rolne
	Romaszki	10,0 ha	Przetwórstwo rolne
	Potencjalne		
	-	-	-
Wisznice	Istniejące		
	Kolonia Wisznice	2,35 ha	4 kompletnie uzbrojone parcele inwestycyjne (kanalizacja, wodociąg, światłowód), z drogą dojazdową i parkingami
	Potencjalne		
	Wygoda/Horodyszcze	3,0 ha	Grunty prywatne – wykup gruntów, droga dojazdowa, uzbrojenie w wodociąg, kanalizację i sieć internetową, utwardzenie nawierzchni, drogi wewnętrzne
Sosnówka	Istniejące		
	Rozwadówka, dz. nr geod. 393	0,30 ha	Budynek po dawnej szkole podstawowej; potrzeba adaptacji budynku na nowe cele; działka przy drodze powiatowej
	Sosnówka, dz. nr geod. 600	0,47 ha	Działka w centrum Sosnówki zabudowana budynkiem GOK oraz remizo-świetlicą OSP, przy drodze powiatowej
	Sosnówka, dz. nr geod. 780	0,11 ha	Działka w centrum Sosnówki, bezpośrednio przy skrzyżowaniu dróg powiatowych zabudowana budynkiem mieszkalnym
	Sosnówka, dz. nr geod. 784/11	0,12 ha	Działka zabudowana budynkiem po dawnym obiekcie gastronomicznym, przy drodze powiatowej
	Sosnówka, dz. nr geod. 784/13	0,06 ha	Działka w centrum Sosnówki, przy drodze powiatowej
	Sosnówka, dz. nr geod. 784/17	0,56 ha	Działka w centrum Sosnówki
	Sosnówka, dz. nr geod. 784/9	0,18 ha	Działka w centrum Sosnówki
	Motwica, dz. nr geod. 425	1,85 ha	Działka oznaczona w mpzp. jako teren rozwoju przedsiębiorczości
	Motwica, dz. nr geod. 467	0,60 ha	Działka oznaczona w mpzp. jako teren rozwoju przedsiębiorczości
	Żeszczynka, dz. nr geod. 920	0,55 ha	Teren z przeznaczeniem pod fotowoltaikę
	Żeszczynka, dz. nr geod. 925	2,24 ha	Teren z przeznaczeniem pod fotowoltaikę
	Sosnówka, dz. nr geod. 445	2,73 ha	Teren z przeznaczeniem pod fotowoltaikę
	Sosnówka, dz. nr geod. 446	2,20 ha	Teren z przeznaczeniem pod fotowoltaikę
	Sosnówka, dz. nr geod. 439	1,25 ha	Teren z przeznaczeniem pod fotowoltaikę
	Przechód, dz. nr geod. 256/1	5,5230 ha	Teren z przeznaczeniem pod fotowoltaikę
	Żeszczynka, dz. nr geod. 1164	4,30 ha	Teren z przeznaczeniem pod turystykę
	Sołectwo Motwica	-	Tereny z planowanym przeznaczeniem pod lokalizację elektrowni wiatrowych
	Potencjalne		
	Rozwadówka, dz. nr geod. 396/1	0,59 ha	Nieruchomość zabudowana budynkiem gospodarczym; Opracowanie mpzp z wyznaczeniem nowych terenów inwestycyjnych
	Sapiehów, dz. nr geod. 437	1,57 ha	Nieruchomość wykorzystywana rolniczo;

			Opracowanie mpzp z wyznaczeniem nowych terenów inwestycyjnych
	Sapiehów, dz. nr geod. 439	0,73 ha	Nieruchomość wykorzystywana rolniczo; Opracowanie mpzp z wyznaczeniem nowych terenów inwestycyjnych
	Sapiehów, dz. nr geod. 405	1,12 ha	Nieruchomość wykorzystywana rolniczo; Opracowanie mpzp z wyznaczeniem nowych terenów inwestycyjnych
	Sosnówka, dz. nr geod. 631/1	1,19 ha	Nieruchomość wykorzystywana rolniczo; Opracowanie mpzp z wyznaczeniem nowych terenów inwestycyjnych
	Żeszczynka, dz. nr geod. 826	1,12 ha	Teren użytków zielonych; Opracowanie mpzp z wyznaczeniem nowych terenów inwestycyjnych
	Żeszczynka, dz. nr geod. 826	1,12 ha	Teren użytków zielonych; Opracowanie mpzp z wyznaczeniem nowych terenów inwestycyjnych
Podedwórze	Istniejące		
	Hołowno działki nr 142, 143, 144, 145	11,28 ha - własność prywatna 100%	Funkcja terenu wg mpzp 12 P, U – tereny obiektów produkcyjnych, składów, magazynów i tereny zabudowy usługowej, bezpośredni dostęp do drogi gminnej pośredni → do drogi powiatowej (nr drogi) 1096 L <u>sieć elektroenergetyczna</u> : -NN 0,4 kV, - S15 kV <u>sieć wodociągowa</u> : dostępna objętość [m ³ /24h] - 120m ³ /24h <u>potrzeby</u> : rozbudowa wodociągu, droga gminna do utwardzenia, stacja transformatorowa, oczyszczalnia ścieków
	Podedwórze działki 293, 301, 302/52, 302/51	4,23 ha - własność prywatna 100%	Funkcja terenu według mpzp 33 Ec – tereny urządzeń elektroenergetycznych i ciepłowniczych (biogazownia), bezpośredni dostęp do drogi gminnej pośredni → do drogi powiatowej (nr drogi) 1096 L <u>sieć elektroenergetyczna</u> : -NN 0,4 kV, - SN 15 kV <u>sieć wodociągowa</u> : dostępna objętość [m ³ /24h] - 120m ³ /24h <u>potrzeby</u> : rozbudowa wodociągu, droga gminna do utwardzenia, stacja transformatorowa, oczyszczalnia
	Podedwórze działki 302/43, 302/44, 302/45, 302/46 Teren po byłym Państwowym Ośrodku Maszynowym	4,37 ha - własność prywatna 100%	Funkcja terenu według mpzp 34 U – tereny usług, bezpośredni dostęp do drogi gminnej pośredni → do drogi powiatowej (nr drogi) 1096 L <u>sieć elektroenergetyczna</u> : NN 0,4 kV, - SN 15 kV <u>sieć wodociągowa</u> : dostępna objętość [m ³ /24h] - 120m ³ /24h <u>przeszkody i potrzeby</u> : podziemne instalacje kanalizacyjne, wodociągowe z lat 50 – tych do wymiany, przebudowa drogi gminnej, oczyszczalnia ścieków

	Podedwórze działki 685/1, 685/2	Powierzchnia ogółem 4,81 ha w tym: Własność prywatna - 29,4 % Własność komunalna -70,6 %	Funkcja terenu według mpzp 29 U – tereny zabudowy usługowej, bezpośredni dostęp do drogi gminnej i do drogi powiatowej (nr drogi) 1095 L <u>sieć elektroenergetyczna</u> : NN 0,4 kV, - SN 15 kV <u>sieć wodociągowa</u> : dostępna objętość [m ³ /24h] – 120m ³ /24h <u>potrzeby</u> : rozbudowa wodociągu, droga gminna wymaga nawierzchni asfaltowej, stacja transformatorowa, oczyszczalnia
	Niecielin działki 115/1 i 115/2	Powierzchnia ogółem 3,2798 ha w tym: Własność prywatna - 58,4 % Własność komunalna - 41,6 %	Funkcja terenu według mpzp 17 RU, U – tereny urządzeń obsługi produkcji w gospodarstwach rolnych i hodowlanych i zabudowy usługowej, bezpośredni dostęp do drogi gminnej i do drogi wojewódzkiej 812 <u>sieć elektroenergetyczna</u> : NN 0,4 kV, - SN 15 kV. <u>sieć wodociągowa</u> : dostępna objętość [m ³ /24h] – 120m ³ /24h <u>potrzeby</u> : rozbudowa wodociągu, droga gminna do utwardzenia, stacja transformatorowa, oczyszczalnia
	potencjalne		
	Opole działki nr 384/1 i 395/1	Powierzchnia ogółem 16,26 ha	Użytek zielony; Farma fotowoltaiczna
	Rusiły działki nr 504, 574	Powierzchnia ogółem 2,33	Użytek zielony; Farma fotowoltaiczna
Milanów	Kostrzy – Mogiłki	7,00 ha	Tereny przy drodze wojewódzkiej nr 813 przeznaczone pod zabudowę produkcyjną, składy, magazyny, usługi
	Rudno III	32,00 ha	Strefa przeznaczona w planie zagospodarowania przestrzennego do budowy farm fotowoltaicznych
Jabłoń	Jabłoń - Wantopol	Ok. 35 ha	Teren zlokalizowany przy drodze woj. 815 Lubartów-Wisznice. Teren rolniczy (działki prywatne). Na działkach nr 37/1, 37/2, 37/3, zgodnie z zapisami mpzp lokalizacja biogazowni, systemów fotowoltaicznych i innych z wykluczeniem urządzeń energetyki wiatrowej. Dojazd utwardzoną drogą asfaltową. Teren uzbrojony w sieć energetyczną i wodociągową
	Jabłoń – baza SKR	1,5 ha	Ogrodzony i częściowo utwardzony teren we władaniu gminy. Zabudowany budynkiem magazynowo – gospodarczym, garażowym oraz wiatą. Uzbrojony w sieć energetyczną, wodociągową i kanalizacyjną
	potencjalne		
	Teren całej gminy – w zależności od potrzeb zgłaszanych przez mieszkańców	20-50 ha	Wnioski w zakresie zmian w PZG realizowane są na bieżąco; W zależności od wniosku inwestora i istniejących ustaleń studium uwarunkowań.

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania ankietowego

Ryc. 26 Lokalizacja terenów inwestycyjnych w obszarze Doliny Zielawy

Źródło: opracowanie własne na podstawie badania ankietowego

Władze samorządowe gmin wchodzących w skład Doliny Zielawy w analizowanych latach zrealizowały projekty mające na celu zwiększenie atrakcyjności inwestycyjnej, łączna wartość projektów wyniosła: 2 254 104 zł. Przedmiotem projektów było przygotowanie nowych terenów inwestycyjnych w Wisznicach, jak również umożliwienie rozwoju istniejącym firmom poprzez budowę i modernizację infrastruktury drogowej z kanalizacją deszczową, rozbudowę sieci wodno-kanalizacyjnej, energetycznej i teleinformatycznej. Opracowano również strategię marki „Dolina Zielawy” połączoną z systemem identyfikacji wizualnej oraz stworzeniem kompleksowego systemu obsługi inwestora zawierającego w szczególności serwis internetowy (www.serwis.dolnazielawy.pl), ofertę inwestycyjną całego obszaru. Istnieje potrzeba kontynuacji działań – aktualizacji serwisu internetowego oraz ofert inwestycyjnych.

Tabela 21 Projekty z zakresu zwiększenia atrakcyjności inwestycyjnej

Nazwa projektu	Beneficjent	Wartość projektu (zł)	Wartość dofinansowania UE (zł)
Wzrost atrakcyjności inwestycyjnej Wisznice	Gmina Wisznice	2171628,28	1588283,31
"Dolina Zielawy" ponadlokalną marką na gospodarczej mapie Lubelszczyzny	Gmina Podedwórze	82476,5	70105,03

Źródło: opracowanie własne na podstawie <http://mapa.rpo.lubelskie.pl/>

Samorządy tworzące obszar Doliny Zielawy deklarują daleko idącą pomoc dla inwestorów, którzy zechcą zainwestować na ich terenie i przedstawią konkretną koncepcję zagospodarowania oferowanych gruntów.

Jednym z warunków rozwoju przedsiębiorczości są sprawnie działające instytucje otoczenia biznesu, które, dzielą się na trzy grupy²⁶:

- Ośrodki przedsiębiorczości w tym:
 - Ośrodki szkoleniowo – doradcze;
 - Ośrodki przedsiębiorczości;
 - Centra biznesu;
 - Kluby przedsiębiorczości;
 - Punkty konsultacyjne;
 - Punkty konsultacyjno-doradcze;
 - Preinkubatory;
 - Inkubatory przedsiębiorczości.
- Ośrodki innowacji w tym:
 - Centra transferu technologii;
 - Akademickie inkubatory przedsiębiorczości;
 - Inkubatory technologiczne;
 - E-inkubatory;
 - Parki technologiczne;
 - Ośrodki naukowe;
 - Ośrodki badawcze;
 - Parki przemysłowo-technologiczne.
- Instytucje parabankowe (finansowe) w tym:
 - Regionalne i lokalne fundusze pożyczkowe;
 - Fundusze poręczeń kredytowych;
 - Fundusze kapitału zaangażowanego;
 - Sieci aniołów biznesu.

Zapleczem dla gmin tworzących obszar Doliny Zielawy w zakresie ww. instytucji jest wyłącznie miasto Biała Podlaska, na terenie którego swoją działalność prowadzą:

- Fundacja Rozwoju Lubelszczyzny, Filia Biała Podlaska;
- Lubelska Fundacja Rozwoju, Oddział w Białej Podlaskiej wraz z Oddziałem Polskiego Funduszu Gwarancyjnego Sp. z o.o.;
- Białkopodlaska Fundacja Rozwoju;
- Białkopodlaska Izba Gospodarcza;
- Cech Rzemieślników i Przedsiębiorców – zrzeszający 89 podmiotów, w tym z następujących branż: 12 - rzemiosło budowlane, 2 - materiały budowlane, 4 – rzemiosło elektryczne i elektroniczne, 11 – rzemiosło drzewne, 5 – rzemiosło metalowe, 30 – rzemiosło w zakresie środków transportu, 10 – rzemiosło spożywcze, 1 – rzemiosło skórzanе, 13 – rzemiosło różne, oraz Regionalny Ośrodek Badań i Rozwoju funkcjonujący przy Wydziale Wychowania Fizycznego i Sportu w Białej Podlaskiej, AWF w Warszawie.

Funkcjonujące na terenie miasta instytucje otoczenia biznesu świadczą usługi z zakresu doradztwa, informacji, doradztwa proinnowacyjnego, szkoleń, natomiast w zakresie usług finansowych dostępne są tylko oferty funduszy pożyczkowych i poręczeńiowych.

²⁶ A. Bąkowski, M. Mażewska (red), Ośrodki Innowacji i Przedsiębiorczości w Polsce Raport 2012r., Warszawa 2012

Na terenie miasta Parczew prowadzi działalność Fundacja Rozwoju Lubelszczyzny oddział Parczew oraz Lubelska Fundacja Rozwoju oddział Parczew. Pomimo funkcjonowania oddziałów instytucji w miastach, dostęp do ww. usług dla przedsiębiorców z terenu Doliny Zielawy jest utrudniony. Poza ofertą IOB w Białej Podlaskiej oraz Parczewie alternatywę stwarzają instytucje mające siedzibę w Lublinie, jednak jedną z barier pozostaje dostępność komunikacyjna.

Potwierdzeniem braku wysokiej jakości usług oferowanych przez IOB na terenie analizowanego obszaru jest bardzo mała ilość uzyskanych dofinansowań do prowadzonej działalności przez lokalnych przedsiębiorców oraz mała innowacyjność. Argumentem przemawiającym za koniecznością stworzenia IOB na terenie Doliny Zielawy jest również kształtująca się specjalizacja gospodarcza związana z gospodarką hodowlaną, przetwórstwem oraz stosowaniem odnawialnych źródeł energii.

3.8. Jakość rządzenia i współpraca międzyregionalna

Bezpieczeństwo publiczne

Na terenie gmin partnerskich Doliny Zielawy działa 35 Straży Pożarnych (OSP), w których 7 jednostek jest włączonych do Krajowego Systemu Ratowniczo-Gaśniczego (KSRG). Spis działających na tym OSP prezentuje poniższa tabela.

Tabela 22 Jednostki OSP działające na terenie gmin partnerskich Doliny Zielawy

Gmina	Jednostki OSP (na niebiesko zaznaczone OSP włączone do KSRG)
Rossosz	Rossosz, Kożanówka, Mokre, Romaszki
Wisznice	Wisznice, Polubicze, Dubica, Horodyszcze, Rowiny, Łyniew, Ratajewicze
Sosnówka	Sosnówka, Motownica, Czeputca, Pogorzelec, Lipianki, Przechód, Rozwadówka, Wygnanka, Żeszczynka
Podedwórze	Podedwórze, Rusiły, Zaliszcze, Hołowno, Opole
Milanów	Milanów, Czeberaki, Kostry, Radcze, Rudno II
Jabłoń	Jabłoń, Gęś, Dawidy, Paszenki, Kolano

Źródło: opracowanie własne

Na terenie gmin partnerskich działa Komisariat Policji w Wisznicach. Ze względu na brak danych odnośnie wskaźników przestępczości dla jednostki, poniżej przedstawiono statystyki dla terenu powiatu bialskiego i parczewskiego.

Na terenie powiatu bialskiego w 2013r. odnotowano 2 417 przestępstw w zakończonych postępowaniach przygotowawczych (GUS), o połowę mniej w porównaniu do roku poprzedniego. Przestępstwa o charakterze kryminalnym (1 162) stanowiły największą grupę, na drugim miejscu przestępstwa drogowe (849), a na trzecim – o charakterze gospodarczym (195). Natomiast najmniej przestępstw stwierdzono przeciwko życiu i zdrowiu – 62. Wskaźnik wykrywalności sprawców w przypadku przestępstw drogowych wyróżnia się 100% skutecznością, dla porównania na terenie

woj. lubelskiego wartość tego wskaźnika wyniosła 99,4%. W przypadku przestępstw o charakterze kryminalnym odnotowano 74% skuteczność wykrywalności sprawców (o 16 punktów proc. więcej niż wskaźnik wykrywalności sprawców na terenie woj. lubelskiego - 58%). Natomiast wartość wskaźnika wykrywalności sprawców przestępstw o charakterze gospodarczym na terenie powiatu bialskiego jest niższy niż dla woj. lubelskiego (powiat bialski – 75%, woj. lubelskie – 82%).

Według danych GUS, w 2013r., na terenie powiatu parczewskiego odnotowano 805 przestępstw w zakończonych postępowaniach przygotowawczych, o 70 więcej w porównaniu do roku 2012. Podobnie jak na terenie powiatu bialskiego największą grupę stanowiły przestępstwa o charakterze kryminalnym (449), kolejno – drogowe (285), przeciwko mieniu (273), o charakterze gospodarczym (41), najmniej natomiast przeciwko życiu i zdrowiu (27). Wskaźnik wykrywalności sprawców przestępstw drogowych, w 2013r., również wyróżniał się 100% skutecznością. Skuteczność wykrywalności sprawców w przypadku przestępstw o charakterze gospodarczym wynosiła 95,2%, a w przypadku przestępstw o charakterze kryminalnym – 67%.

Największym zagrożeniem dla kształtującej się specjalizacji gospodarczej Doliny Zielawy są deficyty wody, szczególnie odczuwalne w zlewni rzeki Zielawy.

W strefie oddziaływania KWK, ze względu na pełnioną rolę kanału w rozrządzie wody, w rejonie centralno-północnym obejmującym Dolinę Zielawy wskazuje się na potrzebę działań z zakresu: dystrybucji, tranzytu, przesyłu wód i magazynowania jej w zbiornikach retencyjnych, rozprowadzania wód na terenach wymagających nawodnień.

W PZPWL²⁷ za elementy systemu melioracyjnego istotne dla celów ochrony przeciwpowodziowej i wymagające działań naprawczych uznaje się udrożnienie koryta rzeki Zielawy. Istotnym z punktu widzenia przeciwdziałania skutkom suszy jest przebudowa systemu melioracji szczegółowych w kierunku zwiększenia funkcji nawadniających, jako priorytetowe uznaje się realizację systemów nawodnień w gminach Doliny Zielawy.

Współpraca międzyregionalna

Ważnym elementem świadczącym o jakości rządzenia jest współpraca międzyregionalna. Tylko dwie gminy tworzące partnerski obszar Doliny Zielawy współpracują z partnerami zagranicznymi, są to:

- Gmina Wisznice:
 - Stradieczji, Znamienka na Białorusi,
 - Sveio w Norwegii,
 - Airvault we Francji.

Efektom tej współpracy były wspólnie realizowane w 2007 i 2008 roku w ramach Programu INTERREG (przygotowanie dokumentacji projektowych z zakresu infrastruktury wodociągowo – kanalizacyjnej oraz drogowej) i Programu MSZ Polska Pomoc (projekty obywatelskie i organizacja Festiwalu Muzyki Młodego Pogranicza SOUNDS OF BORDERLAND) projekty z Gminą Stradieczji, wymiany międzynarodowe – zarówno młodzieży jak i samorządowców – z gminami Sveio i Stradieczji.

- Gmina Jabłoń:
 - Zabrody na Ukrainie,

²⁷ Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Lubelskiego projekt, Zarząd Województwa Lubelskiego, marzec 2015

- Czernawsczyce na Białorusi.

Z uwagi na małą aktywność pozostałych gmin należy dążyć do objęcia całego obszaru Doliny Zielawy działaniami w ramach współpracy zagranicznej. Przykładem jest projekt pn. „Poprawa dostępności obszaru turystycznego "Dolina Zielawy" oraz gmin partnerskich na pograniczu Polski, Białorusi i Ukrainy” w ramach Programu Współpracy Transgranicznej Polska - Białoruś - Ukraina 2007-2013, którego zakres obejmuje budowę i przebudowę odcinków dróg oraz opracowanie strategii współpracy transgranicznej na terenie gmin: Rossosz, Wisznice, Jabłoń, Podedwórze, Sosnówka, Znamienka na Białorusi, Zabrody na Ukrainie.

Poniżej dokonano analizy porównawczej samorządów zagranicznych zaangażowanych w projekt dotyczący poprawy dostępności turystycznej obszaru i identyfikacji przyszłych możliwości partnerskiej współpracy.

Ryc. 27 „Dolina Zielawy” na tle partnerskich gmin Znamienka na Białorusi oraz Zabrody na Ukrainie

źródło danych: opracowanie własne

Gmina Znamienka położona jest w obwodzie brzeskim w rejonie brzeskim na Białorusi i jest partnerem gminy Wisznice. Zajmuje powierzchnię 357 km², obszary prawnie chronione zajmują 59,5% i lesistość na jej obszarze wynosi 59,5%.

Według przeprowadzonej ankietyzacji w 2014r. gminę Znamienkę zamieszkiwało 5 168 osób, odnotowano na jej terenie dodatni przyrost naturalny (25) i dodatnie saldo migracji (19). Z analizy ludności wg ekonomicznych grup wieku zauważalny jest zarówno wzrost ludności w wieku poprodukcyjnym jak i wzrost ludności w wieku przedprodukcyjnym. W 2014r. zarejestrowanych było 79 osób bezrobotnych, a stopa bezrobocia na tym terenie wynosiła 0,5%. Z pomocy społecznej w 2014r. korzystało 75 rodzin (135 osób).

Na terenie gminy Znamienki jest 68,36 km dróg, z czego aż 71% są to drogi nieutwardzone oraz 18 km linii kolejowej. Długość sieci wodociągowej wynosi 26 km i 37% ludności korzysta

z tej sieci, natomiast długość sieci kanalizacyjnej wynosi 10,8 km i 27% ludności z niej korzysta. Znajduje się tu 1 składowisko odpadów i 2 komunalne oczyszczalnie ścieków.

Przeważają tu gospodarstwa rolne od 5 do 10 ha (6 gospodarstw). Na tym terenie dominują lasy i grunty leśne (41%), użytki rolne (30%) oraz łąki trwałe (20%). W 2014r. działało tu 50 podmiotów gospodarczych, z czego 35 działało w sektorze usług, 10 w sektorze rolnym i 5 w sektorze produkcyjnym. Wskaźnik przedsiębiorczości, tj. liczba podmiotów gospodarczych na 10 tys. mieszkańców, w 2014r. wynosił 25,8.

W sektorze turystycznym, w 2014r, działało 9 obiektów świadczących usługi noclegowe w których było 938 miejsc noclegowych a skorzystało z nich w sumie 3 240 osób. Na tym terenie znajdują się 2 szlaki turystyczne piesze i 1 szlak rowerowy.

Gmina Zabrody położona jest w obwodzie wołyńskim, w rejonie kiwereckim na Ukrainie i jest partnerem gminy Jabłoń. Zajmują powierzchnię 6 712 ha, obszary prawnie chronione zajmują 13,6% i lesistość na jej obszarze wynosi 13,1%.

W 2014r., zgodnie z przeprowadzoną ankietyzacją, gminę Zabrody zamieszkiwało w sumie 2 029 osób, odnotowano na jej terenie ujemny przyrost naturalny (-10) i dodatnie saldo migracji (6). Według ekonomicznych grup wieku w latach 2008-2014 liczba ludności w wieku przedprodukcyjnym nieznacznie wzrosła, a liczba ludności w wieku poprodukcyjnym nieznacznie spadła. W 2014r. odnotowano 33 osoby bezrobotne, o 69% mniej niż w 2008r. Z pomocy społecznej korzystało 312 rodzin (720 osób).

W gminie Zabrody było zaledwie 23,5 km dróg, z czego aż 60% stanowiły drogi nieutwardzone. Na terenie gminy długość sieci gazowej wynosi 32 km, 562 rodziny korzystało z instalacji gazowej i 512 mieszkań jest ogrzewanych gazem. Znajdują się tu 2 składowiska odpadów.

Na terenie gminy znajduje się 672 gospodarstwa rolne. W użytkowaniu powierzchni dominują użytki rolne które zajmują 946,1 ha oraz lasy i grunty leśne 882 ha. W 2014r. działało 38 podmiotów gospodarczych.

W sektorze turystycznym, w 2014r. działało 5 obiektów świadczących usługi noclegowe, z których skorzystało 35 osób. Na tym terenie znajduje się 5 szlaków turystycznych pieszych i 3 szlaki rowerowe.

Analizowane gminy cechuje potencjał turystyczny oraz problemy, z którymi borykały się gminy z terenu Doliny Zielawy, dlatego należy dążyć do dalszej współpracy również na płaszczyźnie projektowej m.in. w celu przenoszenia dobrych praktyk samorządów Doliny Zielawy szczególnie w zakresie funkcjonowania administracji samorządowej, rozwoju infrastruktury komunalnej, stosowania odnawialnych źródeł energii, a także w zakresie turystyki.

Struktura budżetu danej jednostki samorządu terytorialnego, uchwalanego rokrocznie przez rady gmin, świadczy o jej zdolności inwestycyjnej. Na terenie gmin partnerskich Doliny Zielawy w latach 2009-2013 widać wahania w strukturze dochodów poszczególnych gmin. Prezentuje to poniższy wykres.

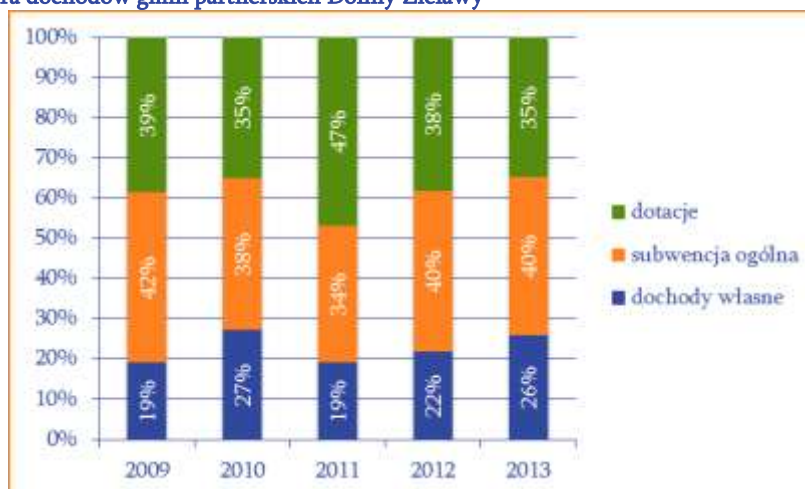
Wykres 24 Dochody ogółem na terenie poszczególnych gmin partnerskich Doliny Zielawy

Źródło danych: opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS

Według danych w 2013r. łączny dochód budżetów gmin partnerskich wyniósł ponad 71,13 mln zł (GUS), o ok. 16% więcej w porównaniu do 2009r. Największy udział miały dochody gminy Wisznice (26%) i gminy Milanów (24%), a najmniejszy gminy Rossosz (10%) i gminy Podedwórze (9%). W strukturze dochodów ogółem największy udział miała subwencja ogólna – 40% i dotacje – 35%, najmniejszy zaś dochody własne gmin – 26%. Podobną strukturę dochodów ogółem charakteryzowały się gminy: Rossosz, Sosnówka i Jabłoń, w gminie Wisznice subwencja ogólna i dotacje stanowiły podobny odsetek i były większe od dochodów własnych, w gminie Milanów największy odsetek stanowiły dotacje, kolejno subwencja ogólna i dochody własne, natomiast w gminie Podedwórze dochody własne stanowiły największy odsetek, na drugim miejscu subwencja ogólna, a na ostatnim dotacje.

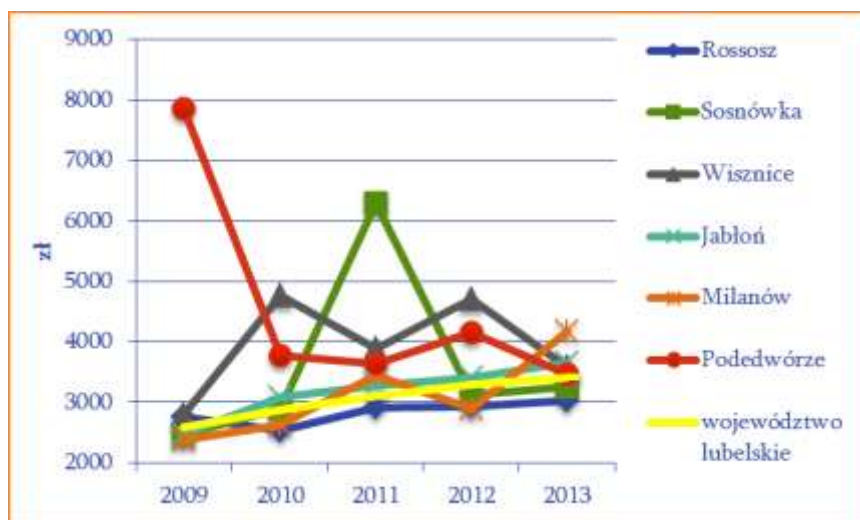
Wykres 25 Struktura dochodów gmin partnerskich Doliny Zielawy

Źródło danych: opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS

Według danych GUS, w 2013r. średni dochód w przeliczeniu na 1 mieszkańca na terenie gmin partnerskich wyniósł 3 528,19 zł i był wyższy niż dochód na 1 mieszkańca w województwie lubelskim – 3 402,56 zł. Największy dochód uzyskała gmina Milanów – 4 179,34 zł, natomiast najmniejszy gmina Sosnówka (3 253,17 zł) i gmina Rossosz (3 022,92 zł).

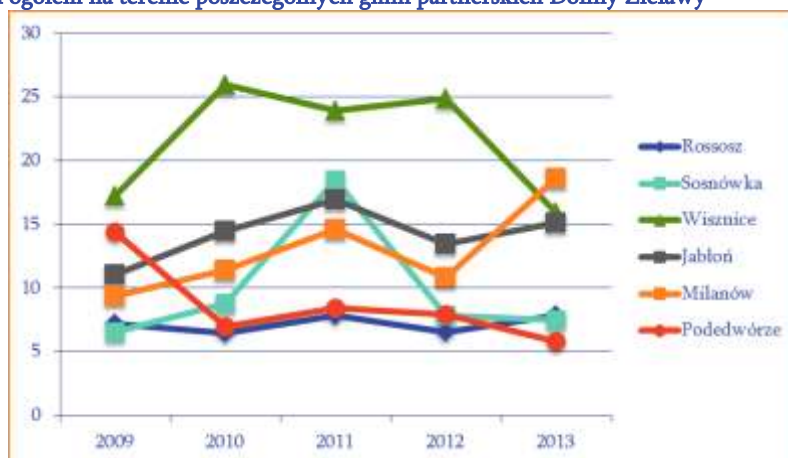
Wykres 26 Dochód w przeliczeniu na jednego mieszkańca na terenie gmin partnerskich Doliny Zielawy i województwa lubelskiego

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS

Według danych GUS, w 2013r. wydatki wszystkich gmin wyniosły ponad 70 mln zł i w porównaniu do 2009r. wzrosły o ok. 8%. Największy udział w wydatkach ogółem miały wydatki bieżące, a wydatki majątkowe stanowiły 26% i w całości były to wydatki majątkowe inwestycyjne (18,5 mln zł). Największy udział miały wydatki gminy Wisznice (23%), a najmniejszy gminy Podedwórze (8%). Wydatki w latach 2009-2013 na terenie poszczególnych gmin prezentuje poniższy wykres z którego wynika, że na terenie gminy Milanów widać wyraźny wzrost wydatków w porównaniu z 2009r., na stałym poziomie utrzymują się na terenie gminy Rossosz, a na terenie gminy Podedwórze widać wyraźny spadek.

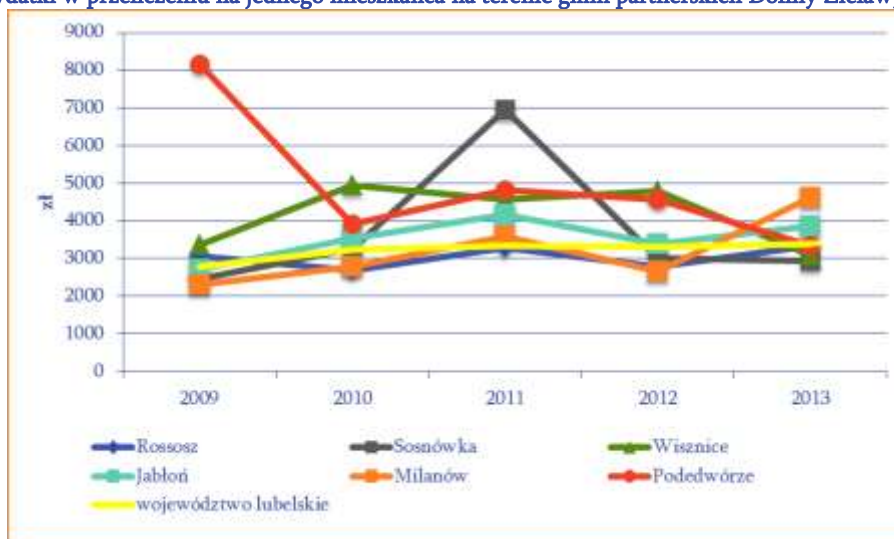
Wykres 27 Wydatki ogółem na terenie poszczególnych gmin partnerskich Doliny Zielawy

Źródło danych: opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS

Wydatki w przeliczeniu na jednego mieszkańca gmin partnerskich Doliny Zielawy, według danych GUS, w 2013r. wyniosły 3 528,94 zł i były większe niż dla obszaru województwa lubelskiego (3 393,03 zł). Największe wydatki na jednego mieszkańca odnotowała gmina Milanów (4 621,24 zł), a najmniejsze gmina Sosnówka (2 925,96 zł). Natomiast największy wzrost wydatków w porównaniu do 2009r. odnotowała gmina Milanów (o 2 305,86 zł), a prawie dwukrotnie zmalały w gminie Podedwórze. Wydatki inwestycyjne w przeliczeniu na 1 mieszkańca dla obszaru wyniosły w 2013r. 942,22 zł (GUS) w porównaniu do 2009r. zmalały o ok. 13%.

Wykres 28 Wydatki w przeliczeniu na jednego mieszkańca na terenie gmin partnerskich Doliny Zielawy

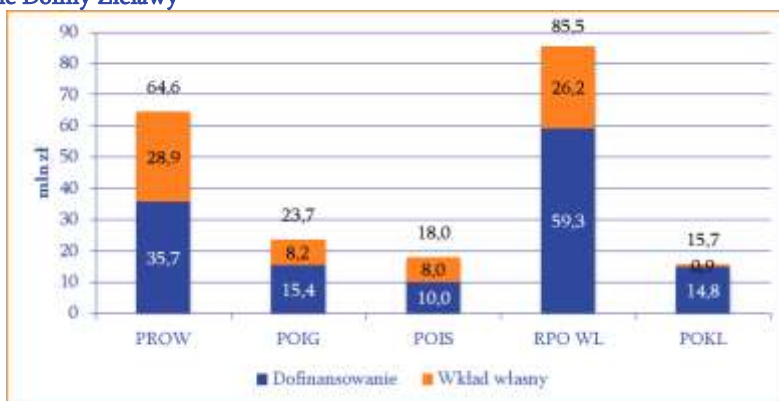
Źródło danych: opracowanie własne na podstawie danych BDL GUS

Na terenie Doliny Zielawy w latach 2007-2013 ogólna wartość zrealizowanych i realizowanych projektów unijnych wyniosła 207 447 645, 17 zł, a łączna suma dotacji wyniosła 135 183 492,51 zł. Fundusze były pozyskane w ramach:

- Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Lubelskiego (RPO WL),
- Programu Operacyjnego Innowacyjna Gospodarka (POIG),
- Programu Operacyjnego Infrastruktura i Środowisko (POIS),
- Programu Operacyjnego Kapitał Ludzki (POKL),
- Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich (PROW).

Największa kwota dofinansowania została pozyskana w ramach RPO WL, która wyniosła ponad 59,3 mln zł (44% wszystkich dotacji pozyskanych w ramach programów). Kwota dofinansowania w ramach PROW wyniosła 26% ogólnej kwoty dofinansowania uzyskanego na tym terenie (35,7 mln zł). Poniższy wykres przedstawia wartość zrealizowanych i realizowanych projektów z podziałem na poszczególne Programy Operacyjne.

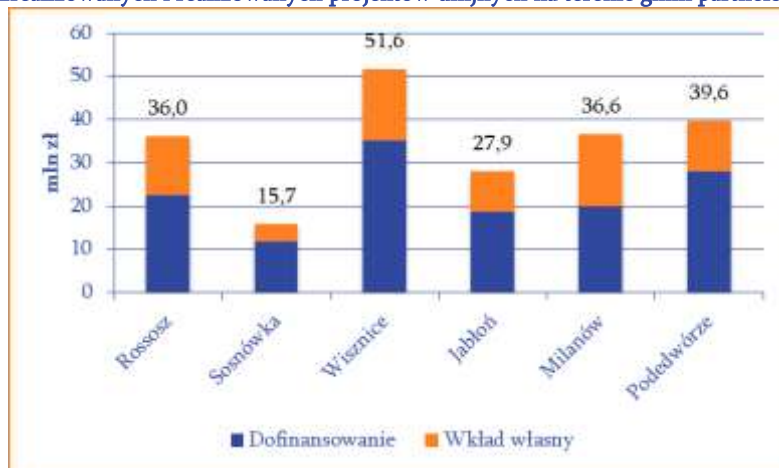
Wykres 29 Wartość zrealizowanych i realizowanych projektów unijnych z podziałem na poszczególne Programy Operacyjne na terenie Doliny Zielawy

źródło danych: opracowanie własne na podstawie Krajowego Systemu Informatycznego SIMIK 07-13 na 30.06.2015r.

Najwięcej funduszy pozyskano na terenie gminy Wisznice (51,6 mln zł) i gminy Podedwórze (39,9 mln zł), najmniej zaś na terenie gminy Sosnówka (15,7 mln zł).

Wykres 30 Wartość zrealizowanych i realizowanych projektów unijnych na terenie gmin partnerskich Doliny Zielawy

źródło danych: opracowanie własne na podstawie Krajowego Systemu Informatycznego SIMIK 07-13 na 30.06.2015r.

4. Analiza SWOT

Mocne strony

- ✂ korzystna struktura agrarna (średnia wielkość gospodarstwa rolnego wyższa od średniej w województwie)
- ✂ duży potencjał w zakresie hodowli, produkcji mleka, trzony chlewnej, bydła
- ✂ rozwinięta produkcja ziół
- ✂ duży potencjał dla rozwoju gospodarstw ekologicznych
- ✂ stabilne zaplecze surowcowe dla przetwórstwa rolno-spożywczego
- ✂ baza surowcowa dla rozwoju energii odnawialnej
- ✂ bliskie sąsiedztwo infrastruktury logistycznej
- ✂ dobra dostępność komunikacyjna w kierunku zachód-wschód poprzez przebieg drogi krajowej nr 63 oraz bliską lokalizację planowanej autostrady A2
- ✂ duży potencjał w zakresie agroturystyki i turystyki przyrodniczej

Słabe strony:

- ✂ niższa od możliwej do uzyskania efektywność rolnictwa spowodowana złym stanem technicznym urządzeń melioracyjnych
- ✂ niewystarczająca ilość zakładów przetwórstwa rolno-spożywczego i grup producenckich
- ✂ niewielka ilość przedsiębiorców działających w branżach około rolniczych
- ✂ utrudniona dostępność komunikacyjna do stolicy województwa
- ✂ niewystarczająca ilość przygotowanych terenów inwestycyjnych (w szczególności o dużej powierzchni)
- ✂ niekorzystna sytuacja obszaru w zakresie infrastruktury wodno-kanalizacyjnej
- ✂ zbyt mała ilość pracy w sektorze pozarolniczym
- ✂ brak funduszy na doposażenie pracowni i zajęć dodatkowych dla uczniów
- ✂ brak sieciowej współpracy punktów informacji turystycznej na terenie obszaru Doliny Zielawy
- ✂ mała funkcjonalność gruntów (potrzeba scaleń)

Szanse

- ✂ zwiększenie areału gruntów ornych oraz poprawa ich efektywności poprzez zagospodarowanie terenów zalewowych
- ✂ budowa sieci dystrybucji dla lokalnie wytwarzanych produktów rolno-spożywczych
- ✂ wzrost produkcji i efektywności lokalnego rolnictwa oraz wzrost sprzedaży lokalnie wytwarzanych produktów
- ✂ zbudowanie lokalnej silnej marki produktów wytwarzanych lokalnie

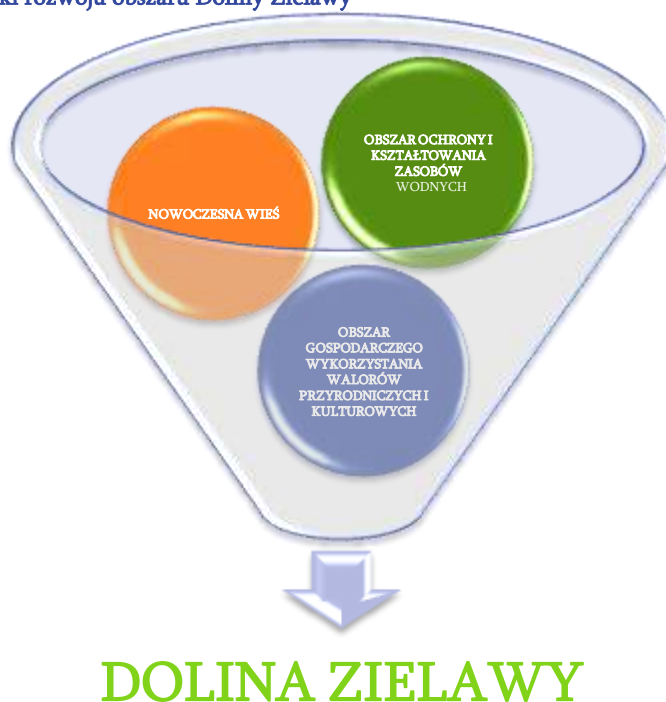
Zagrożenia

- ✂ brak środków finansowych na realizację inwestycji związanej z poprawą stanu technicznego systemu melioracyjnego
- ✂ postępująca degradacja użytków rolnych co będzie miało bezpośredni wpływ na spadek dochodów lokalnej społeczności i niewykorzystanie części areału na terenach zalewowych

5. Główne wyzwania rozwojowe obszaru

Nowy okres programowania 2014-2020, wymusza na samorządach gminnych inne podejście w programowaniu jej rozwoju. Dlatego też wyzwania rozwojowe w większym niż dotychczas stopniu muszą się koncentrować zarówno w wymiarze terytorialnym jak i tematycznym na wykorzystaniu potencjałów, decydujących o przewadze konkurencyjnej obszaru Doliny Zielawy, uwarunkowanych przynależnością do określonego obszaru funkcjonalnego oraz obszaru strategicznej interwencji.

Ryc. 28 Główne kierunki rozwoju obszaru Doliny Zielawy

Źródło: opracowanie własne

Cały obszar Doliny Zielawy zaliczany jest do obszaru strategicznej interwencji: Nowoczesna wieś – obszary rozwoju gospodarki hodowlanej. Ze względu na potrzeby związane ze zwiększaniem możliwości retencyjnych obszaru, wskazuje się również gminy tworzące obszar Doliny Zielawy do realizacji działań w ramach pakietu strategicznej interwencji: Obszary ochrony i kształtowania zasobów wodnych. Natomiast potencjał przyrodniczo – kulturowy Doliny Zielawy wpływa na przynależność do obszaru strategicznej interwencji: Obszary gospodarczego wykorzystania walorów przyrodniczych i kulturowych.

W ramach obszaru funkcjonalnego: Gospodarka hodowlana, wyznaczonym priorytetem rozwojowym obszaru Doliny Zielawy jest **aktywizacja gospodarcza oparta na rozwoju wszystkich ogniw procesu produkcji żywności**. Podstawową funkcją rozwojową jest: **gospodarcza (ukierunkowana na produkcję zwierzęcą)** z funkcją towarzyszącą – **turystyczną**. Natomiast w ramach obszaru funkcjonalnego: Polesie ze strefą oddziaływania Kanału Wieprz – Krzna, wyznaczonym priorytetem rozwojowym zgodnie z PZPWL jest: **aktywizacja gospodarcza poprzez**

wykorzystanie potencjału rolniczego i turystycznego. Podstawową funkcją rozwojową jest: **hodowla zwierząt, produkcja biomasy oraz turystyka**, z funkcją towarzyszącą **gospodarki rybackiej i retencji**.

W oparciu o przeprowadzoną diagnozę oraz powyższą analizę, głównych wyzwań rozwojowych obszaru Doliny Zielawy należy upatrywać w następujących wiodących kierunkach rozwoju:

- w zakresie nowoczesnej wsi:
 - gospodarka hodowlana,
 - rozwój bazy przetwórstwa rolno-spożywczego oraz wszystkich ogniw procesu produkcji żywności,
 - rozwój usług obsługi rolnictwa,
 - rozwój kanałów dystrybucji produktów lokalnych,
 - rozwój energetyki odnawialnej z wykorzystaniem biomasy oraz instalacji fotowoltaicznych,
 - utrzymanie areału i trwałych użytków zielonych dla potrzeb hodowli zwierząt,
 - wsparcie inicjatyw na rzecz edukacji i podnoszenia kompetencji rolników,
 - dostosowanie struktury agrarnej do potrzeb wysokotowarowego rolnictwa,
 - przeciwdziałanie rozpraszaniu zabudowy na terenach otwartych,
 - uzupełnienie sieci dróg i wyposażenia w infrastrukturę komunalną oraz zaplecza sanitarnego;
- w zakresie ochrony i kształtowania zasobów wodnych:
 - działania związane z przeciwdziałaniem deficytu wody w zlewni rzeki Zielawy m.in. poprzez remelioracje użytków zielonych w tym udrożnienie sieci rowów nawadniających,
 - budowa i modernizacja obiektów stawowych dla potrzeb gospodarki rybackiej,
 - zalesianie stref wododziałowych;
- w zakresie wykorzystania walorów przyrodniczych i kulturowych:
 - rozwój gospodarstw agroturystycznych, ekologicznych,
 - działania zmierzające do wykorzystania potencjału obszarów cennych przyrodniczo i kulturowo dla tworzenia warunków wzrostu społeczno-gospodarczego tych obszarów oraz określenia charakteru i natężenia funkcji turystycznej, aby nie powodowała ona dewaloryzacji lub zniszczenia walorów i zasobów przyrodniczych, które na tym terenie są podstawą jej wykształcenia,
 - aktywna ochrona zasobów dziedzictwa kulturowego i przyrody, rozwój infrastruktury transportowej,
 - poprawa dostępu do usług społecznych, poprawa warunków fitosanitarnych.

Obok wskazanych powyżej wyzwań rozwojowych kluczowymi są działania z zakresu poziomu i warunków życia mieszkańców obszaru Doliny Zielawy. Składają się na nie przede wszystkim: lokalny rynek pracy, dostęp do oświaty i infrastruktury sportowej, a także opieka zdrowotna, pomoc społeczna, warunki mieszkaniowe oraz jakość rządzenia. Poziom i warunki życia pozostają w ścisłej korelacji z gospodarką obszaru.

6. Część strategiczna

6.1. Wizja i misja

Wizja

W 2023 roku obszar gmin partnerskich Doliny Zielawy jest przestrzenią stabilnego rozwoju gospodarczego w oparciu o potencjał endogeniczny obszaru oraz jest bezpiecznym i ekologicznym miejscem do życia i rozwoju społeczności lokalnej.

Stabilnie rozwijająca się gospodarka obszaru wykorzystuje w sposób zrównoważony jego wewnętrzny potencjał, który prowadzi do rozwoju nowoczesnych ogniw produkcji żywności oraz przyczynia się do rozwoju energetyki odnawialnej i poprawy efektywności energetycznej gminy. Powiązaną gałęzią gospodarczą obszaru, pełniącą funkcję uzupełniającą jest turystyka wiejska.

Znaczna poprawa jakości życia mieszkańców obszaru gmin partnerskich następuje w wyniku polepszenia dostępności i jakości do usług społecznych, która sprzyja rozwojowi świadomości i aktywności obywatelskiej oraz włączeniu społecznemu na obszarach wiejskich.

Z wizji rozwoju obszaru Doliny Zielawy jako obszaru integracji wynika misja, która wskazuje ogólny kierunek gmin partnerskich. Misja określa to, co partnerskie samorządy zamierzają osiągnąć w przyjętym horyzoncie czasowym, tj. do roku 2023. Misja jest swego rodzaju celem nadrzędnym, któremu podporządkowane są priorytetowe obszary działania i wokół których budowana jest aktywność władz gminnych i społeczności lokalnej.

Misja

Tworzymy warunki do rozwoju gospodarczego obszaru Doliny Zielawy oraz dążymy do osiągnięcia specjalizacji gospodarczej przy jednoczesnym zapewnieniu wysokiej jakości życia mieszkańcom.

Tak zdefiniowana misja partnerskiego działania samorządów jest odpowiedzią na postulaty zawarte w Krajowej Polityce Rozwoju Regionalnego oraz nowe podejście zainicjowane w koncepcji Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030, w których terytoria i planowanie ich rozwoju są postrzegane nie ze względu na granice administracyjne, a przez pryzmat ich obszarów funkcjonalnych.

Porozumienie samorządowe Dolina Zielawy tworzy 6 samorządów gminnych. Niezbędnym warunkiem prowadzącym do osiągnięcia założonej wizji rozwoju obszaru jest partnerska współpraca i podejmowanie działań w realizacji ustawowych zadań samorządów dotyczących m.in.: planowania przestrzennego, ochrony środowiska i przyrody oraz gospodarki wodnej, gminnych dróg i organizacji ruchu drogowego, wodociągów i zaopatrzenia w wodę, kanalizacji, usuwania i oczyszczania ścieków komunalnych, zaopatrzenia w energię elektryczną i ciepłą, lokalnego transportu zbiorowego. Przy podejmowaniu działań należy również zastosować koncepcję zarządzania gminą określoną jako „holistyczna”. Ta koncepcja wieloszczeblowego zarządzania gminą wychodzi naprzeciw oczekiwaniom mieszkańców liczących na skuteczność władz gminnych. Dlatego też przy definiowaniu celów operacyjnych założono, że mogą one wychodzić poza ustawowy zakres kompetencji gminy, gdyż ich realizacja opierać się będzie na współpracy z innymi szczeblami samorządu terytorialnego lub partnerami społeczno-gospodarczymi.

Wizja rozwoju obszaru stanowi projekcję pożądanego stanu, jaki samorzady chcą osiągnąć do roku 2023. Określa stan docelowy, do którego będzie dążyć cała społeczność lokalna, tj. władze samorządowe oraz ich partnerzy (lokalni i ponadlokalni), wykorzystując przy tym możliwości, płynące z własnych atutów i szans, pojawiających się w otoczeniu.

Odpowiedzią na zdefiniowane misję i wizję obszaru są cele strategiczne. W Strategii Rozwoju Gmin Partnerskich Doliny Zielawy wyznaczono trzy równoważne cele strategiczne obejmujące najistotniejsze potrzeby i oczekiwania interesariuszy rozwoju obszaru gmin partnerskich.

6.2. Priorytetowe obszary rozwoju i kierunki działań

W niniejszej strategii obowiązuje hierarchiczny układ celów, składający się z trzech poziomów:

- misja obszaru - stanowiącego cel nadrzędny działań strategicznych do osiągnięcia do 2023 roku,
- celów strategicznych, czyli priorytetów, pozwalających na strategiczne ukierunkowanie działań obszaru,
- celów operacyjnych, uszczegóławiających cele strategiczne i będących podstawą do zaplanowania działań realizacyjnych do 2023 roku.

Struktura strategii jest spójna i została zbudowana w oparciu o elementy składowe wzajemnie sobie podległe w hierarchii ważności tj. obszary priorytetowe, cele i wynikające z nich działania.

Przyjęte cele strategiczne są priorytetowymi obszarami interwencji, w ramach których będą podejmowane działania, służące rozwojowi obszaru funkcjonalnego w długofalowej perspektywie. Cele wynikają bezpośrednio z przyjętej wizji rozwoju i są odpowiedzią na główne wyzwania rozwojowe, przed którymi stoją samorzady i ich społeczność w perspektywie najbliższych kilku lat. Wyzwania te związane są z koniecznością dalszego podnoszenia atrakcyjności gospodarczej obszaru Doliny Zielawy m.in. poprzez większe wykorzystanie lokalnych zasobów i potencjałów, co w dłuższej perspektywie powinno doprowadzić do napływu nowych inwestycji oraz wzrostu liczby miejsc pracy. Poprawa warunków do rozwoju działalności

przedsiębiorstw powinna koncentrować się na działaniach zmierzających do wzmocnienia rozwijającej się specjalizacji obszaru w zakresie **gospodarki hodowlanej, produkcji roślinnej i przetwórstwa spożywczego**. Jednym z kluczowych uwarunkowań wpływających na rozwój obszaru jest zewnętrzna dostępność komunikacyjna obejmująca zarówno drogi, kolej jak i dostęp do Internetu. Prowadzone działania powinny również być kontynuowane w zakresie wykorzystania obszaru do **produkcji energii ze źródeł odnawialnych**. Powiązanym elementem z główną specjalizacją gospodarczą obszaru może być **turystyka wiejska** bazująca na lokalnych zasobach i przyciągająca coraz większą liczbę turystów.

Wyzwaniem partnerskich samorządów Doliny Zielawy jest również podniesienie jakości życia mieszkańców m.in. poprzez większą dostępność usług zdrowotnych oraz działań z zakresu włączenia społecznego. Istotnym elementem z punktu widzenia specjalizacji gospodarczej jest podniesienie jakości kształcenia, co powinno również wpłynąć na zmniejszenie bezrobocia. Ważne będą inicjatywy prowadzące do większej aktywności i integracji społeczności lokalnej m.in. poprzez rozwój organizacji pozarządowych oraz bliską współpracę z nimi, a także aktywne angażowanie mieszkańców w realizację wspólnych przedsięwzięć i projektów rozwojowych. Innym ważnym składnikiem przyszłych kierunków działań jest aktywna ochrona środowiska wraz z rozwojem infrastruktury technicznej, w szczególności związanej z poprawą efektywności energetycznej budynków i obiektów. Partnerskie działania samorządów powinny w powyższym zakresie wpłynąć korzystnie na jakość życia i promocję ekologicznego wizerunku obszaru Doliny Zielawy.

Kluczowymi elementami bezpośrednio wpływającymi na jakość życia oraz na rozwój lokalnej gospodarki jest wewnętrzna dostępność komunikacyjna oraz kształtowanie przestrzeni publicznej w szczególności poprzez wdrażanie gminnych planów rewitalizacji. Kształtowanie przestrzeni publicznej ma decydujące znaczenie na zwiększenie atrakcyjności inwestycyjnej i turystycznej.

Sprostanie wyżej wymienionym wyzwaniom będzie wymagało sprawnej i otwartej na zmiany administracji publicznej. Partnerska współpraca 6 samorządów Doliny Zielawy w realizacji swoich zadań ustawowych oraz celów określonych w niniejszej strategii powinna prowadzić z jednej strony do wypracowania wewnętrznych rozwiązań i wprowadzania nowych modeli dobrego rządzenia, z drugiej strony powinna wykazać się dużą aktywnością w zakresie współpracy z organami administracji publicznej wyższego szczebla i innymi partnerami. Niezbędne są więc działania prowadzące do wdrożenia docelowego modelu strategicznego zarządzania rozwojem obszaru, rozwoju praktyki wieloletniego planowania finansowego, elektronicznej administracji oraz szkolenia kadr. Od sprawnego partnerskiego zarządzania obszarem funkcjonalnym zależy jego spójność terytorialna. Ważnym aspektem zarządzania jest rozwój współpracy międzyregionalnej zarówno z podmiotami krajowymi jak i zagranicznymi. Z uwagi na położenie oraz specjalizację gospodarczą obszaru istotną kwestią pozostaje bezpieczeństwo.

Poniżej zaprezentowano obszary priorytetowe, w ramach których będą podejmowane działania operacyjne, służące realizacji przyjętej misji i wizji rozwoju Doliny Zielawy do 2023 roku. Przy czym należy podkreślić, że kolejność prezentowanych priorytetów nie stanowi o hierarchii ich ważności lub kolejności wdrażania. Wszystkie wskazane poniżej priorytety są na

takim samym poziomie ważności i powinny być realizowane równolegle z zachowaniem zasad synergii i efektywności wdrażania poszczególnych działań.

Cel strategiczny 1: Rozwijająca się specjalizacja gospodarcza obszaru Doliny Zielawy

Cel strategiczny 2. Wzrost jakości życia na terenie obszaru poprzez rozwinięte usługi społeczne i komunalne

Cel Strategiczny 3. Racjonalne zarządzanie i kształtowanie przestrzeni gmin partnerskich tworzących obszar Doliny Zielawy

Stopień osiągnięcia przyjętych priorytetów będzie monitorowany przez pryzmat realizacji celów operacyjnych, których strukturę w ramach poszczególnych obszarów priorytetowych przedstawiono poniżej.

Cele strategiczne

Cel strategiczny 1: Rozwijająca się specjalizacja gospodarcza obszaru Doliny Zielawy

Cel strategiczny 2. Wzrost jakości życia na terenie obszaru poprzez rozwinięte usługi społeczne i komunalne

Cel Strategiczny 3. Racjonalne zarządzanie i kształtowanie przestrzeni gmin partnerskich tworzących obszar Doliny Zielawy

Cele operacyjne

Cel operacyjny 1.1. Lepsza zewnętrzna dostępność komunikacyjna obszaru

Cel operacyjny 2.1. Większa dostępność usług zdrowotnych oraz działań z zakresu włączenia społecznego

Cel operacyjny 3.1. Poprawa wewnętrznej dostępności komunikacyjnej obszaru

Cel operacyjny 1.2. Wykorzystanie potencjału endogenicznego obszaru poprzez tworzenie warunków do wzrostu produkcji rolnej oraz dynamicznego rozwoju przetwórstwa rolno – spożywczego

Cel operacyjny 2.2. Podniesienie jakości kształcenia oraz wzrost efektywnych form przeciwdziałaniu bezrobociu

Cel operacyjny 3.2. Efektywne kształtowanie przestrzeni publicznej

Cel operacyjny 1.3. Wzrost gospodarczego wykorzystania potencjału obszaru w zakresie odnawialnych źródeł energii

Cel operacyjny 2.3. Aktywna ochrona środowiska wraz z rozwojem infrastruktury technicznej

Cel operacyjny 3.3. Sprawne zarządzanie obszarem Doliny Zielawy

Cel operacyjny 1.4. Większa specjalizacja obszaru w zakresie turystyki wiejskiej w oparciu o lokalne zasoby

Cel operacyjny 3.4. Wzrost bezpieczeństwa obszaru ze szczególnym uwzględnieniem systemu retencji

6.2.1. Rozwijająca się specjalizacja gospodarcza obszaru Doliny Zielawy

Głównym problemem obszaru gmin tworzących Dolinę Zielawy jest niewykorzystany potencjał kształtującej się specjalizacji gospodarczej w zakresie **gospodarki hodowlanej, produkcji roślinnej i przetwórstwa spożywczego**. Jedną z konsekwencji niewykorzystanego potencjału jest utrzymujący się na wysokim poziomie wskaźnik bezrobocia, szczególnie na terenie gmin: Wisznice, Milanów i Podedwórze wartość tego wskaźnika w 2014r. była równa bądź wyższa od średniej wojewódzkiej (8,7%). Również niekorzystnie kształtuje się wskaźnik przedsiębiorczości, który w 2014r. wynosił 532, dla porównania w województwie – 799, powiecie bialskim – 584, a powiecie parczewskim – 669. Pozytywnym zjawiskiem jest większa dynamika wzrostu tego wskaźnika (19%) niż w powiecie bialskim (14%), parczewskim (11%) oraz regionie (10%).

Jak wspomniano na wstępie o potencjale gospodarczym obszaru decyduje przede wszystkim sektor rolny. Gminy tworzące obszar Doliny Zielawy wyróżniają się pod względem wielkości gospodarstw rolnych. Prawie połowę stanowią gospodarstwa o powierzchni 5 – 10 ha oraz 15 ha i więcej (po 25%). W związku z czym obszar w skali województwa charakteryzuje się najkorzystniejszą strukturą agrarną oraz najwyższą towarowością gospodarstw rolnych. Świadczy o tym choćby ilość gospodarstw rolnych zajmujących się chowem i hodowlą bydła, trzody chlewnej powyżej 10 DJP w ilości około 300 szt. Odnotowuje się tutaj również znaczący udział użytków zielonych w ogólnej powierzchni gruntów rolnych. Obszar posiada średnio korzystne warunki dla roślinnej produkcji rolnej, charakteryzuje się przewagą gleb zaliczanych do średnich i słabych, silnie zakwaszonych. Funkcjonujące gospodarstwa rolne ukierunkowane są głównie na hodowlę trzody chlewnej, bydła mlecznego i rzeźnego, a także na produkcję zbóż (żyto) i ziemniaków. Gminy partnerskie Doliny Zielawy wyróżnia uprawa ziół oraz tradycja z tym związana. W związku z czym gminy: Jabłoń, Podedwórze, Rossosz, Sosnówka, Wisznice znalazły się na „Zielarskim Szlaku” obok gmin regionu wyróżniających się uprawą ziół tj.: Abramów, Łopiennik Górny, Piaski, Rybczewice, Trawniki. W wyniku realizacji projektu pn. „Promocja kultury i turystyki na terenie obszaru turystycznego Dolina Zielawy” rozpoczęto budowę marki pod hasłem „Kraina Ziół”. Budowa marki kontynuowana była w ramach projektu „Dolina Zielawy ponadlokalną marką na gospodarczej mapie Lubelszczyzny”, w wyniku którego opracowano m.in. strategię marki „Dolina Zielawy” oraz przeprowadzono promocję o zasięgu krajowym.

Wskazany potencjał nie przekłada się bezpośrednio na relatywnie dużą koncentrację zakładów przetwórstwa spożywczego. Problemem pozostają również niewykształcone powiązania kooperacyjne w sektorze rolno – spożywczym w kontekście zarządzania łańcuchem dostaw żywności. Dodatkowo sytuację pogarsza słaba dostępność usług instytucji otoczenia biznesu, co potwierdza niska innowacyjność przedsiębiorstw oraz słaba skuteczność w pozyskiwaniu środków finansowych na rozwój firm.

Jednym z elementów wpływających na rozwój specjalizacji gospodarczej obszaru Doliny Zielawy jest dostępność komunikacyjna. Jest to szczególnie ważne z uwagi na charakter obszaru związany z gospodarką hodowlaną, produkcją roślinną i przetwórstwem, z czym bezpośrednio wiąże się dystrybucja wytworzonych produktów. Dlatego też należy dążyć do zwiększenia

dostępności obszaru poprzez dostosowanie dróg zaliczanych do układu krajowego tj. droga krajowa nr 63, droga wojewódzka nr 812, układu regionalnego tj. droga wojewódzka nr 813 oraz 815, a także układu ponadlokalnego – drogi powiatowe klasy G tj. 1095L oraz 1228L.

Wymagana jest również kontynuacja działań związanych z tworzeniem infrastruktury ostatniej mili sieci szerokopasmowej (budowa sieci szerokopasmowej wraz z infrastrukturą telekomunikacyjną pomiędzy węzłem dystrybucyjnym, a użytkownikiem końcowym). Zgodnie z założeniami Programu Polska Cyfrowa 2014-2020 do 2020r. każdy mieszkaniec Polski będzie miał dostęp do internetu o przepustowości co najmniej 30 MB/s oraz do nowoczesnych usług i otwartych informacji publicznych.

W kontekście zidentyfikowanej specjalizacji kluczowe są działania zmierzające do wykorzystania potencjału endogenicznego obszaru, poprzez tworzenie warunków do wzrostu produkcji rolnej oraz dynamicznego rozwoju przetwórstwa rolno – spożywczego. Działania powinny się w szczególności koncentrować na powołaniu Zespołu ds. rozwoju ogniw procesu produkcji żywności oraz utworzeniu instytucji otoczenia biznesu. Niezbędna jest także współpraca z Lubelskim Ośrodkiem Doradztwa Rolniczego w Końskowoli głównie w zakresie inicjowania grup producentów rolnych, wdrażania przetwórstwa produktów lokalnych, marketingu produktów rolnych oraz wdrażania systemów jakości żywności: krajowych²⁸ oraz Unii Europejskiej szczególnie obejmujących ochronę nazw produktów regionalnych i tradycyjnych (Chroniona Nazwa Pochodzenia, Chronione Oznaczenie Geograficzne, Gwarantowana Tradycyjna Specjalność)²⁹. Ważnym elementem jest rolnictwo ekologiczne, którego produkty są wytwarzane w systemie zrównoważonego zarządzania rolnictwem polegającego na osiągnięciu wysokiej jakości oraz wykorzystaniu w produkcji metod niestanowiących zagrożenia dla środowiska, zdrowia ludzi, roślin i zwierząt.

W celu zwiększenie konkurencyjności lokalnej gospodarki szczególnie ważne jest stosowanie innowacji, które mogą zostać osiągnięte w wyniku współpracy sektora rolno – spożywczego z jednostkami naukowymi i z sektorem B+R.³⁰ Jest to szczególnie ważne wobec zapisów dotyczących Partnerstwa na Rzecz Innowacji (ang. EIP) ujętych w części dokumentu: Strategia Europa 2020 dla inteligentnego, zrównoważonego rozwoju sprzyjającego włączeniu społecznemu. W kontekście przytoczonych zapisów w 2012r. Komisja Europejska ogłosiła program Europejskiego Partnerstwa Innowacyjnego na Rzecz Wydajnego i Zrównoważonego Rolnictwa (EIP-AGRI³¹), którego głównym założeniem jest zawężenie współpracy pomiędzy

²⁸ W Polsce funkcjonuje pięć krajowych systemów jakości żywności, z czego trzy pierwsze zostały uznane przez Komisję Europejską za kwalifikujące się do wsparcia w ramach PROW: Integrowana Produkcja, System Jakość Tradycyjna, System QMP (Quality Meat Program), System Jakości Wieprzowiny PQS (Pork Quality System), System Gwarantowanej Jakości Żywności QAFP (Quality Assurance Food Products).

²⁹ Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1151/2012 z dnia 2012r. w sprawie systemów jakości produktów rolnych i środków spożywczych

³⁰ „Analiza podmiotów oraz powiązań kooperacyjnych w sektorze rolno-spożywczym w kontekście zarządzania regionalnym łańcuchem dostaw żywności”, Urzędu Marszałkowskiego Województwa Lubelskiego w ramach projektu pn. „Regionalny System Zarządzania Zmianą Gospodarczą”, Lublin październik 2013r.

³¹ <http://ec.europa.eu/eip/agriculture/>

naukowcami i praktykami z sektora rolnego. Możliwe kierunki innowacji zostały przedstawione w poniższej tabeli.

Tabela 23 Kierunki innowacji w przemyśle rolno - spożywczym

Obszar innowacji	Rodzaj innowacji
Innowacyjne technologie produkcji i zagospodarowania odpadów	- technologia produkcji żywności minimalnie przetworzonej, - technologia nietermicznego utrwalania żywności, - technologie mające na celu zmniejszenie alergenicności mleka i jaj, - technologie produkcji wyrobów mleczarskich o zwiększonej zawartości i biodostępności wapnia, - technologie otrzymywania tłuszczów nowej generacji o obniżonej zawartości izomerów trans kwasów tłuszczowych, - technologie modyfikacji żywności w kierunku zastąpienia w ich składzie tłuszczów zwierzęcych tłuszczami roślinnymi,
Innowacyjne surowce, innowacyjne produkty	- wytwarzanie żywności funkcjonalnej z użyciem do jej produkcji surowców pozyskiwanych ze specjalnych hodowli lub upraw prowadzonych w specyficznych warunkach, lub ze specjalnie selekcionowanych odmian, także modyfikowanych biotechnologicznie w tym również metodami inżynierii genetycznej, - produkty spożywcze ukierunkowane na zmniejszenie ryzyka chorób, np. o obniżonej wartości energetycznej, zminimalizowanej ilości soli, cholesterolu lub nasyconych kwasów tłuszczowych, - produkty tłuszczowe (np. margaryny) o niskiej zawartości nasyconych kwasów tłuszczowych i kwasów tłuszczowych w izomerii trans. A jednocześnie o wysokiej zawartości nienasyconych kwasów tłuszczowych (w szczególności omega-3), ewentualnie zawierających stanole i sterole roślinne, - wykorzystanie nowych lub mało znanych gatunków roślin uprawnych jako surowców bogatych w substancje bioaktywne,
Innowacyjne opakowania	- materiały opakowaniowe z surowców odnawialnych oraz biodegradowalnych; z poszerzeniem problematyki objętej omawianą technologią o opakowania do żywności z udziałem surowców z recyklingu oraz o nowe materiały opakowaniowe ograniczające zużycie surowców i ułatwiające ekonomizację opakowań, - nanocząsteczki i opakowania wytwarzane z ich udziałem, bezpieczne dla zdrowia człowieka, - systemy opakowań inteligentnych ze wskaźnikami monitorującymi stan żywności i jej wewnętrznego i/lub zewnętrznego otoczenia, uznając krajowe ośrodki akademickie i naukowe elektroniki za silny atut w dążeniu do pozycji europejskiego lidera komponentów inteligentnych opakowań żywności,
Żywnienie i zdrowie człowieka	- żywność prozdrowotna (funkcjonalna), - nutrigenomika i genetyka człowieka podstawą do oceny wrodzonych (genetycznych) uwarunkowań zdrowotnych konsumentów i projektowania indywidualnej diety dla zmniejszenia ryzyka wystąpienia niezakaźnych chorób przewlekłych, - żywność dedykowana dla różnych grup konsumentów,
Bezpieczeństwo żywności	- zarządzanie bezpieczeństwem żywności z wykorzystaniem nowoczesnych technik badawczych, - modelowanie i badania nad bezpieczeństwem żywności otrzymanej z wykorzystaniem procesów nanotechnologicznych, - wykorzystanie mikrobiologii prognostycznej do modelowania bezpieczeństwa mikrobiologicznego żywności, - modelowanie potencjalnych zagrożeń chemicznych pochodzących ze środowiska oraz stosowanych procesów technologicznych i materiałów do kontaktów z żywnością,
Zarządzanie procesem produkcji, dystrybucja i marketing	- projektowanie i wdrażanie do produkcji nowych rodzajów żywności wykonywane przez wyspecjalizowane firmy współpracujące z ośrodkami naukowymi. - ujednolicony system monitorowania jakości żywności, - zarządzanie procesami produkcji żywności

Źródło: opracowanie własne na podstawie: Ekspertyza pn. *Analiza potrzeb i kierunków wsparcia sektora przetwórstwa, przetwarzania, wprowadzania do obrotu i rozwoju produktów rolnych w Polsce w latach 2014-2020*. Ministerstwo Rozwoju Wsi

Identyfikując działania rozwojowe dla obszaru Doliny Zielawy należy zwrócić szczególną uwagę na rekomendacje dotyczące rozwoju i konsolidacji łańcucha rolno-spożywczego w województwie lubelskim, które określone zostały jako:

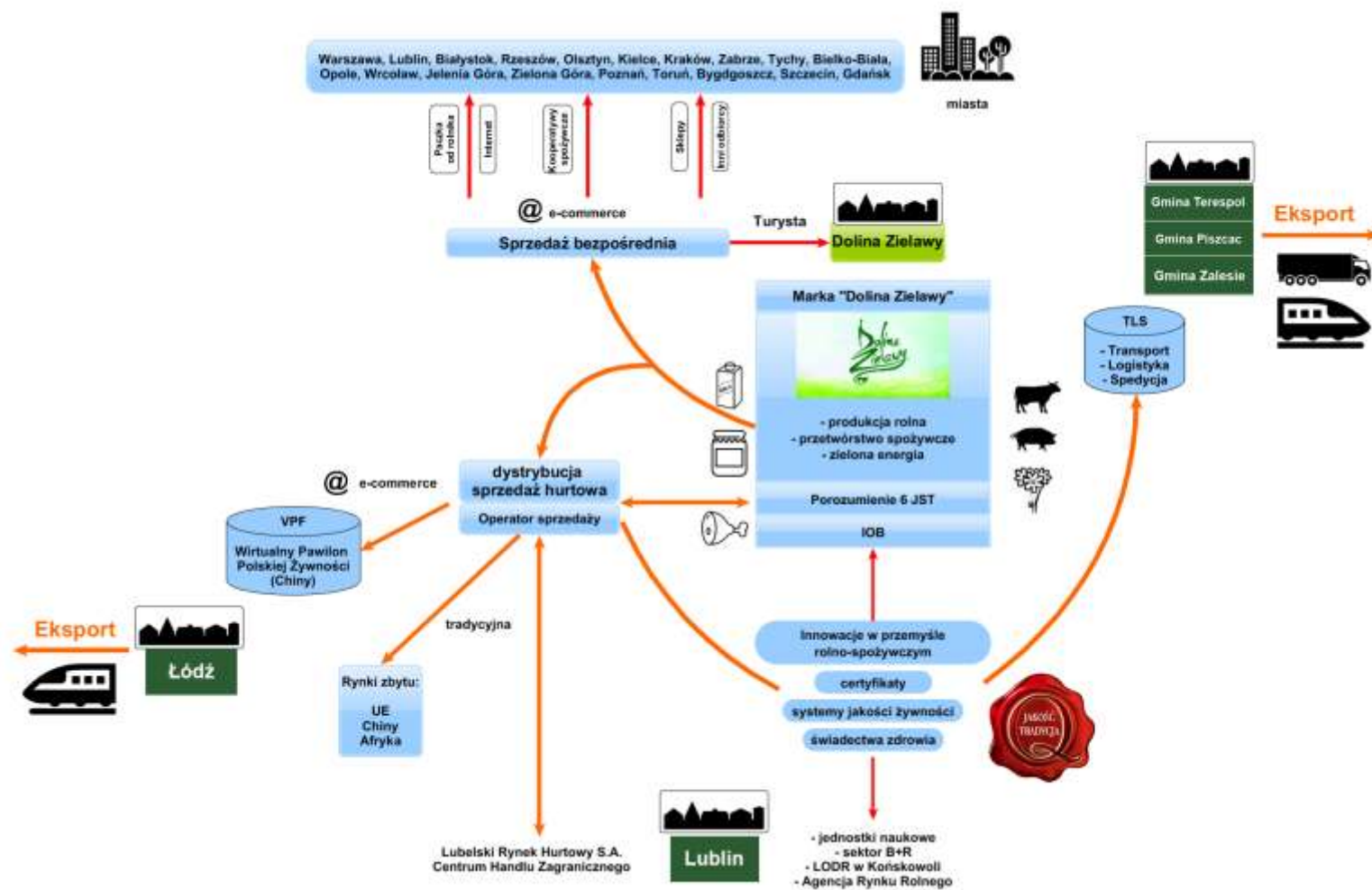

- wspieranie rozwoju integracji pionowej pomiędzy przedsiębiorstwami przemysłu rolno-spożywczego i gospodarstwami rolnymi, połączonej z pomocą organizacyjną i techniczną oraz doradztwem technologicznym,
- wspieranie rozwoju grup producenckich i marketingowych,
- inicjowanie i wdrażanie wspólnych przedsięwzięć podmiotów rolnictwa i przetwórstwa rolno-spożywczego oraz jednostek naukowych, czyli wzmacnianie powiązań między sektorem rolno-spożywczym, a sektorem badawczo-rozwojowym (m.in. w ramach inicjatyw klastrowych).

W Regionalnej Strategii Innowacji Województwa Lubelskiego do 2020r. jako specjalizację kluczową regionu określono biogospodarkę, opartą na produkcji pierwotnej, przetwórstwie biozasobów oraz produkcji żywności. W związku z tym szczególną uwagę należy zwrócić na bioekonomię jako jeden z możliwych obszarów inteligentnej specjalizacji obszaru Doliny Zielawy. Bioekonomia obejmuje produkcję odnawialnych zasobów biologicznych (tj. zasobów świata roślinnego, zwierzęcego i mikroorganizmów) oraz przekształcanie tych zasobów i powstających w procesie ich przetwarzania odpadów w produkty o wartości dodanej, takie jak żywność, pasze, bioprodukty i bioenergia. Bioekonomia obejmuje wiele gałęzi przemysłu, w tym głównie sektor rolno-żywnościowy, a także powiązane z nim sektory leśnictwa, przemysłu chemicznego, biotechnologicznego i energetycznego. Dział ten cechuje się dużą konkurencyjnością i innowacyjnością. Wokół sektorów bioekonomii można zbudować sieć powiązań kooperacyjnych w tzw. łańcuchach wartości dodanej (szczególnie ważne jest to w przypadku sektora rolno-spożywczego, gdzie są największe rezerwy na zwiększenie wartości dodanej).

Jak wynika z przeprowadzonej diagnozy oraz dokonanej analizy w części strategicznej, wewnętrzny potencjał obszaru Doliny Zielawy stwarza możliwości rozwoju i specjalizacji m.in. poprzez aktywizację gospodarczą opartą na rozwoju wszystkich ogniw procesu produkcji żywności. Elementem powiązanim i niezbędnym jest utworzenie sieci współpracy w celu powstania łańcuchów dostaw wytwarzanych produktów. Położenie przygraniczne, infrastruktura logistyczno – spedycyjna na terenie sąsiednich gmin: Terespol, Zalesie, Piszczac, a także paneuropejski korytarz transportowy nr II Berlin – Warszawa – Moskwa w ciągu magistrali kolejowej E20, będącej przedłużeniem magistrali Transsyberyjskiej oraz droga krajowa nr 63, nr 2/E30 z Cork (Irlandia) do Omska (Rosja) będąca w strukturze Europejskiej Sieci Transportowej Ten-T, stwarza możliwość dystrybucji wytwarzanych towarów zarówno do krajów Europy jak i Azji – głównie Chin. W strukturze sieci współpracy niezbędny jest podmiot odpowiedzialny za koordynację dystrybucji produktów z terenu Doliny Zielawy. W tym celu może być powołany nowy podmiot, utworzony oddział podmiotu krajowego zajmującego się w sposób profesjonalny handlem zagranicznym lub wykorzystanie doświadczenia podmiotu istniejącego na terenie województwa lubelskiego. W regionie doświadczenie w zakresie handlu międzynarodowego posiada Lubelski Rynek Hurtowy S.A. w Elizówce, w którego strukturze funkcjonuje Centrum Handlu Zagranicznego i Promocji. Dział ten koncentruje swoją uwagę na podtrzymywaniu kontaktów handlowych z dotychczasowymi partnerami, jak również na pozyskaniu nowych partnerów. Strategia ta obejmuje obszar WNP, kraje UE, kraje bałkańskie, a także kraje azjatyckie. Duże możliwości zbytu produktów rolno - spożywczych stwarza również rynek afrykański.

Ryc. 29 Wstępna koncepcja wykorzystania potencjału obszaru Doliny Zielawy

Źródło: opracowanie graficzne Paweł Ciechański Gis Expert Sp. z o.o.

Tabela 24 Syntetyczna charakterystyka perspektywicznych rynków zbytu

CHINY	AFRYKA
▪ popyt na wysokiej jakości produkty żywnościowe ▪ popyt na :wieprzowinę, jabłka, mleko i przetwory, piwo, słodczyce, makarony, ▪ w 2013r. eksport do Chin produktów spożywczych wynosił 209 mln dolarów (61% mięso i przetwory bez drobiu, 18% produkty mleczarskie), ▪ wzrost eksportu mięsa: 2012r. - 44 mln euro, 2013r. – 129 mln euro, ▪ tendencja związana ze wzrostem konsumpcji mięsa.	▪ szacowana wartość rynków konsumpcyjnych w 2020r. 1 bilion dolarów, wzrost 4% rocznie, ▪ wartość rynku żywności i napojów w samej Afryce Subsaharyjskiej wart jest 313 mld dolarów, do 2030r. urośnie do 1 biliona dolarów, ▪ 40 – 50% domowych budżetów jest przeznaczana na żywność i napoje, ▪ eksplozja demograficzna: 3/5 mieszkańców Afryki Subsaharyjskiej to osoby poniżej 30 roku życia, najliczniejsza grupa to dzieci w wieku do 4 lat, ▪ przeciętna osoba zamieszkująca Afrykę jest aktualnie o połowę młodsza od przeciętnego Europejczyka, ▪ dynamiczny wzrost konsumpcji żywności i napojów w krajach będących w dotychczasowej czołówce tj.: Angola, Egipt, RPA, Nigeria, Algieria, Sudan, Kenia, ▪ potencjalni odbiorcy: konsumenci o niskich dochodach – żywność przetworzona: mięso, napoje, piwo; konsumenci klasy średniej ok. 310 mln mieszkańców Afryki (1/3 całej afrykańskiej populacji): produkty markowe, żywność Premium, droższe alkohole, ▪ zwyczaje związane ze spożyciem: woda butelkowana, napoje bezalkoholowe, korzenie i bulwy (200 kg rocznie/osobę), zboża (kukurydza, sorgo, kaczka jagłana, ryż – 130 kg rocznie/osobę), wzrost użytkowania plastikowych toreb, ▪ obecnie mniejsze ilości mleka i produktów mleczarskich (ok. 31 kg rocznie/osobę), cukier (11 kg rocznie/osobę), mięso (11 kg rocznie/osobę), ▪ perspektywy: wzrost spożycia mięsa, mleka i produktów mleczarskich do 2050r., wartość tych rynków w Afryce wzrośnie odpowiednio o 145 i 155% względem 2005/2007.

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Agencji Rynku Rolnego oraz Raportu CEED Institute: Zrozumieć afrykańskiego konsumenta: struktura wydatków i możliwości inwestycyjne, Warszawa 2015

Należy podkreślić, iż przedstawiona na Ryc. 29. koncepcja wykorzystania potencjału obszaru poprzez rozwój sieci współpracy podmiotów zaangażowanych w poszczególne ogniwa procesu produkcji i sprzedaży produktów rolnych oraz przetworzonych wymaga przeprowadzenia pogłębionych badań celowych. Wnioski z przeprowadzonych badań powinny koncentrować się na potrzebie opracowania nowych produktów/usług, procesów lub też wprowadzeniu znaczących ulepszeń do istniejących produktów/usług, procesów, modeli biznesowych. Sprzedaż wytworzonych produktów na terenie Doliny Zielawy może być prowadzona w dwóch kierunkach, jako:

- sprzedaż bezpośrednia,
- sprzedaż hurtowa, z perspektywą sprzedaży na rynek krajowy i zagraniczny.

W zakresie sprzedaży bezpośredniej kluczową rolę odgrywa handel elektroniczny (ang. e-commerce) oraz wprowadzenie nowych usług, np. paczka od rolnika czy współpraca z kooperatywami spożywczymi³². Inną formą będzie sprzedaż bezpośrednia prowadzona na miejscu i kierowana jest głównie do turysty. Znaczącą rolę w wytwarzaniu produktów lokalnych

³² Kooperatywy spożywcze to projekty jednoczący grupę konsumentów i rolników zorganizowaną na zasadzie dobrowolności. Ich celem jest bezpośrednie dokonywanie zakupów płodów rolnych u sprawdzonych rolników.

mogą odegrać inkubatory przetwórstwa lokalnego. Natomiast sprzedaż hurtowa i eksport wymaga profesjonalnego zaangażowania podmiotu specjalizującego się w handlu zagranicznym oraz uzyskania odpowiednich certyfikatów.

Potencjał obszaru do produkcji energii ze źródeł odnawialnych powinien zostać wykorzystany poprzez m.in. modernizację sieci elektroenergetycznej, współpracę z inwestorami zainteresowanymi wytwarzaniem energii na sprzedaż, rozwój instalacji prosumenckich, rozbudowę sieci gazowniczej oraz wykorzystanie biogazu. Wdrożenie inwestycji związanych z odnawialnymi źródłami energii przyczyni się do zmniejszenia kosztów wytwarzanych produktów w gospodarstwach rolnych oraz zakładach przetwórczych.

Gałęzią wspomagającą gospodarkę Doliny Zielawy może być turystyka wiejska, której konkurencyjność zależy od atrakcyjności naturalnego potencjału danego obszaru. Analizowany obszar dysponuje oprócz bogactwa kulturowo – przyrodniczego, także żywnością naturalną i tradycyjną. Turystyka wiejska wpisuje się w koncepcję wielofunkcyjnego rozwoju obszarów wiejskich oznaczającą różnicowanie działalności gospodarczej prowadzącej do zapewnienia alternatywnych źródeł dochodu dla mieszkańców odchodzących z rolnictwa przy równoczesnym wzmacnianiu ekonomicznym gospodarstw rolnych i działaniach zapewniających wzrost konkurencyjności sektora rolno – spożywczego oraz wykorzystanie potencjału bioróżnorodności. Koncepcja turystyki wiejskiej stwarza możliwość uzyskiwania wartości dodanej podstawowej działalności rolniczej poprzez wprowadzanie dodatkowych funkcji opartych na zasobach gospodarstwa rolnego. Działalność ta może być realizowana poprzez szeroki wachlarz usług turystycznych począwszy od noclegów, poprzez sprzedaż bezpośrednią produktów z gospodarstwa czy uczestnictwo w pokazach i warsztatach. Turystyka wiejska wiąże się również z turystyką kulinarną, poprzez smaki, zapachy i całą gamę wrażeń turyści poznają lokalną kuchnię i tradycje. Promowana jest ekologiczna żywność oraz produkty regionalne i tradycyjne. Szczególną odmianą jest rolnictwo zaangażowane społecznie obejmujące możliwości jakie daje działalność rolnicza dla wspierania terapii, rehabilitacji, integracji społecznej, edukacji czy usług socjalnych. Na terenie Doliny Zielawy przykładem takiego rodzaju działalności może być inicjatywa „Kraina Rumianku”, która powstała w 2005r. i jest całkowicie oddolną inicjatywą obywatelską niekorzystającą z żadnego zewnętrznego finansowania. Jest to podmiot ekonomii społecznej utrzymujący się ze sprzedaży bogatej oferty edukacyjnej i wypoczynkowej³³.

W Polsce działalność agroturystyczna jest dość dobrze rozwinięta, prowadzi ją ponad 8 tysięcy gospodarstw rolnych, w których jest 84,5 tysięcy miejsc noclegowych. Najczęściej odwiedzane regiony to Karpaty i Pojezierze Mazurskie. Prawie 40% funkcjonujących gospodarstw agroturystycznych w Polsce znajduje się w województwach: małopolskim, podkarpackim i warmińsko-mazurskim. Najmniej kwater agroturystycznych znajduje się w województwach łódzkim, opolskim i lubuskim. W ciągu 2014r. z noclegów w pokojach gościnnych i kwaterach agroturystycznych skorzystało 612,5 tys. turystów, wśród których 7% stanowili turyści zagraniczni, głównie z Niemiec i Wielkiej Brytanii³⁴.

³³ www.krainarumianku.pl

³⁴ Podstawowe informacje na temat turystyki wiejskiej, Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, Warszawa 2015r.

Jak wynika z przeprowadzonej diagnozy działaniem niezbędnym jest powołanie wspólnej struktury instytucjonalnej odpowiedzialnej za zarządzanie turystyką na obszarze. Strukturę taką może tworzyć instytucja otoczenia biznesu z wyodrębnioną komórką specjalizującą się w turystyce oraz współpracującą z jednostkami samorządu terytorialnego, organizacjami pozarządowymi oraz przedsiębiorcami. Wymagane są również działania dotyczące wdrażania kompleksowego programu szkolenia kadr turystyki, wykonania aplikacji z zakresu e-turystyki, w tym systemu rezerwacji oraz monitorowania ruchu turystycznego, prowadzenia sieciowej współpracy punktów informacji turystycznej. Niezbędne są również działania inwestycyjne obejmujące modernizację oraz tworzenie małej infrastruktury służącej udostępnianiu miejsc atrakcyjnych dla turystów m.in. szlaki i ścieżki turystyczne, wioski tematyczne dotyczące zielarstwa. Istnieje również potrzeba rozwinięcia infrastruktury bazy noclegowej, szczególnie gospodarstw agroturystycznych. Coraz silniejsza konkurencja na rynku usług turystycznych oraz badania potrzeb i oczekiwań klientów wskazują na potrzebę dokładniejszego określania oferowanych usług turystycznych, ich zakresu, standardu wyposażenia technicznego i jakości obsługi. Najbardziej widocznym i czytelnym dla turystów systemem zarządzania jakością są systemy kategoryzacji, które stanowią gwarancję otrzymania usługi spełniającej określone wymagania.

Działaniem niezbędnym do zwiększenia atrakcyjności turystycznej Doliny Zielawy jest stworzenie zintegrowanej oferty, współpraca punktów informacji turystycznej, wspólne zarządzanie ofertą turystyczną oraz promocja rozwoju tradycyjnej i nowoczesnej żywności opartej na lokalnych zasobach surowców.

Poniżej zaprezentowano cele operacyjne, w ramach których będą podejmowane działania, przyczyniające się do osiągnięcia zakładanych efektów wdrażania strategii na poziomie pierwszego priorytetu.

Cel operacyjny 1.1. Lepsza zewnętrzna dostępność komunikacyjna obszaru

Cel operacyjny 1.2. Wykorzystanie potencjału endogenicznego obszaru poprzez tworzenie warunków do wzrostu produkcji rolnej oraz dynamicznego rozwoju przetwórstwa rolno – spożywczego

Cel operacyjny 1.3. Wzrost gospodarczego wykorzystania potencjału obszaru w zakresie odnawialnych źródeł energii

Cel operacyjny 1.4. Większa specjalizacja obszaru w zakresie turystyki wiejskiej w oparciu o lokalne zasoby

Stopień osiągnięcia zakładanego celu strategicznego będzie weryfikowany m.in. za pomocą następujących wskaźników:

- Liczba zarejestrowanych podmiotów w systemie REGON na 10 tys. mieszkańców;
- Pracujący na 1000 ludności;
- Korzystający z noclegów ogółem.

6.2.2. Wzrost jakości życia na terenie obszaru poprzez rozwinięte usługi społeczne i komunalne

Atrakcyjność zamieszkania na danym obszarze uwarunkowana jest wieloma czynnikami. Na jakość życia mieszkańców na terenie gminy znaczący wpływ ma rozwój gospodarczy ale również:

- usługi zdrowotne i społeczne,
- oświata i usługi instytucji rynku pracy,
- ochrona środowiska oraz rozwój infrastruktury technicznej, w tym również poprzez podniesienie efektywności energetycznej,

Z punktu widzenia poprawy jakości życia, kluczowym działaniem jest poprawa świadczonych usług z zakresu ochrony zdrowia. Dla całego obszaru Doliny Zielawy wskaźnik prezentujący dostępność mieszkańców do usług medycznych (liczba przychodni na 10 tys. mieszkańców), w 2013r. (GUS) wypadł zadowalająco w porównaniu do wartości ww. wskaźnika dla województwa lubelskiego, dla obszaru wyniósł 7 natomiast dla województwa lubelskiego – 5. Jednak dostępność do usług ochrony zdrowia w poszczególnych gminach Doliny Zielawy jest zróżnicowana. Pod względem udzielonych porad lekarskich obszar wypada zadowalająco, jedynie w 2013r. w stosunku do 2012r. uległ zmniejszeniu o ok. 2% (1 756). Problemem obszaru są dysproporcje w zakresie dostępności do usług ochrony zdrowia. Największa dostępność usług (ilość przychodni, ilość porad lekarskich) odnotowano na terenie gminy Wisznice, najmniej na terenie gminy Podedwórze. Brak lub ograniczenie dostępu do usług ochrony zdrowia może przyczyniać się do trwałego, często nieodwracalnego pogorszenia zdolności do uczestnictwa w życiu społecznym i gospodarczym, w tym do podjęcia zatrudnienia. Dodatkowo trendy demograficzne zauważalne na terenie Doliny Zielawy i potwierdzające tendencje krajowe w zakresie starzenia się społeczeństwa, wskazują na zwiększenie się zapotrzebowania na dostęp do profilaktyki i opieki zdrowotnej. Jedną z głównych barier w dostępie do świadczeń zdrowotnych pozostaje fakt, że tylko nieliczne ośrodki zdrowia posiadają aparaturę medyczną umożliwiającą świadczenie usług na odpowiednim poziomie. W większości przypadków baza lokalowa i sprzętowa odbiega od przyjętych standardów i stanowi barierę w świadczeniu efektywnej opieki. Dlatego ważnym elementem działań zmierzających do zwiększenia atrakcyjności gminy jako miejsca do przyjaznego mieszkania jest poprawa infrastruktury ochrony zdrowia oraz realizacja programów zdrowotnych i profilaktycznych, przykładem może być cykliczna organizacja tzw. „białych niedziel”. W kontekście zmian demograficznych związanych ze starzeniem się społeczeństwa wymagane jest objęcie tej grupy mieszkańców obszaru działaniami ukierunkowanymi na zdrowe i aktywne starzenie się.

Problemem pozostaje pomoc społeczna. W 2013r. na terenie gmin partnerskich 790 gospodarstw domowych skorzystało z pomocy społecznej (wg kryterium dochodowego), o 79 gospodarstw więcej niż w 2009r. Największy odsetek osób korzystających z pomocy społecznej w ogólnej liczbie ludności odnotowano na terenie gminy Sosnówka (20% ogółu ludności, 2013r., GUS), najmniejszy w gminie Wisznice – 8%. Zauważalny jest również wzrost wydatków na pomoc społeczną. Należy więc zwiększyć katalog form zapobiegania marginalizacji społecznej m.in. poprzez realizację zintegrowanych usług społecznych o charakterze profilaktycznym, aktywizującym i interwencyjnym. Wsparcie powinno również objąć

funkcjonujące na obszarze placówki wsparcia dziennego, Dom Pomocy Społecznej w Kalince oraz inne planowane, a także warsztaty terapii zajęciowej i inne.

Niezbędnym warunkiem zwiększenia konkurencyjności obszaru jest wykształcone społeczeństwo. O potrzebie podjęcia działań w zakresie edukacji świadczy analiza stanu oświaty na terenie poszczególnych gmin obszaru Doliny Zielawy. Pomimo przeprowadzenia szeregu działań m.in. poprzez realizację projektów w zakresie tworzenia klubów przedszkolaka istnieją dalsze potrzeby związane z rozwojem instytucji opieki nad dziećmi do 3 lat, działań związanych z infrastrukturą przedszkolną, tworzeniem nowych miejsc dla dzieci, polepszeniem jakości edukacji przedszkolnej, w szczególności poprzez zajęcia oraz zakup specjalistycznego sprzętu i pomocy dydaktycznych. Ocena efektywności kształcenia na terenie obszaru m.in. analiza zdawalności egzaminów dojrzałości wskazują również na potrzebę przeprowadzenia działań w zakresie edukacji. Według danych OKE w Krakowie, na terenie Doliny Zielawy, w 2014 roku 101 absolwentów szkół ponadgimnazjalnych zdawało egzamin dojrzałości, z czego zaledwie 39% zdało egzamin maturalny. Dla porównania na terenie województwa lubelskiego 70% zdających otrzymało świadectwo dojrzałości. Należy więc podjąć działania dotyczące modernizacji obiektów dydaktycznych szkół podstawowych, gimnazjalnych i ponadgimnazjalnych w zakresie dostosowania infrastruktury, zakup niezbędnego wyposażenia gwarantującego wysoką jakość kształcenia oraz organizację zajęć przyczyniających się do rozwoju kompetencji kluczowych na rynku pracy (ICT, matematyczno – przyrodniczych, języki obce). Z uwagi na specjalizację gospodarczą ważną rolę w systemie edukacji obszaru odgrywa Zespół Szkół Centrum Kształcenia Rolniczego im. Augusta Zamoyskiego w Jabłoni.

Bezpośrednio z systemem kształcenia wiąże się sytuacja na rynku pracy. Z dokonanej analizy wynika, iż na terenie Doliny Zielawy, podobnie jak na terenie całego kraju, występuje bezrobocie strukturalne. Charakteryzuje się niedopasowaniem kwalifikacji zawodowych pracowników do potrzeb rynku pracy. Ponadto, ze względu na wiejski charakter obszaru występuje tu problem ukrytego bezrobocia, tzw. bezrobocie agrarne, które ujawnia się nadwyżką zatrudnionych w rolnictwie ale nie jest objęte oficjalną statystyką. Obszar cechuje również zróżnicowany wskaźnik bezrobocia. Dlatego też prowadzonym działaniom aktywizującym przedsiębiorczość powinny towarzyszyć działania kierowane do osób bezrobotnych z terenu poszczególnych gmin (z zaangażowaniem instytucji rynku pracy).

Z punktu widzenia dalszej poprawy komfortu życia mieszkańców Doliny Zielawy kluczowym jest aby dotychczas podejmowane działania w zakresie ochrony środowiska oraz budowa ekologicznego wizerunku partnerskiego obszaru związanego m.in. z turystyką i tradycyjną żywnością były kontynuowane i rozwijane. Pomimo podejmowanych przez samorządy w ostatnich latach działań z zakresu gospodarki wodno – ściekowej sytuacja obszaru nie przedstawia się korzystnie. Jako priorytetowe zadanie w zakresie zwodociągowania wskazuje się gminę Rossosz, dla której wskaźnik zwodociągowania wg danych na koniec 2013r. wynosi 28% (średnia dla województwa 81,9%). Natomiast w zakresie sieci kanalizacyjnej ze względu na szczególnie niski wskaźnik skanalizowania, (w tym szczególnie w odniesieniu do projektowanych obszarów ochrony Głównych Zbiorników Wód Podziemnych – zgodnie z PZPWL) jako priorytetowe w zakresie budowy i rozbudowy zbiorowych systemów kanalizacyjnych wskazuje się gminy: Rossosz, Sosnówka (gminy bez kanalizacji zbiorowej) oraz gminy: Milanów

Podedwórze (z niskim wskaźnikiem ilości osób korzystającej z sieci, odpowiednio: 8,1% i 6,4%). Przedmiotem działań w gminach Doliny Zielawy powinny być przede wszystkim kompleksowe inwestycje obejmujące m.in. rozwój kanalizacji, podniesienie efektywności procesu oczyszczania ścieków, efektywność energetyczną systemu, jak również przeciwdziałanie spływowi powierzchniowemu zanieczyszczeń. Działania związane z rozbudową sieci kanalizacyjnej powinny być powiązane z uzupełnieniem infrastruktury wodociągowej na obszarze. W przypadku obszarów o niskim wskaźniku koncentracji (liczba osób na km sieci) oraz odpowiednich warunkach terenowych, preferowanym sposobem porządkowania gospodarki ściekowej powinny być systemy oczyszczalni przydomowych lub lokalne systemy oczyszczania ścieków. Obok gospodarki wodno – ściekowej ważnym elementem działań związanych z ochroną środowiska jest tworzenie punktów selektywnej zbiórki odpadów komunalnych oraz zwiększenie świadomości mieszkańców w powyższym zakresie i dbanie o estetykę własnego miejsca zamieszkania. Szczególne znaczenie ze względu na wpływ na zdrowie człowieka mają działania związane z unieszkodliwianiem azbestu i wyrobów zawierających azbest.

Na poprawę stanu środowiska oraz warunków mieszkaniowych i obiektów użyteczności publicznej, a także działalności gospodarczej wpływ miały działania prowadzone przez samorząd, wspólnoty mieszkaniowe, przedsiębiorców, a także podmioty indywidualne m.in. z zakresu termomodernizacji. Z przeprowadzonej w diagnozie analizy wynika, iż istnieją nadal duże potrzeby w powyższym zakresie z uwagi m.in. na niski stan techniczny i technologiczny nie odpowiadający obecnym standardom. Władze samorządowe powinny koncentrować się także na poprawie efektywności energetycznej w odniesieniu do budynków użyteczności publicznej do nich należących zarówno już istniejących, jak i nowo wznoszonych. Podejście takie powinno wpisywać się w zobowiązania nakładane na państwa członkowskie UE przez dyrektywy odnoszące się do efektywności energetycznej i jakości powietrza³⁵. Od 1 stycznia 2019r. wszystkie nowe budynki zajmowane przez władze publiczne oraz będące ich własnością mają być budynkami o niemal zerowym zużyciu energii, natomiast po 31 grudnia 2020r. wszystkie nowe budynki mają charakteryzować się niemal zerowym zużyciem energii. Do planowanych działań z zakresu niskoemisyjności i efektywności energetycznej punktem odniesienia powinny być dokumenty przygotowywane i przyjmowane przez władze samorządowe – plany gospodarki niskoemisyjnej. Ważna jest również kontynuacja działań związanych z efektywnością energetyczną w sektorze mieszkaniowym oraz przedsiębiorstwach.

Poniżej zaprezentowano cele operacyjne, w ramach których będą podejmowane działania, przyczyniające się do osiągnięcia zakładanych efektów wdrażania strategii na poziomie drugiego priorytetu.

Cel operacyjny 2.1. Większa dostępność usług zdrowotnych oraz działań z zakresu włączenia społecznego

Cel operacyjny 2.2. Podniesienie jakości kształcenia oraz wzrost efektywnych form przeciwdziałaniu bezrobociu

Cel operacyjny 2.3. Aktywna ochrona środowiska wraz z rozwojem infrastruktury technicznej

³⁵ Dyrektywa 2010/31/UE w sprawie charakterystyki energetycznej budynków, Dyrektywa 2012/27/UE w sprawie efektywności energetycznej.

Stopień osiągnięcia zakładanego celu strategicznego będzie weryfikowany m.in. za pomocą następujących wskaźników:

- Odsetek ludności korzystającej z instalacji wodociągowej;
- Odsetek ludności korzystającej z instalacji kanalizacyjnej;
- Liczba przychodni na 10 tys. mieszkańców.

6.2.3. Racjonalne zarządzanie i kształtowanie przestrzeni gmin partnerskich tworzących obszar Doliny Zielawy

Wpływ na integrację obszaru ma spójność terytorialna, która stanowi sieć wzajemnych powiązań wielu aspektów współczesnej przestrzeni wśród których jest m.in. spójność transportowa, gospodarcza, ekologiczna, rozwojowa i społeczna. Wymaga to od władz samorządowych tworzących porozumienie gmin Doliny Zielawy racjonalnego podejścia i kontynuacji wdrażania modelu strategicznego zarządzania rozwojem obszaru.

Duże znaczenie dla spójności terytorialnej obszaru ma wewnętrzny układ komunikacyjny, który tworzy część dróg powiatowych oraz drogi gminne. Jest to szczególnie istotne z uwagi na kształtującą się specjalizację gospodarczą związaną m.in. z ilością gospodarstw hodowlanych, a także rozwijającą się turystyką. Istnieje więc potrzeba remontu, przebudowy dróg lokalnych w celu dostosowania do systematycznie wzrastającego natężenia ruchu. Przy planowaniu zadań należy wziąć pod uwagę lokalizację zakładów przetwórczych i ferm hodowlanych oraz uwzględnić dla części modernizowanych dróg przystosowanie do przenoszenia ciężkiego ruchu samochodowego o nacisku 115 kN/oś. Ważnym elementem wymagającym kontynuacji działań jest budowa chodników oraz ścieżek rowerowych. Szansą na poprawę stanu dróg może być realizacja inwestycji drogowych m.in. w ramach Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich w porozumieniach z powiatami (bialski, parczewski) i partnerami na obszarze transgranicznym (m.in. samorządy gminne).

Nowy okres programowania wymaga od władz samorządowych wypracowania i wdrożenia, w większym niż dotychczas stopniu modelu strategicznego zarządzania rozwojem gminy. Potrzeba nowych, skutecznych rozwiązań jest szczególnie widoczna w sferze planowania przestrzennego, niskoemisyjności oraz finansowania. Celem działań związanych z kształtowaniem przestrzeni publicznej powinno być wyprowadzenie ze stanu kryzysowego najbardziej zdegradowanych obszarów poprzez przedsięwzięcia całościowo obejmując interwencję na rzecz lokalnej społeczności, przestrzeni oraz lokalnej gospodarki. Działania te powinny być prowadzone w sposób zaplanowany oraz zintegrowany we współpracy z lokalną społecznością. Uzupełnieniem prowadzonych działań powinna być rewitalizacja służąca zarówno podniesieniu atrakcyjności danej przestrzeni obszaru dla podmiotów gospodarczych, jak i wsparciu rozwoju kapitału ludzkiego i społecznego, a także przyczyniająca się do podniesienia jakości życia obecnych i nowych mieszkańców. Jako jeden z głównych mechanizmów działań rewitalizacyjnych powinno być traktowane wzmocnienie potencjału endogenicznego obszaru gminy. Narzędziem niezbędnym do wdrażania działań powinien być Gminny Plan Rewitalizacji.

Ważnym elementem zarządzania obszarem jest usprawnienie systemu gromadzenia informacji i danych statystycznych oraz monitorowania i oceny wdrażania Strategii Rozwoju

Gmin Partnerskich Doliny Zielawy. Takie podejście stworzy lokalnej władzy możliwość do zarządzania na podstawie aktualnej i dokładnej informacji (evidence – based policy). W związku z czym należy dążyć do budowania platformy informatycznej, w ramach której gromadzone byłyby dane na temat infrastruktury gminy oraz procesów w niej zachodzących. Poprawa jakości zarządzania odbywać się powinna poprzez działania zmierzające do efektywnego wykorzystania potencjałów gminy (zasobów ludzkich, środków materialnych, sieci powiązań) dzięki zwiększeniu możliwości i upowszechnianiu współpracy pomiędzy samorządami różnych szczebli oraz współpracy z przedstawicielami partnerów społecznych i gospodarczych przy zastosowaniu zasady partnerstwa. Ważnym elementem będzie kontynuowanie współpracy partnerskiej samorządów również na płaszczyźnie projektowej. Istotną kwestią jest również sieciowanie współpracy z innymi samorządami oraz organizacjami, a także prowadzenie współpracy międzynarodowej. Współpraca może być prowadzona w ramach **Krajowej Sieci Obszarów Wiejskich (KSOW)**³⁶. Celem KSOW jest wsparcie wdrażania i oceny polityki w zakresie rozwoju obszarów wiejskich oraz identyfikacja, analiza, rozpowszechnianie oraz wymiana informacji i wiedzy w tym zakresie wśród wszystkich zainteresowanych partnerów na poziomie lokalnym, regionalnym oraz wspólnotowym. W ramach KSOW zadania są realizowane w ramach dwuletnich Planów działań. Istnieje również możliwość prowadzenia współpracy międzynarodowej z uwagi, iż KSOW w Polsce jest częścią Europejskiej Sieci na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich (ENRD), w ramach której odbywa się współpraca pomiędzy Krajowymi Sieciami Obszarów Wiejskich utworzonymi w poszczególnych państwach członkowskich. W dalszym ciągu należy dążyć do rozwijania współpracy transgranicznej zarówno w zakresie projektów miękkich jak i infrastrukturalnych z partnerskimi gminami Znamienka (Białoruś) oraz Zabrody (Ukraina). Z uwagi na rozwijającą się specjalizację gospodarczą obszaru Doliny Zielawy warto również wdrażać działania z zakresu współpracy międzynarodowej. Działania szczególnie powinny być kierowane do mieszkańców, którzy wyemigrowali w celach zarobkowych. Realizację działań w wymienionym zakresie stwarza Program Operacyjny Wiedza Edukacja Rozwój w ramach Osi IV Innowacje społeczne i współpraca ponadnarodowa.

Niezbędnym elementem do uwzględnienia przy planowaniu i realizacji zadań jest bezpieczeństwo. Problemem obszaru Doliny Zielawy pozostaje deficyt wody, szczególnie odczuwalny w zlewni rzeki Zielawy. Istnieją potrzeby w zakresie przeprowadzenia działań m.in. z zakresu remelioracji.

³⁶ Na podstawie przepisów rozporządzenia Rady (WE) nr 1698/2005 z dnia 20 września 2005 r. w sprawie wsparcia rozwoju obszarów wiejskich przez Europejski Fundusz Rolny na Rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich (EFRROW), rozporządzenia Komisji (WE) nr 1974/2006 z dnia 15 grudnia 2006 r. ustanawiającego szczegółowe zasady stosowania rozporządzenia Rady (WE) nr 1698/2005 w sprawie wsparcia rozwoju obszarów wiejskich przez Europejski Fundusz Rolny na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich (EFRROW) oraz Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007-2013, w Ministerstwie Rolnictwa i Rozwoju Wsi utworzono struktury Krajowej Sieci Obszarów Wiejskich.

Poniżej zaprezentowano cele operacyjne, w ramach których będą podejmowane działania, przyczyniające się do osiągnięcia zakładanych efektów wdrażania strategii na poziomie trzeciego priorytetu.

Cel operacyjny 3.1. Poprawa wewnętrznej dostępności komunikacyjnej obszaru

Cel operacyjny 3.2. Efektywne kształtowanie przestrzeni publicznej

Cel operacyjny 3.3. Sprawne zarządzanie obszarem Doliny Zielawy

Cel operacyjny 3.4. Wzrost bezpieczeństwa obszaru ze szczególnym uwzględnieniem systemu retencji

Stopień osiągnięcia zakładanego celu strategicznego będzie weryfikowany m.in. za pomocą następujących wskaźników:

- Wydatki inwestycyjne na 1 mieszkańca;
- Liczba organizacji pozarządowych przypadających na 10 tys. mieszkańców.

6.3. Spójność z dokumentami strategicznymi

Powiązania z dokumentami strategicznymi i planistycznymi na poziomie wspólnotowym, krajowym oraz regionalnym są istotnym elementem wpierającym trwały wzrost społeczny i gospodarczy na danym terenie. W tym podrozdziale przedstawiono takie powiązania z niniejszym dokumentem strategicznym przedstawiając analizę spójności z ww. dokumentami.

6.3.1. Poziom wspólnotowy

Pakiet legislacyjny polityki spójności na lata 2014-2020

Komisja Europejska w ramach pakietu legislacyjnego zaproponowała 11 celów tematycznych ściśle powiązanych ze strategią „Europa 2020”. Odnoszą się również do wszystkich Funduszy Wspólnych Ram Strategicznych, w tym Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego oraz Europejskiego Funduszu Społecznego. Strategia Rozwoju Gmin Partnerskich Doliny Zielawy do 2023r. zgodnie z przyjętą zasadą programowania została oparta na celach wskazanych w dokumentach programowych, toteż cele strategiczne przedstawione w dokumencie strategicznym obszaru partnerskiego gmin odzwierciedlają priorytetowe cele Unii Europejskiej.

Strategia Europa 2020 – Strategia na rzecz inteligentnego i zrównoważonego rozwoju sprzyjającego włączeniu społecznemu

Wyznaczone cele w Strategii Rozwoju Gmin Partnerskich Doliny Zielawy wpłyną bezpośrednio na wzrost spójności gospodarczej, społecznej oraz terytorialnej, co wskazuje na pełną zgodność z priorytetami określonymi w Strategii Europa 2020, są to:

- rozwój inteligentny – rozwój gospodarki opartej na wiedzy i innowacji,
- rozwój zrównoważony – wspieranie gospodarki efektywniej korzystającej z zasobów, bardziej przyjaznej środowisku i bardziej konkurencyjnej,
- rozwój sprzyjający włączeniu społecznemu – wspieranie gospodarki o wysokim poziomie zatrudnienia, zapewniającej spójność społeczną i terytorialną.

Efektem realizacji powyższych priorytetów powinno być osiągnięcie następujących celów:

- wzrost wydatków na działalność B+R,

- wzrost wskaźnika zatrudnienia,
- wzrost udziału osób z wyższym wykształceniem w społeczeństwie oraz zmniejszenie odsetka osób wcześniej kończących naukę,
- ograniczenie emisji CO₂ i osiągnięcia celów 20/20/20 w zakresie klimatu i energii,
- ograniczenia liczby osób żyjących w ubóstwie.

Ponadto należy zaznaczyć, że wizja określana dla obszaru partnerskiego Doliny Zielawy wpisuje się w zasadę zrównoważonego rozwoju, przyczyniając się do aktywizacji ekonomicznej i społecznej obszaru przy jednoczesnym racjonalnym korzystaniu z zasobów przyrodniczych.

6.3.2. Poziom krajowy

Określone cele i kierunki rozwojowe, system zarządzania oraz monitoringu, a także główne źródła finansowania wpisują się w schemat przedstawiony w projekcie Umowy Partnerstwa³⁷. Wzmocnienie współpracy między samorządami tworzącymi partnerstwo Doliny Zielawy wesprze realizację wspólnych przedsięwzięć oraz rozbudowa powiązań funkcjonalnych na terenie całego obszaru. Jest to zgodne z innowacyjnym podejściem do terytorialnego wymiaru polityki rozwoju na danym obszarze. Ponadto dzięki wyznaczeniu wspólnych celów i kierunków rozwoju, zostanie osiągnięty tzw. efekt synergii, który pozwala na osiągnięcie większego wpływu na rozwój danego obszaru poprzez współpracę w podejmowanych działaniach samorządów.

Wyznaczona wizja dla obszaru Doliny Zielawy brzmi:

W 2023 roku obszar gmin partnerskich Doliny Zielawy jest przestrzenią stabilnego rozwoju gospodarczego w oparciu o potencjał endogeniczny obszaru oraz jest bezpiecznym i ekologicznym miejscem do życia i rozwoju społeczności lokalnej.

Stabilny rozwój gospodarczy zostanie osiągnięty w wyniku wykorzystania w sposób zrównoważony potencjału wewnętrznego obszaru uwarunkowanego czynnikami naturalnymi oraz kształtującą się specjalizacją gospodarczą w zakresie gospodarki hodowlanej i przetwórstwa rolno-spożywczego. Efektywna struktura gospodarcza rozwija się w sposób zrównoważony również w wyniku stosowania odnawialnych źródeł energii. Wspomagającą gałęzią gospodarczą jest turystyka wiejska. Wzrost jakości życia mieszkańców postępuje w wyniku lepszej dostępności podstawowych usług społecznych (edukacyjnych, kulturalnych, zdrowotnych i sportowo-rekreacyjnych) sprzyja wzmocnieniu społeczeństwa obywatelskiego i włączeniu społecznemu. Takie podejście jest spójne z głównymi celami dokumentów:

1. **Średniookresowa Strategia Rozwoju Kraju 2020 (ŚSRK):** *wzmocnienie i wykorzystanie gospodarczych, społecznych i instytucjonalnych potencjałów, zapewniających szybszy i zrównoważony rozwój kraju oraz poprawę jakości życia ludności;*
2. **Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2010-2020: Regiony, Miasta, Obszary Wiejskie:** *Efektywne wykorzystanie specyficznych regionalnych oraz terytorialnych potencjałów rozwojowych dla osiągnięcia celów rozwoju kraju – wzrostu, zatrudnienia i spójności w horyzoncie długookresowym.* Jednocześnie Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego postuluje trzy cele polityki regionalnej do 2020 roku. Są one następujące:

³⁷ Programowanie perspektywy finansowej 2014-2020 – umowa partnerstwa, Ministerstwo Infrastruktury i Rozwoju, 21 maja 2014r.

- wspomaganie wzrostu konkurencyjności regionów („konkurencyjność”),
- budowanie spójności terytorialnej i przeciwdziałanie marginalizacji obszarów problemowych („spójność”),
- tworzenie warunków dla skutecznej, efektywnej i partnerskiej realizacji działań rozwojowych, ukierunkowanych terytorialnie („sprawność”).

Cele strategiczne Strategii Rozwoju Gmin Partnerskich „Doliny Zielawy” wpisują się we wszystkie trzy ww. cele. Sprzyjają one zwiększeniu konkurencyjności obszaru poprzez określenie jego funkcji gospodarczej opartej na kształtujących się specjalizacjach, przy pomocy i wykorzystaniu dostępnych lokalnych zasobów. Co więcej integracja działań wywiera pozytywny wpływ na zwiększenie spójności terytorialnej w układzie regionalnym, a nawet krajowym. Sprzyja to rozwojowi ekonomicznemu na terenach wiejskich.

3. **Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030:** *Efektywne wykorzystanie przestrzeni kraju i jej terytorialnie zróżnicowanych potencjałów rozwojowych dla osiągania ogólnych celów rozwojowych – konkurencyjności, zwiększenia zatrudnienia, sprawności funkcjonowania państwa oraz spójności w wymiarze społecznym, gospodarczym i terytorialnym w długim okresie.*

Strategia Rozwoju Gmin Partnerskich Doliny Zielawy wpisuje się w powyższy cel, uwzględniając potencjały rozwojowe obszaru w zakresie: gospodarki hodowlanej, produkcji roślinnej – głównie ziół, przetwórstwa przemysłowego ze szczególną rolą biogospodarki oraz ze wspomagającą gałęzią gospodarczą jaką jest turystyka wiejska. Jednocześnie w wyznaczonej wizji podkreślono zrównoważone zarządzanie prowadzące do lepszych warunków życia mieszkańców. Co więcej określone cele wpisują się w następujące cele polityki przestrzennego zagospodarowania kraju (określone w KPZK 2030):

- a. Cel 2. *Poprawa spójności wewnętrznej i terytorialne równoważenie rozwoju kraju poprzez promowanie integracji funkcjonalnej, tworzenie warunków dla rozprzestrzeniania się czynników rozwoju, wielofunkcyjny rozwój obszarów wiejskich oraz wykorzystanie potencjału wewnętrznego wszystkich terytoriów;*
 - b. Cel 3. *Poprawa dostępności terytorialnej kraju w różnych skalach przestrzennych poprzez rozwijanie infrastruktury transportowej i telekomunikacyjnej;*
 - c. Cel 4. *Kształtowanie struktur przestrzennych, wspierających osiągnięcie i utrzymanie wysokiej jakości środowiska przyrodniczego i walorów krajobrazowych Polski;*
 - d. Cel 6. *Przywrócenie i utrwalenie ładu przestrzennego.*
4. Zintegrowane, ponadsektorowe strategie: Strategia Innowacyjności i Efektywności Gospodarki – Dynamiczna Polska 2020 (SIEG), Strategia Rozwoju Kapitału Ludzkiego (SRKL), Strategia Rozwoju Transportu do 2020 roku (z perspektywą do 2030 roku) (SRT), Strategia Bezpieczeństwo Energetyczne i Środowisko (BEiŚ), Strategia Sprawne Państwo (SSP), Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego (SRKS), KSRR, Strategia Rozwoju Systemu Bezpieczeństwa Narodowego RP (SRSBN RP), Strategia zrównoważonego rozwoju wsi, rolnictwa i rybactwa (SZRWiR).

6.3.3. Poziom regionalny

Strategia Rozwoju Województwa Lubelskiego na lata 2014-2020 (z perspektywą do 2030 r.)

Dokument jest spójny pod względem przewidzianych działań z wyznaczonym w Strategii Rozwoju Województwa Lubelskiego na lata 2014-2020 Obszarem Strategicznej Interwencji:

- Nowoczesna wieś - obszar rozwoju gospodarki hodowlanej.
- Obszary ochrony i kształtowania zasobów wodnych
- Obszar gospodarczego wykorzystania walorów przyrodniczych i kulturowych

Proponowane działania wpisują się wprost w przewidziany dla tego obszaru rodzaj interwencji służący do wykorzystania:

- wsparcie inicjatyw na rzecz edukacji i podnoszenia kompetencji rolników, wsparcie tworzenia i rozwoju rynków hurtowych produktów rolnych, wsparcie rozwoju grup producenckich, wsparcie rozwoju zakładów przetwórstwa, zakładów branży mięsnej i mleczarskiej, wsparcie rozwoju infrastruktury gospodarki rybackiej, uzupełnienie sieci dróg i wyposażenia w infrastrukturę komunalną oraz zaplecza sanitarnego, rozbudowę i modernizację infrastruktury elektroenergetycznej i gazowej w celu umożliwienia poboru zwiększonej ilości energii ze źródeł rozproszonych,
- wsparcie działań z zakresu melioracji,
- potencjału obszarów cennych przyrodniczo i kulturowo dla tworzenia warunków wzrostu społeczno-gospodarczego tych obszarów oraz określenia charakteru i natężenia funkcji turystycznej.

W horyzoncie 2020r. strategiczne cele rozwoju regionu lubelskiego, których realizacji będą służyły działania samorządu województwa, są określone następująco:

1. Wzmacnianie urbanizacji regionu;
2. Restrukturyzacja rolnictwa oraz rozwój obszarów wiejskich;
3. Selekttywne zwiększanie potencjału wiedzy, kwalifikacji, zaawansowania technologicznego, przedsiębiorczości i innowacyjności regionu.

Strategia Rozwoju Przygranicznego Gmin Partnerskich Doliny Zielawy”wyznacza do realizacji działania, przyczyniające się do:

1. Rozwoju zrównoważonej gospodarki opartej na lokalnych potencjałach, poprzez:
 - poprawę warunków do rozwoju działalności gospodarstw rolnych, przedsiębiorstw, m.in. przez koncentrację na specjalizacji ze szczególną rolą biogospodarki oraz stworzeniem krótkich łańcuchów dostaw dla wytwarzanych na obszarze produktów,
 - wykorzystanie wewnętrznego potencjału obszaru w zakresie produkcji energii z odnawialnych źródeł,
 - tworzenie warunków do rozwoju turystyki wiejskiej.
2. Poprawy jakości życia w sferze mieszkaniowej pod względem: lepszego stanu środowiska przyrodniczego, odnowy fizycznej, gospodarczej i społecznej miejscowości, a także poprawy efektywności energetycznej budynków mieszkalnych i innych obiektów opieki zdrowotnej, włączenia społecznego, edukacji oraz bezpieczeństwa publicznego i administracji publicznej, poprzez:
 - wzrost inwestycji na rzecz rozbudowy sieci wodno – kanalizacyjnej,
 - wzrost inwestycji na rzecz polepszenia efektywności energetycznej budynków mieszkalnych i obiektów użyteczności publicznej,

- lepszy dostęp do opieki zdrowotnej oraz programów profilaktycznych,
 - lepszy dostęp do usług edukacyjnych oraz sportu i rekreacji mieszkańców,
 - wzrost znaczenia aktywnych form przeciwdziałania bezrobociu oraz przeciwdziałanie marginalizacji społecznej.
3. Poprawy spójności terytorialnej obszaru funkcjonalnego, poprzez:
- partnerskie zarządzanie obszarem,
 - wzrost jakości rządzenia,
 - wzrost jakości planowania przestrzennego oraz działań związanych z kształtowaniem przestrzeni publicznych,
 - przeprowadzenie działań rewitalizacyjnych obejmujących sferę gospodarczą, społeczną oraz fizyczną,
 - poprawę bezpieczeństwa obszaru.

Poprzez powyższe interwencje strategia przyczynia się do osiągnięcia zamierzeń w poszczególnych celach strategicznych Strategii Rozwoju Województwa Lubelskiego na lata 2014-2020 (z perspektywą do 2030r.). Powiązania pomiędzy poszczególnymi priorytetami strategii przedstawione zostały w poniższej tabeli.

Tabela 25 Zestawienie powiązań pomiędzy priorytetami Strategii Rozwoju Gmin Partnerskich „Doliny Zielawy” do 2023, a Strategią Rozwoju Województwa Lubelskiego na lata 2014-2020 (z perspektywą do 2030r.)

Strategiczne cele rozwoju regionu lubelskiego	Cel strategiczny 1: Rozwijająca się specjalizacja gospodarcza Doliny Zielawy	Cel strategiczny 2: Wzrost jakości życia na terenie obszaru poprzez rozwinięte usługi społeczne i komunalne	Cel strategiczny 3: Racjonalne zarządzanie i kształtowanie przestrzeni gmin partnerskich tworzących obszar Doliny Zielawy
Cel strategiczny 1: Wzmacnianie urbanizacji regionu	✓		✓
Cel strategiczny 2: Restrukturyzacja rolnictwa oraz rozwój obszarów wiejskich	✓		
Cel strategiczny 3: Selektywne zwiększanie potencjału wiedzy, kwalifikacji, zaawansowania technologicznego, przedsiębiorczości i innowacyjności regionu	✓	✓	
Cel strategiczny 4: Funkcjonalna, przestrzenna, społeczna i kulturowa integracja regionu	✓		✓

Źródło: opracowanie własne na podstawie Strategii Rozwoju Województwa Lubelskiego na lata 2014-2020 (z perspektywą do 2030r.)

Regionalna Strategia Innowacji Województwa Lubelskiego do 2020 roku (projekt)

Zaktualizowana Regionalna Strategia Innowacji Województwa Lubelskiego do 2020 roku stanowi uszczegółowienie Strategii Rozwoju Województwa Lubelskiego na lata 2014-2020 w części, dotyczącej określenia potencjału innowacyjnego województwa oraz wskazania kierunków jego wzmocnienia i wykorzystywania w poszukiwaniu przewag konkurencyjnych, opartych zwłaszcza na inteligentnych specjalizacjach regionu.

W Strategii Rozwoju Gmin Partnerskich Doliny Zielawy do 2023r. określono **Cel strategiczny 1: Rozwijająca się specjalizacja gospodarcza obszaru Doliny Zielawy**, który wpisuje się w realizację następujących celów strategicznych Regionalnej Strategii Innowacji:

- *Priorytet 1. Zwiększenie zdolności podmiotów gospodarczych do tworzenia i absorpcji wiedzy oraz wdrażania innowacji, zwłaszcza w regionalnych obszarach inteligentnej specjalizacji.*
- *Priorytet 2. Wzrost zdolności podmiotów sektora naukowo-badawczego do tworzenia i komercjalizacji wiedzy w regionalnych obszarach inteligentnej specjalizacji regionu.*
- *Priorytet 3. Wzmocnienie instytucji otoczenia biznesu i otwartej na innowacje administracji publicznej.*

Kluczowym elementem w osiągnięciu powyższych powiązań strategicznych będzie stymulowanie szeroko pojętej współpracy przez samorządy lokalne z instytucją otoczenia biznesu oraz przedstawicielami sektora naukowo-badawczego, a także przedsiębiorcami. Niezbędnym elementem będzie również rozwijanie łańcuchów kooperacyjnych. Tak prowadzone działania powinny doprowadzić do powstania:

- nowoczesnych sektorów biogospodarki, bazujących na efektywnym przetwarzaniu biozasobów na cele żywnościowe, energetyczne;
- rozwoju sektora energetycznego, opartego na technologiach niskoemisyjnych, wykorzystującego zarówno odnawialne, jak i nieodnawialne źródła energii;
- rozwoju zidentyfikowanych branż z zastosowaniem informatyki i automatyki.

Regionalny Program Operacyjny Województwa Lubelskiego na lata 2014-2020

Regionalny Program Operacyjny Województwa Lubelskiego (RPO WL) jest trzecim szczeblem planowania strategicznego³⁸. RPO WL jest zasadniczym narzędziem realizacji strategii, ocenianym pod kątem zgodności z celami strategicznymi. System wdrażania ukierunkowany jest na realizację projektów spełniających następujące aspekty:

- projekty partnerskie, w tym partnerstwa publiczno-prywatnego i w obszarach funkcjonalnych,
- inwestycje i działania, zapewniające efekt prorozwojowy.

W ramach RPO WL określone zostały cele szczegółowe, które będą realizowane poprzez 14 Osi Priorytetowych, odpowiadających celom tematycznym pakietu legislacyjnego Unii Europejskiej.

³⁸ Ramowy System Organizacji Programowania Strategicznego w Województwie Lubelskim, UMWL, Zał. do Uchwały Nr CII/1911/2012 Zarządu Województwa Lubelskiego z dnia 20 marca 2012r. Pierwszy szczebel systemu stanowi: Strategia Rozwoju Województwa Lubelskiego oraz Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Lubelskiego, drugim szczeblem programowania strategicznego jest Regionalna Strategia Innowacji Województwa Lubelskiego, a także strategie sektorowe.

Szczegółowe powiązania pomiędzy Strategią Rozwoju Gmin Partnerskich Doliny Zielawy i RPO WL zostały przedstawione w poniższej tabeli, wskazując jedynie te priorytety, które będą realizowane przez strategię.

Tabela 26 Powiązania pomiędzy celami strategicznymi Strategii Rozwoju Gmin Partnerskich Doliny Zielawy do 2023 roku i Regionalnym Programem Operacyjnym Województwa Lubelskiego na lata 2014-2020

Oś priorytetowa RPO WL	Cel strategiczny 1: Rozwijająca się specjalizacja gospodarcza Doliny Zielawy	Cel strategiczny 2: Wzrost jakości życia na terenie obszaru poprzez rozwinięte usługi społeczne i komunalne	Cel strategiczny 3. Racjonalne zarządzanie i kształtowanie przestrzeni gmin partnerskich tworzących obszar Doliny Zielawy
1. Badania i innowacje	✓		
2. Cyfrowe Lubelskie	✓		✓
3. Konkurencyjność przedsiębiorstw	✓		
4. Energia przyjazna środowisku	✓	✓	
5. Efektywność energetyczna i gospodarka niskoemisyjna		✓	
6. Ochrona środowiska oraz efektywne wykorzystanie zasobów		✓	
7. Ochrona dziedzictwa kulturowego i naturalnego	✓		
8. Mobilność regionalna i ekologiczny transport	✓		✓
9. Rynek pracy		✓	
10. Adaptacyjność przedsiębiorstw i pracowników do zmian	✓	✓	
11. Włączenie społeczne		✓	
12. Edukacja, umiejętności i kompetencje		✓	
13. Infrastruktura społeczna		✓	

Źródło: opracowanie własne na podstawie RPO WL na lata 2014-2020

Strategia Współpracy Transgranicznej Województwa Lubelskiego, Obwodu Lwowskiego, Obwodu Wołyńskiego i Obwodu Brzeskiego na lata 2014-2020

Cele wskazane w Strategii Rozwoju Gmin Partnerskich Doliny Zielawy do 2023 roku przyczyniają się do podniesienia konkurencyjności społeczno-gospodarczej obszaru transgranicznego tym samym wpisują się w Cel generalny Strategii Transgranicznej oraz określone w niej dziedziny działań strategicznych:

1. Współpraca gospodarcza.
2. Środowisko naturalne, kultura i turystyka.
3. Infrastruktura komunikacyjna i graniczna.

7. System wdrażania strategii

Plan działań operacyjnych zawiera zestawienie kierunków działań, jakie będą podejmowane w ramach przewidzianych celów operacyjnych strategii. Plan określa również rolę lokalnych samorządów oraz innych partnerów (przedsiębiorców, stowarzyszeń) w realizacji zaplanowanych zadań, jak i możliwe źródła ich finansowania ze środków zewnętrznych (krajowych i regionalnych). Zaprezentowany katalog działań nie ma charakteru zamkniętego i będzie mógł być uzupełniany o nowe elementy w zależności od potrzeb związanych z rozwojem społeczno – gospodarczym partnerskiego obszaru Doliny Zielawy.

Cel strategiczny 1: Rozwijająca się specjalizacja gospodarcza obszaru Doliny Zielawy

Cel operacyjny 1.1. Lepsza zewnętrzna dostępność komunikacyjna obszaru			
Nr działania	Kierunek działań operacyjnych	Rola i zadania JST w realizacji działań	Możliwości finansowania działań ze źródeł zewnętrznych
1.1.1.	Przebudowa i modernizacja drogi krajowej nr 63 (Siedlce) Łuków – Radzyń Podlaski – Wisznice – Sławatycze – gr. państwa oraz nr 19, a także zwiększenie dostępności komunikacyjnej dzięki budowie odcinka autostrady A2 Warszawa – Kukuryki	Działania lobbingsowe oraz współpraca w zakresie przygotowania i realizacji inwestycji przez GDDKiA	Autostrada A2: PO Infrastruktura i Środowisko 2014 – 2020 (w przypadku zakwalifikowania inwestycji do realizacji do roku 2020)
1.1.2.	Zwiększenie dostępności do stolicy województwa oraz poprawa skomunikowania obszaru Doliny Zielawy poprzez przebudowę i remont dróg wojewódzkich nr: 812, 813, 815	Lobbowanie i współpraca z Zarządem Dróg Wojewódzkich w Lublinie	(1) PO Polska Wschodnia 2014 – 2020, Oś Priorytetowa II: Nowoczesna infrastruktura transportowa, PI 7B (2) RPO WL 2014 – 2020: Oś Priorytetowa 8. Mobilność regionalna i ekologiczny transport
1.1.3.	Dostosowanie układu dróg o znaczeniu ponadlokalnym do potrzeb gospodarczych obszaru m.in. dróg powiatowych nr 1095L, 1228L	Lobbowanie i współpraca, partnerstwo z Samorządem Powiatu w Białej Podlaskiej oraz w Parczewie	(1) PROW 2014 – 2020: M07 – Podstawowe usługi i odnowa wsi na obszarach wiejskich (art. 20), (2) Narodowy Program Przebudowy Dróg Lokalnych
1.1.4.	Modernizacja infrastruktury kolejowej linii nr 30	Działania lobbingsowe oraz współpraca w zakresie przygotowania i realizacji inwestycji przez PKP Polskie Linie Kolejowe S.A. oraz współpraca w zakresie połączeń regionalnych z PKP Przewozy Regionalne	(1) RPO WL 2014 - 2020: Oś Priorytetowa 8. Mobilność regionalna i ekologiczny transport (2) PO Polska Wschodnia 2014 - 2020: Oś Priorytetowa III. Ponadregionalna Infrastruktura Kolejowa (3) PO Infrastruktura i Środowisko 2014 - 2020: Oś Priorytetowa V. Rozwój transportu kolejowego w Polsce

1.1.5.	Tworzenie infrastruktury ostatniej mili sieci szerokopasmowej	Inicjowanie działań na rzecz rozbudowy infrastruktury teleinformatycznej przez przedsiębiorstwa	PO Polska Cyfrowa 2014 – 2020, Oś Priorytetowa I: Powszechny dostęp do szybkiego internetu
	Inne działania		

Cel operacyjny 1.2. Wykorzystanie potencjału endogenicznego obszaru poprzez tworzenie warunków do wzrostu produkcji rolnej oraz dynamicznego rozwoju przetwórstwa rolno – spożywczego

Nr działania	Kierunek działań operacyjnych	Rola i zadania JST w realizacji działań	Możliwości finansowania działań ze źródeł zewnętrznych
1.2.1.	Utworzenie Zespołu ds. rozwoju ogniw procesu produkcji żywności oraz Zespołu ds. rozwoju gospodarki hodowlanej na terenie obszaru Doliny Zielawy	Opracowanie formuły, zasad oraz planu funkcjonowania Zespołu, organizacja cyklicznych spotkań itp.	Środki własne samorządów
1.2.2.	Kompleksowa promocja gospodarcza obszaru oraz tworzenie przyjaznych warunków do inwestowania, organizacja misji gospodarczych	Przygotowanie w partnerstwie gmin atrakcyjnej oferty terenów inwestycyjnych i ich aktywna promocja. Realizacja projektów sieciowych z innymi jednostkami w kraju i za granicą. W przypadku projektów z Polski Wschodniej inicjowanie wśród przedsiębiorców działań rozwojowych	(1) RPO WL 2014 – 2020 Oś 3. Konkurencyjność przedsiębiorstw (2) PO Polska Wschodnia 2014-2020: Oś Priorytetowa I. Przedsiębiorcza Polska Wschodnia
1.2.3.	Przygotowanie terenów inwestycyjnych na terenie obszaru Doliny Zielawy	Realizacja inwestycji i zarządzanie wybudowaną infrastrukturą	RPO WL 2014 – 2020: Oś 3. Konkurencyjność przedsiębiorstw
1.2.4.	Kontynuacja działań związanych ze scalaniem gruntów	Współpraca gmin ze Starostwem Powiatowym w Białej Podlaskiej oraz Parczewie	PROW 2014 – 2020: M04 - Inwestycje w środki trwałe (art. 17)
1.2.5.	Utworzenie Instytucji Otoczenia Biznesu wspierającego przedsiębiorców z terenu Doliny Zielawy	Utworzenie przez samorządy na bazie istniejącej lub nowej jednostki organizacyjnej w celu świadczenia profesjonalnych usług doradczych	RPO WL 2014 – 2020: Oś 3. Konkurencyjność przedsiębiorstw
1.2.6.	Działania marketingowe, kreowanie dobrego wizerunku obszaru pod kątem potencjalnych inwestorów i kontrahentów jako atrakcyjnego miejsca, w tym utworzenie i działalność centrum obsługi inwestora	Opracowanie w partnerstwie gmin strategii działań marketingowych, powiązanie systemu promocji z działaniami województwa lubelskiego	(1) RPO WL 2014 – 2020: Oś Priorytetowa 3. Konkurencyjność przedsiębiorstw (2) PROW 2014-2020
1.2.7.	Utworzenie kompleksowego systemu informacji przestrzennej w zakresie aktywności gospodarczej i podmiotów	Realizacja zadań własnych we współpracy z lokalnymi przedsiębiorcami	RPO WL 2014 – 2020: Oś Priorytetowa 2: Cyfrowe lubelskie

	funkcjonujących		
1.2.8.	Inwestycje w targowiska lub obiekty budowlane przeznaczone na cele promocji lokalnych produktów	Realizacja inwestycji i zarządzanie wybudowaną infrastrukturą	PROW 2014 – 2020: M07 - Podstawowe usługi i odnowa wsi na obszarach wiejskich (art. 20)
1.2.9.	Działania wspierające sektor rolny w zakresie kształcenia zawodowego i nabywania umiejętności, przystępowania do systemów jakości	Inicjowanie oraz współpraca z Ośrodkiem Doradztwa Rolniczego, Zespołem Szkół Centrum Kształcenia Rolniczego w Jabłoni w zakresie szkoleń i transferu wiedzy	PROW 2014 – 2020: M01 – Transfer wiedzy i działalność informacyjna (art. 14); M03 – System jakości produktów rolnych i środków spożywczych (art. 16)
1.2.10.	Utworzenie wzorowego centrum demonstracyjnego w zakresie rozwoju biogospodarki opartej na produkcji rolnej i jej efektywnym przetwarzaniu na cele spożywcze, lecznicze, żywienia zwierząt i energetyczne	Zadanie możliwe do zrealizowania przy bliskiej współpracy samorządów z Ośrodkiem Doradztwa Rolniczego, Zespołem Szkół Centrum Kształcenia Rolniczego w Jabłoni oraz środowiskiem naukowym	PROW 2014 – 2020: M01 – Transfer wiedzy i działalność informacyjna (art. 14)
1.2.11.	Zwiększenie dostępności na obszarze Doliny Zielawy zakresu usług Instytucji Otoczenia Biznesu	Współpraca Zespołu ds. rozwoju ogniw procesu produkcji żywności oraz Zespołu ds. rozwoju gospodarki hodowlanej z IOB m.in. poprzez wprowadzenie corocznego systemu monitorowania potrzeb informacyjnych i szkoleniowo – doradczych wśród przedsiębiorców i rolników na terenie gmin	RPO WL 2014 – 2020: Oś Priorytetowa 3. Konkurencyjność przedsiębiorstw
1.2.12.	Stymulowanie rozwoju przetwórstwa rolno – spożywczego oraz marketingu produktów rolnych	Współpraca z Ośrodkiem Doradztwa Rolniczego w zakresie organizacji wspólnych konferencji, szkoleń	PROW 2014 – 2020: M02 - Usługi doradcze, usługi z zakresu zarządzania gospodarstwem i usługi z zakresu zastępstw (art. 15), oraz M04 - Inwestycje w środki trwałe (art. 17)
1.2.13.	Działanie z zakresu tworzenia inkubatorów przetwórstwa lokalnego	Bliska współpraca z Lokalną Grupą Działania	PROW 2014-2020: M19 – Wsparcie dla rozwoju lokalnego w ramach inicjatywy LEADER (RLKS – rozwój lokalny kierowany przez społeczność) (art. 35 rozporządzenia (UE) nr 1303/2013)
1.2.14.	Działania z zakresu powstawania nowych przedsiębiorstw w oparciu o platformy startowe	Współdziałanie z IOB, instytucjami rynku pracy	(1) RPO WL 2014 – 2020: Oś Priorytetowa 3. Konkurencyjność przedsiębiorstw; (2) PO Polska Wschodnia 2014-2020: Oś Priorytetowa I. Przedsiębiorcza Polska

			Wschodnia
1.2.15.	Integracja producentów rolnych poprzez tworzenie grup i organizacji producentów w sektorze rolnym i leśnym	Inicjowanie oraz współpraca z Ośrodkiem Doradztwa Rolniczego	PROW 2014 – 2020: M09 – Tworzenie grup i organizacji producentów (art. 27)
1.2.16.	Wdrażanie innowacji (EPI) na rzecz wydajnego i różnicowanego rolnictwa na bazie potencjału instytucjonalnego gmin Doliny Zielawy	Aktywna współpraca z Zespołem Szkół Centrum Kształcenia Rolniczego w Jabłoni, wyższą uczelnią oraz producentami rolnymi w zakresie utworzenia grupy operacyjnej na rzecz innowacji (EPI) oraz realizacji przez te grupy projektów	PROW 2014 – 2020: M16 – Współpraca (art. 35)
	Inne działania		

Cel operacyjny 1.3. Wzrost gospodarczego wykorzystania potencjału obszaru w zakresie odnawialnych źródeł energii

Nr działania	Kierunek działań operacyjnych	Rola i zadania JST w realizacji działań	Możliwości finansowania działań ze źródeł zewnętrznych
1.3.1.	Budowa lub modernizacja wybranych elementów sieci elektroenergetycznej umożliwiającej przyłączenia nowych sieci wytwórczych energii ze źródeł odnawialnych	Bliska współpraca z PGE Dystrybucja S.A. (Rejon Energetyczny Biała Podlaska) w zakresie zwiększenia możliwości przyłączeniowych dla producentów energii elektrycznej z odnawialnych źródeł energii	(1) RPO WL 2014 – 2020: Oś Priorytetowa 4. Energia Przyjazna Środowisku; (2) PO Infrastruktura i Środowisko 2014-2020: Oś Priorytetowa 1. Zmniejszenie emisyjności gospodarki
1.3.2.	Budowa infrastruktury gazowej	Bliska współpraca z Operatorem Gazociągów Przesyłowych GAZ-SYSTEM S.A. oraz operatorem dystrybucji gazu EWE energia Sp. z o.o.	PO Infrastruktura i Środowisko 2014-2020: Oś Priorytetowa 1. Zmniejszenie emisyjności gospodarki
1.3.3.	Wytwarzanie energii pochodzącej z odnawialnych źródeł energii z wykorzystaniem potencjału obszaru	Realizacja w ramach zadań własnych oraz współpraca z inwestorami zainteresowanymi wytwarzaniem energii na sprzedaż	(1) RPO WL 2014 – 2020: Oś Priorytetowa 5: Efektywność energetyczna i gospodarka niskoemisyjna (2) PO Infrastruktura i Środowisko 2014 – 2020: Oś Priorytetowa I: Zmniejszenie emisyjności gospodarki
1.3.4.	Inne działania		

Cel operacyjny 1.4. Większa specjalizacja obszaru w zakresie turystyki wiejskiej w oparciu o lokalne zasoby

Nr działania	Kierunek działań operacyjnych	Rola i zadania JST w realizacji działań	Możliwości finansowania działań ze źródeł zewnętrznych
1.4.1.	Rozwój wspólnej struktury instytucjonalnej do świadczenia usług w ramach sieciowego produktu turystycznego	Zainicjowanie oraz uczestnictwo we współpracy sieciowej przedsiębiorców oraz samorządów gminnych skupionych w partnerstwie Dolina Zielawy	(1) PO Polska Wschodnia 2014 – 2020: Oś Priorytetowa I Przedsiębiorcza Polska Wschodnia (2) Środki własne jst
1.4.2.	Opracowanie i wdrożenie kompleksowego programu szkolenia kadr turystyki	Współpraca JST z utworzoną strukturą instytucjonalną	RPO WL 2014 – 2020: Oś Priorytetowa 10: Adaptacyjność przedsiębiorstw oraz pracowników do zmian
1.4.3.	Działania z zakresu modernizacji oraz tworzenia małej infrastruktury służącej udostępnianiu miejsc atrakcyjnych dla turystów m.in. szlaki i ścieżki turystyczne, wioska tematyczna dotycząca zielarstwa	Realizacja w ramach zadań własnych oraz w ramach współpracy z innymi podmiotami	(1) RPO WL 2014 – 2020: Oś Priorytetowa 7: Ochrona dziedzictwa kulturowego i naturalnego (2) PROW 2014-2020: M19 – Wsparcie dla rozwoju lokalnego w ramach inicjatywy LEADER (RLKS – rozwój lokalny kierowany przez społeczność) (art. 35 rozporządzenia (UE) nr 1303/2013)
1.4.4.	Zagospodarowanie terenów przy zbiornikach wodnych	Realizacja w ramach zadań własnych oraz w ramach współpracy z innymi podmiotami	(1) RPO WL 2014 – 2020: Oś Priorytetowa 7: Ochrona dziedzictwa kulturowego i naturalnego (2) PROW 2014-2020: M19 – Wsparcie dla rozwoju lokalnego w ramach inicjatywy LEADER (RLKS – rozwój lokalny kierowany przez społeczność) (art. 35 rozporządzenia (UE) nr 1303/2013)
1.4.5.	Kompleksowe działania z zakresu edukacji ekologicznej łączące różne formy ochrony z ukierunkowaniem ruchu turystycznego	Realizacja w ramach zadań własnych oraz w ramach współpracy z innymi podmiotami	RPO WL 2014 – 2020: Oś Priorytetowa 7: Ochrona dziedzictwa kulturowego i naturalnego
1.4.6.	Zwiększenie dostępności turystom obiektów kulturalnych i zabytkowych poprzez ich modernizację oraz zakup lub remont trwałego wyposażenia	Realizacja w ramach zadań własnych oraz w ramach współpracy z innymi podmiotami	(1) RPO WL 2014 – 2020: Oś Priorytetowa 7: Ochrona dziedzictwa kulturowego i naturalnego (2) PROW 2014 – 2020: M07 – Podstawowe usługi i odnowa wsi na obszarach wiejskich (art. 20)
1.4.7.	Działania związane z kreowaniem transgranicznego produktu turystycznego	Zadanie realizowane w partnerstwie	Program Współpracy Transgranicznej Polska –

		z partnerem z Białorusi	Białoruś – Ukraina 2014 – 2020
1.4.8.	Tworzenie cyfrowych zasobów gminy w zakresie e-kultury, m.in. digitalizacja zasobów kulturalnych	Realizacja własnego projektu inwestycyjnego lub w partnerstwie z innymi podmiotami	RPO WL 2014 – 2020: Oś Priorytetowa 2: Cyfrowe lubelskie
	Inne działania		

Cel strategiczny 2. Wzrost jakości życia na terenie obszaru poprzez rozwinięte usługi społeczne i komunalne

Cel operacyjny 2.1. Większa dostępność usług zdrowotnych oraz działań z zakresu włączenia społecznego

Nr działania	Kierunek działań operacyjnych	Rola i zadania JST w realizacji działań	Możliwości finansowania działań ze źródeł zewnętrznych
2.1.1.	Poprawa stanu infrastruktury ochrony zdrowia, w tym zapewnienie dostępu do nowoczesnej aparatury medycznej	Lobbowanie, inicjowanie oraz współpraca z innymi podmiotami na rzecz upowszechnienia dostępu do usług medycznych oraz inwestycji ukierunkowanych na osoby starsze	RPO WL 2014 – 2020: Oś Priorytetowa 13: Infrastruktura społeczna
2.1.2.	Działania związane z budową i modernizacją infrastruktury podstawowej opieki zdrowotnej	Realizacja w ramach zadań własnych oraz lobbowanie, inicjowanie oraz współpraca z innymi podmiotami na rzecz upowszechnienia dostępu do usług medycznych oraz inwestycji	RPO WL 2014 – 2020: Oś Priorytetowa 13: Infrastruktura społeczna
2.1.3.	Realizacja programów zdrowotnych wśród osób w wieku aktywności zawodowej (m.in. programy profilaktyczne w zakresie nowotworów oraz programy zdrowotne z uwzględnieniem rehabilitacji medycznej)	Współdziałanie z publicznymi i niepublicznymi zakładami opieki zdrowotnej w zakresie objęcia programami jak największej liczby osób	RPO WL 2014 – 2020: Oś Priorytetowa 10: Adaptacyjność przedsiębiorstw i pracowników do zmian
2.1.4.	Realizacja programów profilaktycznych w szczególności dotyczących chorób będących istotnym problemem zdrowotnym na szczeblu kraju (choroby układu krążenia, nowotworowe, układu kostno – stawowo – mięśniowego, układu oddechowego, psychiczne) oraz województwa	Współdziałanie z publicznymi i niepublicznymi zakładami opieki zdrowotnej w zakresie objęcia programami jak największej liczby mieszkańców	RPO WL 2014 – 2020: Oś Priorytetowa 11: Włączenie społeczne
2.1.5.	Tworzenie cyfrowych zasobów gminy w zakresie e-zdrowie	Realizacja własnego projektu inwestycyjnego lub w partnerstwie z innymi podmiotami	RPO WL 2014 – 2020: Oś Priorytetowa 2: Cyfrowe lubelskie

2.1.6.	Realizacja działań ukierunkowanych na zdrowe starzenie dotyczących aktywności fizycznej, odpowiednich diet oraz regularnych badań	Współdziałanie z jednostkami organizacyjnymi, publicznymi i niepublicznymi zakładami opieki zdrowotnej, organizacjami pozarządowymi	(1) RPO WL 2014 – 2020: Oś Priorytetowa 11: Włączenie społeczne (2) PO WER 2014 – 2020: Oś priorytetowa V. Wsparcie dla obszaru zdrowia
2.1.7.	Działania związane z adaptacją pomieszczeń na rzecz rozwoju mieszkalnictwa wspomagane, chronione i socjalnego	Realizacja zadań własnych oraz inicjowanie działań wśród innych podmiotów	RPO WL 2014 – 2020: Oś Priorytetowa 13: Infrastruktura społeczna
2.1.8.	Poprawa stanu infrastruktury usług społecznych bezpośrednio wykorzystywanej przez osoby zagrożone wykluczeniem społecznym i powiązane z procesem aktywizacji społeczno – zawodowej	Realizacja zadań własnych oraz inicjowanie działań wśród innych podmiotów	RPO WL 2014 – 2020: Oś Priorytetowa 13: Infrastruktura społeczna
2.1.9.	Poprawa stanu infrastruktury usług społecznych bezpośrednio wykorzystywanej przez osoby zagrożone wykluczeniem społecznym i powiązane z procesem aktywizacji społeczno – zawodowej	Realizacja zadań własnych oraz inicjowanie działań wśród innych podmiotów	RPO WL 2014 – 2020: Oś Priorytetowa 13: Infrastruktura społeczna
2.1.10.	Tworzenie efektywnej opieki środowiskowej m.in. poprzez: realizację zintegrowanych usług społecznych (socjalnych) o charakterze profilaktycznym, aktywizującym i interwencyjnym; rozwój środowiskowych form pomocy i samopomocy; wsparcie dla tworzenia – funkcjonowania placówek wsparcia dziennego, tworzenie warunków do opieki domowej; rozwój zintegrowanych usług uzupełniających i wspierających rolę rodziny, również o charakterze profilaktycznym, w tym rozwój środowiskowych form i placówek wsparcia dziennego dla dzieci i młodzieży; wsparcie procesu instytucjonalizacji pieczy zastępczej	Realizacja zadań własnych w ramach ośrodka pomocy społecznej oraz we współpracy z instytucjami i placówkami podlegającymi samorządowi powiatowemu	RPO WL 2014 – 2020: Oś Priorytetowa 11: Włączenie społeczne
2.1.11.	Realizacja programów na rzecz społeczności marginalizowanych na obszarach objętych działaniami rewitalizacyjnymi, w tym realizacja programów aktywności lokalnej	Współpraca z instytucjami pomocy i integracji społecznej oraz instytucjami rynku pracy	RPO WL 2014 – 2020: Oś Priorytetowa 11: Włączenie społeczne
2.1.12.	Wdrażanie programów integracji społecznej i zawodowej osób niepełnosprawnych	Współpraca z instytucjami pomocy i integracji społecznej oraz instytucjami rynku pracy	RPO WL 2014 – 2020: Oś Priorytetowa 11: Włączenie społeczne
2.1.13.	Kompleksowe działania aktywizacji i integracji społecznej i zawodowej bezrobotnych klientów ośrodków pomocy społecznej	Współpraca z instytucjami pomocy i integracji społecznej oraz instytucjami rynku pracy	RPO WL 2014 – 2020: Oś Priorytetowa 11: Włączenie społeczne
2.1.14.	Realizacja programów oraz działań	Współpraca z instytucjami	RPO WL 2014 – 2020:

	profilaktycznych dotyczących usamodzielnienia wychowanków opuszczających instytucjonalne oraz rodzinne formy pieczy zastępczej	pomocy i integracji społecznej oraz instytucjami rynku pracy	Oś Priorytetowa 11: Włączenie społeczne
2.1.15.	Tworzenie cyfrowych zasobów gminy w zakresie e – włączenie	Realizacja własnego projektu inwestycyjnego lub w partnerstwie z innymi podmiotami	RPO WL 2014 – 2020: Oś Priorytetowa 2: Cyfrowe lubelskie
	Inne działania		

Cel operacyjny 2.2. Podniesienie jakości kształcenia oraz wzrost efektywnych form przeciwdziałaniu bezrobociu

Nr działania	Kierunek działań operacyjnych	Rola i zadania JST w realizacji działań	Możliwości finansowania działań ze źródeł zewnętrznych
2.2.1.	Rozwój instytucji opieki nad dziećmi w wieku do 3 lat (np. żłobki, kluby malucha, dzienni opiekunowie)	Współpraca z organizacjami pozarządowymi oraz osobami prywatnymi zainteresowanymi tworzeniem tego rodzaju usług	RPO WL 2014 – 2020: Oś Priorytetowa 9: Rynek pracy
2.2.2.	Działania związane z infrastrukturą przedszkolną poprzez adaptację, rozbudowę i modernizację obiektów oraz zakup niezbędnego wyposażenia	Realizacja zadań własnych poprzez współpracę z jednostkami organizacyjnymi oraz innymi podmiotami	RPO WL 2014 – 2020: Oś Priorytetowa 13: Infrastruktura społeczna
2.2.3.	Rozwój edukacji przedszkolnej poprzez tworzenie nowych miejsc dla dzieci w wieku 3-4 lata	Realizacja zadań własnych poprzez współpracę z jednostkami organizacyjnymi oraz innymi podmiotami	RPO WL 2014 – 2020: Oś Priorytetowa 12: Edukacja, umiejętności i kompetencje
2.2.4.	Działania dotyczące polepszenia jakości edukacji przedszkolnej w szczególności poprzez rozszerzenie oferty o zajęcia realizowane w celu wyrównania stwierdzonych deficytów, a także realizację dodatkowych zajęć oraz nabywania kompetencji przez nauczycieli i zakup specjalistycznego sprzętu i pomocy dydaktycznych	Realizacja zadań własnych poprzez współpracę z jednostkami organizacyjnymi oraz innymi podmiotami	RPO WL 2014 – 2020: Oś Priorytetowa 12: Edukacja, umiejętności i kompetencje
2.2.5.	Działania związane z modernizacją obiektów dydaktycznych szkół i placówek oświatowych poprzez ich modernizację oraz zakup niezbędnego wyposażenia gwarantującego wysoką jakość kształcenia	Realizacja zadań własnych poprzez współpracę z jednostkami organizacyjnymi oraz innymi podmiotami (Zespół Szkół Centrum Kształcenia Rolniczego w Jabłoni)	RPO WL 2014 – 2020: Oś Priorytetowa 13: Infrastruktura społeczna
2.2.6.	Organizacji zajęć przyczyniających się do rozwoju kompetencji kluczowych na rynku pracy (ICT, matematyczno-przyrodniczych, języki obce), z uwzględnieniem rozwoju właściwych postaw (kreatywność, innowacyjność oraz praca zespołowa)	Realizacja zadań własnych poprzez współpracę z jednostkami organizacyjnymi oraz innymi podmiotami świadczącymi usługi z zakresu kształcenia	RPO WL 2014 – 2020: Oś Priorytetowa 12: Edukacja, umiejętności i kompetencje

		ogólnego	
2.2.7	Działania dotyczące polepszenia jakości edukacji ogólnej poprzez podnoszenie kompetencji bądź kwalifikacji nauczycieli wszystkich przedmiotów w zakresie korzystania z nowoczesnych metod, technologii i sprzętu oraz poprzez tworzenie warunków uczenia się, adekwatnych do potrzeb rynku pracy i zmian zachodzących w gospodarce (wypożyczenie pracowni dla przedmiotów matematyczno – przyrodniczych oraz pracowni ICT)	Realizacja zadań własnych poprzez współpracę z jednostkami organizacyjnymi oraz innymi podmiotami świadczącymi usługi z zakresu kształcenia ogólnego	RPO WL 2014 – 2020: Oś Priorytetowa 12: Edukacja, umiejętności i kompetencje
2.2.8.	Kompleksowe wspieranie uczniów kształcenia ogólnego poprzez organizowanie i udzielanie doradztwa edukacyjno-zawodowego oraz pomocy psychologiczno – pedagogicznej	Realizacja zadań własnych poprzez współpracę z jednostkami organizacyjnymi oraz innymi podmiotami świadczącymi usługi z zakresu kształcenia ogólnego	RPO WL 2014 – 2020: Oś Priorytetowa 12: Edukacja, umiejętności i kompetencje
2.2.9.	Kształcenie ustawiczne - podnoszenie kwalifikacji i kompetencji osób w wieku 50+ z zakresu ICT i języków obcych	Inicjowanie działań wśród własnych jednostek organizacyjnych, organizacji pozarządowych	RPO WL 2014 – 2020: Oś Priorytetowa 12: Edukacja, umiejętności i kompetencje
2.2.10.	Kształcenie ustawiczne - podnoszenie kwalifikacji i kompetencji osób powyżej 25 roku życia oraz osób nieuczących się - od 18 roku życia – z grup defaworyzowanych, z zakresu ICT i języków obcych	Inicjowanie działań wśród własnych jednostek organizacyjnych, organizacji pozarządowych	RPO WL 2014 – 2020: Oś Priorytetowa 12: Edukacja, umiejętności i kompetencje
2.2.11.	Tworzenie cyfrowych zasobów gminy w zakresie e-uczenie się	Realizacja własnego projektu inwestycyjnego lub w partnerstwie z innymi podmiotami	RPO WL 2014 – 2020: Oś Priorytetowa 2: Cyfrowe lubelskie
2.2.12.	Tworzenie cyfrowych zasobów gminy w zakresie digitalizacja zasobów naukowych (w tym bibliotecznych i archiwalnych)	Realizacja własnego projektu inwestycyjnego lub w partnerstwie z innymi podmiotami	RPO WL 2014 – 2020: Oś Priorytetowa 2: Cyfrowe lubelskie
2.2.13.	Realizacja szkoleń mających na celu podniesienie, uzupełnienie lub zmianę kwalifikacji	Realizacja w ramach zadań własnych oraz inicjowanie działań i współpraca z przedsiębiorcami, IOB oraz instytucjami rynku pracy szczególnie w zakresie monitorowania zawodów deficytowych	RPO WL 2014 – 2020: Oś Priorytetowa 9: Rynek pracy
2.2.14.	Organizacja staży i praktyk zawodowych	Inicjowanie działań i współpraca z przedsiębiorcami, IOB oraz instytucjami rynku pracy	RPO WL 2014 – 2020: Oś Priorytetowa 9: Rynek pracy
2.2.15.	Działania z zakresu wsparcia osób bezrobotnych w tym niepełnosprawnych m.in. poprzez subsydiowanie zatrudnienia oraz likwidację barier	Inicjowanie działań i współpraca z przedsiębiorcami, IOB oraz instytucjami rynku pracy	RPO WL 2014 – 2020: Oś Priorytetowa 9: Rynek pracy

2.2.16	Działania wspierające osoby zamierzające rozpocząć prowadzenie działalności gospodarczej	Inicjowanie działań i współpraca z przedsiębiorcami, rolnikami, IOB oraz instytucjami rynku pracy i Ośrodkiem Doradztwa Rolniczego	(1) RPO WL 2014 – 2020: Oś Priorytetowa 9: Rynek pracy (2) PROW 2014-2020: M06 – Rozwój gospodarstw i działalności gospodarczej (art. 19)
	Inne działania		

Cel operacyjny 2.3. Aktywna ochrona środowiska wraz z rozwojem infrastruktury technicznej

Nr działania	Kierunek działań operacyjnych	Rola i zadania JST w realizacji działań	Możliwości finansowania działań ze źródeł zewnętrznych
2.3.1.	Kompleksowe działania związane z rozbudową i modernizacją sieci kanalizacyjnych dla ścieków komunalnych oraz modernizacją oczyszczalni ścieków komunalnych	Realizacja zadań własnych poprzez współpracę z jednostkami organizacyjnymi	(1) RPO WL 2014 – 2020: Oś Priorytetowa 6: Ochrona środowiska i efektywne wykorzystanie zasobów (2) PO Infrastruktura i Środowisko 2014 – 2020: Oś Priorytetowa II: Ochrona środowiska, w tym adaptacja do zmian klimatu (3) PROW 2014 – 2020: M07 - Podstawowe usługi i odnowa wsi na obszarach wiejskich (art. 20)
2.3.2.	Budowa przydomowych oczyszczalni ścieków	Realizacja zadań własnych poprzez współpracę z jednostkami organizacyjnymi	(1) RPO WL 2014 – 2020: Oś Priorytetowa 6: Ochrona środowiska i efektywne wykorzystanie zasobów (2) PROW 2014 – 2020: M07 - Podstawowe usługi i odnowa wsi na obszarach wiejskich (art. 20)
2.3.3.	Rozbudowa kanalizacji deszczowej	Realizacja zadań własnych poprzez współpracę z jednostkami organizacyjnymi	(1) RPO WL 2014 – 2020: Oś Priorytetowa 6: Ochrona środowiska i efektywne wykorzystanie zasobów (2) PO Infrastruktura i Środowisko 2014 – 2020: Oś Priorytetowa II: Ochrona środowiska, w tym adaptacja do zmian klimatu (3) PROW 2014 – 2020: M07 - Podstawowe usługi i odnowa wsi na obszarach wiejskich (art. 20)
2.3.4.	Budowa i modernizacja systemów zaopatrzenia w wodę, w tym również wyposażenia w systemy zmniejszające straty w dostawach i zmniejszające	Realizacja zadań własnych poprzez współpracę z jednostkami organizacyjnymi	(1) RPO WL 2014 – 2020: Oś Priorytetowa 6: Ochrona środowiska i efektywne wykorzystanie

	ryzyko wystąpienia awarii		zasobów (2) PO Infrastruktura i Środowisko 2014 – 2020: Oś Priorytetowa II: Ochrona środowiska, w tym adaptacja do zmian klimatu (3) PROW 2014 – 2020: M07 - Podstawowe usługi i odnowa wsi na obszarach wiejskich (art. 20)
2.3.5.	Wypożyczenie w odpowiedni sprzęt służb, zajmujących się monitoringiem jakości oczyszczonych ścieków i wody przeznaczonej do celów konsumpcyjnych	Realizacja zadań własnych poprzez współpracę z jednostkami organizacyjnymi	(1) RPO WL 2014 – 2020: Oś Priorytetowa 6: Ochrona środowiska i efektywne wykorzystanie zasobów (2) PO Infrastruktura i Środowisko 2014 – 2020: Oś Priorytetowa II: Ochrona środowiska, w tym adaptacja do zmian klimatu (3) PROW 2014 – 2020: M07 - Podstawowe usługi i odnowa wsi na obszarach wiejskich (art. 20)
2.3.6.	Działania z zakresu gospodarowania odpadami niebezpiecznymi, w szczególności w zakresie unieszkodliwiania azbestu	Realizacja zadań własnych poprzez współpracę z jednostkami organizacyjnymi	RPO WL 2014 – 2020: Oś Priorytetowa 6: Ochrona środowiska i efektywne wykorzystanie zasobów
2.3.7.	Tworzenie punktów selektywnego zbierania odpadów komunalnych	Realizacja zadań własnych poprzez współpracę z jednostkami organizacyjnymi	RPO WL 2014 – 2020: Oś Priorytetowa 6: Ochrona środowiska i efektywne wykorzystanie zasobów
2.3.8.	Kampanie informacyjne, dotyczące segregacji odpadów, selektywnej zbiórki oraz negatywnego wpływu na środowisko i zdrowie mieszkańców nielegalnych wysypisk i składowisk	Realizacja zadań własnych poprzez współpracę z jednostkami organizacyjnymi	RPO WL 2014 – 2020: Oś Priorytetowa 6: Ochrona środowiska i efektywne wykorzystanie zasobów
2.3.9	Poprawa efektywności energetycznej w przedsiębiorstwach komunalnych	Realizacja w ramach zadań własnych przez jednostki organizacyjne	(1) RPO WL 2014 – 2020: Oś Priorytetowa 5: Efektywność energetyczna i gospodarka niskoemisyjna (2) PO Infrastruktura i Środowisko 2014 – 2020: Oś Priorytetowa I: Zmniejszenie emisyjności gospodarki
2.3.10.	Termomodernizacja wielorodzinnych budynków mieszkalnych – spółdzielnie mieszkaniowe i wspólnoty mieszkaniowe	Wsparcie zadań z zakresu termomodernizacji m.in. poprzez ich ujęcie w planie niskoemisyjnym i gmin wchodzących w skład partnerstwa Dolina	(1) RPO WL 2014 – 2020: Oś Priorytetowa 5: Efektywność energetyczna i gospodarka niskoemisyjna (2) PO Infrastruktura i Środowisko 2014 – 2020:

		Zielawy	Oś Priorytetowa I: Zmniejszenie emisyjności gospodarki
2.3.11.	Działania z zakresu termomodernizacji obiektów użyteczności publicznej	Objęcie w oparciu o plan niskoemisyjny zadaniami inwestycyjnymi obiektów użyteczności publicznej, w tym będących w zasobie JST (m.in. szkół, budynków gminnych)	RPO WL 2014 – 2020: Oś Priorytetowa 5: Efektywność energetyczna i gospodarka niskoemisyjna
2.3.12.	Działania z zakresu poprawy efektywności energetycznej w sektorze mieszkaniowym	Inicjowanie działań związanych z efektywnością energetyczną w budynkach mieszkalnych w porozumieniu ze spółdzielniami mieszkaniowymi oraz wspólnotami mieszkaniowymi zgodnie z przyjętym planem niskoemisyjnym	RPO WL 2014 – 2020: Oś Priorytetowa 5: Efektywność energetyczna i gospodarka niskoemisyjna
2.3.13.	Działania z zakresu efektywności energetycznej w obiektach użyteczności publicznej	Wdrażanie zadań inwestycyjnych w porozumieniu z jednostkami organizacyjnymi	(1) RPO WL 2014 – 2020: Oś Priorytetowa 5: Efektywność energetyczna i gospodarka niskoemisyjna (2) PO Infrastruktura i Środowisko 2014 – 2020: Oś Priorytetowa I: Zmniejszenie emisyjności gospodarki
	Inne działania		

Cel Strategiczny 3. Racjonalne zarządzanie i kształtowanie przestrzeni gmin partnerskich tworzących obszar Doliny Zielawy

Cel operacyjny 3.1. Poprawa wewnętrznej dostępności komunikacyjnej obszaru

Nr działania	Kierunek działań operacyjnych	Rola i zadania JST w realizacji działań	Możliwości finansowania działań ze źródeł zewnętrznych
3.1.1.	Budowa, przebudowa lub modernizacja dróg lokalnych, parkingów	W ramach zadań własnych, poprzez realizację inwestycji z innymi Samorządami Gminnymi oraz w partnerstwie z Samorządem Powiatu w Białej Podlaskiej oraz w Parczewie	(1) Narodowy Program Przebudowy Dróg Lokalnych (2) PROW 2014-2020 M07 - Podstawowe usługi i odnowa wsi na obszarach wiejskich (art. 20)

3.1.2.	Budowa ścieżek rowerowych	W ramach zadań własnych, poprzez realizację inwestycji z innymi Samorządami Gminnymi oraz w partnerstwie z Samorządem Powiatu w Białej Podlaskiej oraz w Parczewie	PROW 2014-2020 M07 - Podstawowe usługi i odnowa wsi na obszarach wiejskich (art. 20)
	Inne działania		

Cel operacyjny 3.2. Efektywne kształtowanie przestrzeni publicznej

Nr działania	Kierunek działań operacyjnych	Rola i zadania JST w realizacji działań	Możliwości finansowania działań ze źródeł zewnętrznych
3.2.1.	Opracowanie i wdrożenie Gminnego Planu Rewitalizacji	Opracowanie planu zawierającego zadania: przebudowa i adaptacja obiektów kubaturowych, stworzenie bazy pod realizację projektów z wykluczenia społecznego i reintegracji międzypokoleniowej oraz zawodowej mieszkańców oraz stworzenie miejsc wspólnej aktywności (społecznej i kulturalnej). Wdrażanie planu.	(1) Środki własne na opracowanie planu z budżetu gminy (2) PO Pomoc Techniczna 2014 - 2020 Wdrażanie planu: (3) RPO WL 2014 – 2020: Oś Priorytetowa 13: Infrastruktura społeczna
3.2.2.	Organizacja kampanii informacyjnych oraz promocja dobrych praktyk w zakresie ładu przestrzennego i estetyki miejsc publicznych	Działania powinny być prowadzone we współpracy z organizacjami pozarządowymi oraz przedstawicielami mieszkańców	PO Wiedza Edukacja Rozwój 2014-2020: Oś Priorytetowa II. Efektywne polityki publiczne dla rynku pracy, gospodarki i edukacji
3.2.3.	Kształtowanie przestrzeni publicznej w miejscowościach na terenie gminy	Realizacja własnych projektów lub we współpracy z instytucjami partnerskimi (np. instytucjami kościelnymi, OSP itp.)	PROW 2014 – 2020: M07 - Podstawowe usługi i odnowa wsi na obszarach wiejskich (art. 20)
	Inne działania		

Cel operacyjny 3.3. Sprawne zarządzanie obszarem Doliny Zielawy

Nr działania	Kierunek działań operacyjnych	Rola i zadania JST w realizacji działań	Możliwości finansowania działań ze źródeł zewnętrznych
3.3.1.	Wypracowanie i wdrożenie docelowego modelu strategicznego zarządzania rozwojem gminy, m.in. w oparciu o monitoring i ewaluację wdrażanych dokumentów strategicznych (Strategii	Wdrażany model powinien m.in. zawierać zestaw narzędzi analitycznych do monitorowania rozwoju obszaru gminy w wymiarze	PO Wiedza Edukacja Rozwój 2014-2020: Oś Priorytetowa II. Efektywne polityki publiczne dla rynku pracy,

	Rozwoju Gmin Partnerskich Doliny Zielawy, Gminnego Planu Rewitalizacji, Planu Gospodarki Niskoemisyjny)	społecznym, gospodarczym i przestrzennym (integracja planowania przestrzennego i społeczno-gospodarczego)	gospodarki i edukacji
3.3.2.	Opracowanie i upowszechnienie mechanizmów, zwiększających udział obywateli w kształtowaniu polityki rozwoju lokalnego	Opracowanie i wdrożenie modelu obejmującego metody i narzędzia konsultacji i partycypacji publicznej, w tym inicjatywy związane z budżetem partycypacyjnym, fundusze sołeckim itp.	PO Wiedza Edukacja Rozwój 2014-2020: Oś Priorytetowa II. Efektywne polityki publiczne dla rynku pracy, gospodarki i edukacji
3.3.3.	Rozwój praktyki wieloletniego planowania finansowego oraz planowania w układzie zadaniowym pozwalającym jednocześnie na ocenę skuteczności ponoszonych wydatków (budżet zadaniowy informujący o efektywności)	Kontynuacja i rozwój dotychczas stosowanego podejścia, wykorzystującego doświadczenia innych samorządów	PO Wiedza Edukacja Rozwój 2014-2020: Oś Priorytetowa II. Efektywne polityki publiczne dla rynku pracy, gospodarki i edukacji
3.3.4.	Rozwój elektronicznej administracji poprzez rozwój infrastruktury informatycznej w tym aplikacji i systemów bazodanowych	Realizacja przez gminy partnerskiego projektu z zakresu informatyzacji procesów administracyjnych i poprawy poziomu świadczenia usług publicznych przez administrację poprzez wzmocnienie stopnia cyfryzacji administracji oraz stworzenie nowych e-usług publicznych	RPO WL 2014 – 2020: Oś Priorytetowa 2: Cyfrowe lubelskie
3.3.5.	Wzmocnienie zdolności analitycznych służb planowania przestrzennego, m.in. poprzez dostęp do nowoczesnych narzędzi w zakresie analizy, przetwarzania, interpretacji i prezentacji danych przestrzennych	Realizacja zadań własnych w ramach tworzonej krajowej i regionalnej infrastruktury informacji przestrzennej, umożliwiającej dostęp do aktualnych baz danych i aplikacji pozwalających na prace z danymi przestrzennymi	(1) PO Wiedza Edukacja Rozwój 2014-2020: Oś Priorytetowa II. Efektywne polityki publiczne dla rynku pracy, gospodarki i edukacji, (2) RPO WL 2014 – 2020 Oś Priorytetowa 2: Cyfrowe lubelskie
3.3.6.	Uruchomienie systemu monitorowania dostępności i efektywności (jakości) usług publicznych w gminie	Uczestnictwo w realizacji programów krajowych, w ramach których będzie możliwość wypracowania najlepszych standardów i rozwiązań	PO Wiedza Edukacja Rozwój 2014-2020: Oś Priorytetowa II. Efektywne polityki publiczne dla rynku pracy, gospodarki i edukacji
3.3.7.	Zwiększenie aktywności gminy w zakresie realizacji projektów partnerskich w wymiarze krajowym i międzynarodowym pozwalających na pozyskiwanie nowej wiedzy i umiejętności, a także testowanie nowych rozwiązań	Realizacja ponadlokalnych projektów partnerskich, zarówno z własnej inicjatywy gminy (np. w zakresie rozwoju gospodarczego), jak również poprzez udział gminy w projektach zarządzanych przez	(1) PO Wiedza Edukacja Rozwój 2014 – 2020: Oś Priorytetowa III. Innowacje społeczne i współpraca ponadnarodowa; (2) Program Europejskiej Współpracy Terytorialnej 2014 – 2020 (Program

		podmioty zewnętrzne	Regionu Morza Bałtyckiego; Program dla Europy Środkowej, Interreg Europa; Program Współpracy Transgranicznej Polska – Białoruś – Ukraina) (3) Krajowa Sieć Obszarów Wiejskich
3.3.8.	Wzmocnienie bazy wiedzy i potencjału kadrowego gminy w zakresie realizacji projektów w formule partnerstwa publiczno-prywatnego oraz innych rozwiązań wpływających na rozwój gminy	Realizacja m.in. poprzez udział pracowników gminy w organizowanych szkoleniach, seminariach oraz platformach współpracy	PO Wiedza Edukacja Rozwój 2014-2020: Oś Priorytetowa II. Efektywne polityki publiczne dla rynku pracy, gospodarki i edukacji
	Inne działania		

Cel operacyjny 3.4. Wzrost bezpieczeństwa obszaru ze szczególnym uwzględnieniem systemu retencji

Nr działania	Kierunek działań operacyjnych	Rola i zadania JST w realizacji działań	Możliwości finansowania działań ze źródeł zewnętrznych
3.4.1.	Działania z zakresu małej retencji	Realizacja zadań własnych lub w partnerstwie z innymi JST	(1) RPO WL 2014 – 2020: Oś Priorytetowa 6: Ochrona środowiska oraz efektywne wykorzystanie zasobów (2) PROW 2014-2020: M10 - Działanie rolno-środowiskowo-klimatyczne (art. 28)
3.4.2.	Doposażenie Ochotniczych Straży Pożarnych działających na terenie obszaru w specjalistyczny sprzęt do prowadzenia akcji ratowniczych oraz usuwania skutków zagrożeń naturalnych i katastrof	Zakup sprzętu dla wybranych OSP (funkcjonujących w systemie KSRRG i będących poza nim) we współpracy z Komendą Miejską Państwowej Straży Pożarnej w Białej Podlaskiej	RPO WL 2014 – 2020: Oś Priorytetowa 6: Ochrona środowiska oraz efektywne wykorzystanie zasobów
	Inne działania		

7.1. Partnerskie zarządzanie obszarem

Współpraca partnerska pn. „Dolina Zielawy” na rzecz wspólnego rozwoju samorządów pięciu gmin z dwóch powiatów: bialskiego i parczewskiego – Wisznica, Sosnówki, Rossosza, Jabłonia i Podedwórze zapoczątkowana została w połowie 2007r. Pierwsze porozumienie – umowa o współpracy – została podpisana w kwietniu 2008r. i obejmowała wspólne przygotowanie wniosku o dofinansowanie budowy 12 dróg gminnych na terenie obszaru turystycznego „Dolina Zielawy” w ramach Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Lubelskiego na lata 2007 – 2013. Od momentu zawiązania partnerstwa samorządom udało się zrealizować szereg wspólnych działań i pozyskać wiele środków na realizację strategicznych inwestycji. Celem

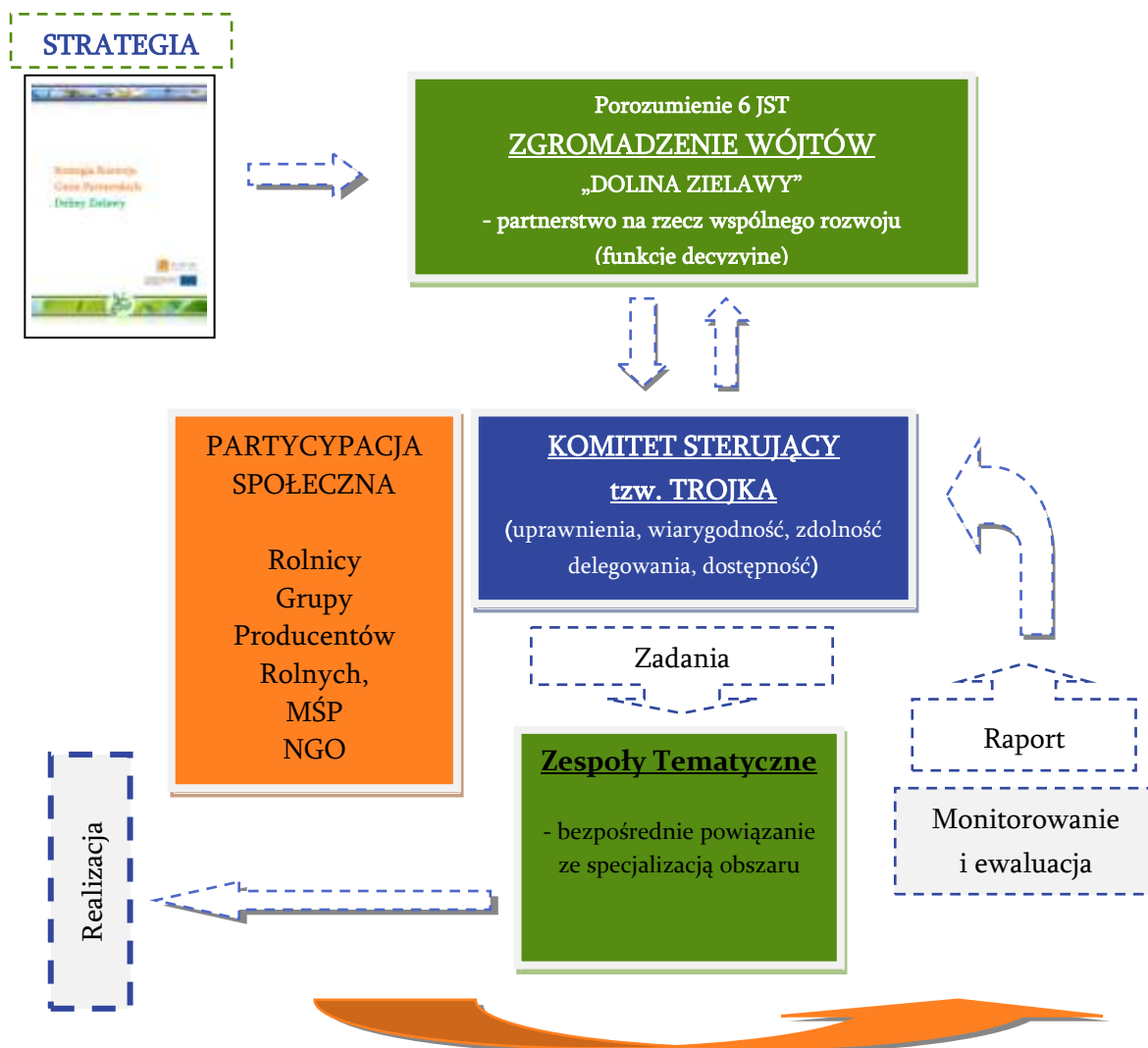
głównym zawiązanego partnerstwa jest zwiększenie szans na rozwój poprzez efektywne pozyskiwanie zewnętrznych środków finansowych na rzecz gmin wchodzących w skład partnerstwa. W 2015r. partnerstwo pięciu gmin zostało powiększone o gminę Milanów. Samorządy partnerskie w ramach porozumienia „Dolina Zielawy” współpracują w takich obszarach jak rozwój regionalny, oświata, turystyka czy promocja.

Z uwagi na nowe uwarunkowania, w szczególności wynikające z dokumentów strategicznych i planistycznych szczebla krajowego i regionalnego, zarządzanie partnerskim obszarem Doliny Zielawy by w dalszym ciągu było efektywne i przyczyniało się do osiągnięcia założonych celów strategicznych wymaga wykorzystania dotychczasowych doświadczeń i wdrożenia nowego modelu strategicznego zarządzania.

W celu właściwego wdrażania strategii i zarządzania rozwojem obszaru zaleca się w oparciu o zawarte porozumienie jednostek samorządu terytorialnego gmin wchodzących w skład partnerstwa „Dolina Zielawy” wskazanie organu reprezentującego w postaci Komitetu Sterującego. Powołany Komitet powinien wyróżniać się następującymi cechami:

- odpowiedzialność za sukces lub porażkę w kategoriach korzyści dla zarządzanego obszaru,
- jednolite ukierunkowanie działań. Ponieważ jednym z kluczowych obowiązków Komitetu Sterującego jest ukierunkowanie działań oraz wyznaczenie Lidera, ważne jest aby wszyscy członkowie posiadali jednolity pogląd, jaki to ma być kierunek działań,
- efektywne delegowanie, z wykorzystaniem struktury organizacyjnej poszczególnych urzędów gmin,
- ułatwienie integracji zespołów realizujących projekt ze Zgromadzeniem Wójtów, urzędami oraz jednostkami organizacyjnymi gmin oraz podmiotami zewnętrznymi zaangażowanymi w projekt,
- zapewnienie efektywnego podejmowania decyzji,
- zapewnienie skutecznej komunikacji zarówno wewnątrz struktury porozumienia, jak i z interesariuszami.

Komitet Sterujący powinien posiadać cztery kluczowe cechy: uprawnienia, wiarygodność, zdolność delegowania, dostępność.

Komitet Sterujący (KS) składał się będzie z 3 członków – Wójtów Samorządów wchodzących w skład porozumienia „Dolina Zielawy” (tzw. Trojka):

- wójta, który obecnie pełni rolę przewodniczącego organizacji,
- wójta, który poprzednio pełnił to stanowisko,
- wójta, który wyznaczony zostanie do pełnienia tego stanowiska w przyszłości.

Przewodniczenie KS jest pełnione przez okres półroczny, rotacyjnie przez wszystkich członków porozumienia „Dolina Zielawy” w ustalonej wcześniej kolejności. W celu powołania KS niezbędne jest uprzednie wyznaczanie przyszłych przewodniczących, np. przez przyjęcie reguły rotacji w kolejności alfabetycznej gmin. Funkcjonowanie Trojki ma na celu zachowanie ciągłości prowadzonej polityki rozwoju obszaru i płynne wchodzeniu kolejnych przewodniczących w swoje obowiązki. Szczegółowe zasady funkcjonowania Komitetu Sterującego zostaną określone w zawartym porozumieniu.

Komitet Sterujący – zadania:

1. Roczny plan działań – ustalenie priorytetów do realizacji m.in. w oparciu o plan działań operacyjnych zawartych w Strategii Rozwoju Gmin Partnerskich Doliny Zielawy.
2. Zgłaszanie propozycji Zgromadzeniu Wójtów dotyczących powołania Zespołów Tematycznych.

3. Przygotowanie partnerskich projektów.
4. Współpraca z innymi podmiotami na poziomie subregionalnym, regionalnym, krajowym.
5. Przygotowanie rocznego sprawozdania z realizacji strategii i przedłożenie Zgromadzeniu Wójtów „Doliny Zielawy” w celu zatwierdzenia.
6. Udział przedstawicieli – kandydatów na członków wchodzących w skład Komitetu Sterującego w pracach Komitetu Monitorującego RPO WL 2014 – 2020.

Po dokładnej analizie Komitet Sterujący wybiera lidera przedsięwzięcia (projektu), który od tego momentu – jest w ścisłej współpracy z partnerami: przygotowuje wniosek aplikacyjny, składa do odpowiedniej instytucji, a później merytorycznie i formalnie odpowiada za jego prawidłową realizację i rozliczenie. Kluczowe decyzje (pomimo, iż dana gmina jest Liderem) są konsultowane za pośrednictwem Komitetu Sterującego ze Zgromadzeniem Wójtów „Doliny Zielawy”. Zgromadzenie Wójtów odbywa swoje narady co najmniej raz w miesiącu podczas, których szczegółowo omawiane są wszelkie zagadnienia związane z realizacją wspólnych działań i opracowywane są plany pracy na przyszłość w oparciu o Strategię Rozwoju Gmin Partnerskich Doliny Zielawy. Podczas Zgromadzenia Wójtów każdy z Wójtów ma równe prawo głosu.

W celu lepszej koordynacji kluczowych działań dla obszaru m.in. związanych ze specjalizacją obszaru zostaną powołane Zespoły Tematyczne m.in. proponuje się powołanie Zespół ds. odnawialnych źródeł energii oraz efektywności energetycznej, Zespół ds. rozwoju ogniw procesu produkcji żywności, Zespół ds. rozwoju gospodarki hodowlanej.

W proces realizacji strategii będą pośrednio zaangażowane inne podmioty działające na obszarze Doliny Zielawy. Dlatego też niezbędna jest partycypacja społeczna mieszkańców reprezentowanych w szczególności przez następujące grupy: Rolnicy, Grupy Producentów Rolnych, MŚP, NGO, koła gospodyń wiejskich.

Skuteczne wdrażanie strategii będzie wymagało zmian polegających na dostosowaniu w urzędach struktury organizacyjnej do realizacji funkcji koordynacyjnych, organizacyjnych, informacyjnych na potrzeby wdrażania strategii.

Podczas realizacji strategii będą stosowane cztery podstawowe zasady postępowania:

1. Zasada zintegrowanego zarządzania rozwojem obszaru funkcjonalnego - skoordynowanie działań realizowanych przez różne podmioty na rzecz rozwoju poprzez włączenie i dostosowanie instrumentów programowych i finansowych do systemu realizacji strategii oraz ukształtowanie mechanizmów skutecznego wpływania przez samorząd lokalny na zakres i kierunki interwencji podejmowanych w wymiarze lokalnym i subregionalnym w celu zwiększenia spójności z działaniami podejmowanymi dla obszaru funkcjonalnego.
2. Zasada efektywności ekonomicznej, społecznej i przestrzennej – ocena wpływu i znaczenia kluczowych interwencji publicznych oraz planowanych do realizacji dla osiągnięcia celów strategicznych, ponadto interwencja oparta na efektywności w ujęciu ekonomicznym, społecznym oraz przestrzennym.
3. Zasada ochrony środowiska – wdrażanie warunków dla poprawy jakości i zabezpieczenia środowiska naturalnego jako czynnika współkształtującego zrównoważony rozwój obszaru w warstwie społecznej i gospodarczej.
4. Zasada partnerstwa – otwarta i efektywna współpraca samorządów obszaru funkcjonalnego oraz podmiotów reprezentujących różne środowiska na tym terenie w tym angażowanie różnorodnych zasobów i kompetencji do osiągnięcia celów strategicznych. Aktywna współpraca jest warunkiem koniecznym do powodzenia realizacji strategii.

7.2. System monitorowania i ewaluacji

Odpowiednio dobrany system monitorowania jest podstawowym i jednym z najważniejszych instrumentów w procesie wdrażania strategii. Zebranie odpowiednio dobranych danych monitoringowych pozwoli na ocenę skuteczności podjętych i realizowanych działań w tym ocenę wdrażanej strategii, a także na efektywniejsze inwestowanie środków publicznych i mobilizację władz oraz społeczności lokalnej do czynnego udziału w realizacji strategii. Głównymi elementami systemu monitoringu są:

- instytucje odpowiedzialne za proces monitorowania wdrażania strategii;
- przyjęty system raportowania z procesu monitorowania wdrażanej strategii;
- zestaw wskaźników służących do oceny postępów ze wdrażanej strategii.

Za koordynację procesu monitorowania realizacji Strategii Rozwoju Gmin Partnerskich Doliny Zielawy będzie odpowiedzialny organ reprezentujący gminy partnerskie, tj. powołany Komitet Sterujący.

W celu przeprowadzenia procesu monitorowania i raportowania rekomenduje się wybór jednego z trzech proponowanych rozwiązań:

1. Podmiotem realizującym monitoring całości wdrażanej strategii jest jedna z gmin partnerskich Doliny Zielawy.
2. Przedmiotem realizującym monitoring wdrażanej strategii są gminy aktualnie tworzące Komitet Sterujący.
3. Przedmiotem realizującym monitoring wdrażanej strategii jest specjalistyczny podmiot ekspercko-doradczy.

Ocena wdrażanej strategii będzie odbywać się w cyklu corocznym na podstawie opracowanego raportu obejmującego analizę zebranych danych na bazie przyjętych wskaźników monitoringowych. W pierwszym kwartale 2018 roku zostanie sporządzony raport z wdrażanej strategii w latach 2015-2017. Na podstawie sporządzonego raportu (wniosków oraz rekomendacji) Zgromadzenie Wójtów dokona śródkresowej oceny stanu wdrażanej strategii, a także zaproponują ewentualne zmiany skorygowania jej treści.

Przyjęty zestaw wskaźników, zarówno na poziomie strategicznym (odnoszącym się do celów strategicznych), jak i operacyjnym (odnoszącym się do celów operacyjnych), pozwala na ocenę stopnia osiągnięcia zakładanych celów operacyjnych. Wybrany system wskaźników ograniczono do niezbędnego minimum, dopasowując wskaźniki prezentowane i dostępne w ogólnej statystyce Głównego Urzędu Statystycznego. Dla każdego wskaźnika przedstawiono wartość bazową oraz wskazano możliwe źródła pozyskania informacji o wartościach monitorowanych wskaźników.

Cele strategiczne

Cel strategiczny 1: Rozwijająca się specjalizacja gospodarcza obszaru Doliny Zielawy

Lp.	Nazwa wskaźnika	Jednostka miary	Wartość bazowa (rok 2014)	Źródło danych
1.	Liczba zarejestrowanych podmiotów w systemie REGON na 10 tys. mieszkańców	szt.	319	GUS:BDL
2.	Pracujący na 1000 ludności	osoba	67 (2013r.)	GUS:BDL
3.	Korzystający z noclegów ogółem	osoba	217	GUS:BDL

Cel strategiczny 2. Wzrost jakości życia na terenie obszaru poprzez rozwinięte usługi społeczne i komunalne

4.	Odsetek ludności korzystającej z instalacji wodociągowej	%	67,1 (2013r.)	GUS:BDL
5.	Odsetek ludności korzystającej z instalacji kanalizacyjnej	%	12,8 (2013r.)	GUS:BDL
6.	Liczba przychodni na 10 tys. mieszkańców	szt.	7 (2013r.)	GUS:BDL

Cel strategiczny 3. Racjonalne zarządzanie i kształtowanie przestrzeni gmin partnerskich tworzących obszar Doliny Zielawy

7.	Wydatki inwestycyjne na 1 mieszkańca	zł	1 189,38	GUS:BDL
8.	Liczba organizacji pozarządowych przypadających na 10 tys. mieszkańców	szt.	47	GUS:BDL

Cele operacyjne

Cel strategiczny 1: Rozwijająca się specjalizacja gospodarcza obszaru Doliny Zielawy

Cel operacyjny 1.1. Lepsza zewnętrzna dostępność komunikacyjna obszaru

Lp.	Nazwa wskaźnika	Jednostka miary	Wartość bazowa (rok 2014)	Źródło danych
1.	Gospodarstwa domowe w zasięgu dostępu do internetu przepustowości co najmniej 30 Mb/s	szt.	0	UG

Cel operacyjny 1.2. Wykorzystanie potencjału endogenicznego obszaru poprzez tworzenie warunków do wzrostu produkcji rolnej oraz dynamicznego rozwoju przetwórstwa rolno – spożywczego

2.	Liczba utworzonych inkubatorów przetwórstwa lokalnego	szt.	0	UG
3.	Liczba funkcjonujących na terenie obszaru Doliny Zielawy grup producentów rolnych	szt.	6	UG
4.	Liczba gospodarstw ekologicznych	szt.	52	UG/IJHARS

Cel operacyjny 1.3. Wzrost gospodarczego wykorzystania potencjału obszaru w zakresie odnawialnych źródeł energii

5.	Łączna moc zainstalowana na terenie obszaru do produkcji energii elektrycznej ze źródeł	MW	1,4	UG
----	---	----	-----	----

	odnawialnych			
6.	Liczba projektów zrealizowanych na terenie Doliny Zielawy przez JST w zakresie OZE	szt.	3	UG

Cel operacyjny 1.4. Większa specjalizacja obszaru w zakresie turystyki wiejskiej w oparciu o lokalne zasoby

7.	Liczba odnowionych obiektów dziedzictwa kulturowego wpisanych do rejestru zabytków	szt.	0	UG
8.	Liczba miejsc noclegowych	szt.	52	GUS:BDL

Cel strategiczny 2. Wzrost jakości życia na terenie obszaru poprzez rozwinięte usługi społeczne i komunalne

Cel operacyjny 2.1. Większa dostępność usług zdrowotnych oraz działań z zakresu włączenia społecznego

9.	Liczba osób przypadających na jedną placówkę opieki zdrowotnej	osoba	1 516 (2013r.)	GUS:BDL
10.	Liczba porad lekarskich w zakresie ambulatoryjnej opieki zdrowotnej	szt.	90 802	GUS:BDL
11.	Liczba osób w gospodarstwach domowych korzystających ze środowiskowej pomocy społecznej	osoba	2 664 (2013r.)	GUS:BDL

Cel operacyjny 2.2. Podniesienie jakości kształcenia oraz wzrost efektywnych form przeciwdziałaniu bezrobociu

12.	Odsetek dzieci w wieku 3-4 lata objętych wychowaniem przedszkolnym	%	63,7 (2013r.)	STRATEG
13.	Liczba utworzonych/wyposażonych pracowni matematyczno-przyrodniczych oraz ITC	szt.	0	UG
14.	Udział bezrobotnych zarejestrowanych w liczbie ludności w wieku produkcyjnym	%	7,8	GUS:BDL

Cel operacyjny 2.3. Aktywna ochrona środowiska wraz z rozwojem infrastruktury technicznej

15.	Długość sieci wodociągowej	km	451,4	GUS:BDL
16.	Długość sieci kanalizacyjnej	km	77,5	GUS:BDL

Cel Strategiczny 3. Racjonalne zarządzanie i kształtowanie przestrzeni gmin partnerskich tworzących obszar Doliny Zielawy

Cel operacyjny 3.1. Poprawa wewnętrznej dostępności komunikacyjnej obszaru

17.	Udział wydatków na drogi publiczne w wydatkach ogółem	%	10,6	GUS:BDL
-----	---	---	------	---------

Cel operacyjny 3.2. Efektywne kształtowanie przestrzeni publicznej

18.	Liczba zrealizowanych projektów dotyczących rewitalizacji lub kształtowania przestrzeni publicznej	szt.	0	UG
19.	Liczba opracowanych aktualnych Lokalnych Programów Rewitalizacji	szt.	0	UG

Cel operacyjny 3.3. Sprawne zarządzanie obszarem Doliny Zielawy

20.	Dochód na jednego mieszkańca	zł	4 246,79	GUS:BDL
21.	Wydatki na jednego mieszkańca	zł	4 238,39	GUS:BDL
22.	Liczba pracowników administracji	osoba	0	UG

	samorządowej które podniosły swoje kwalifikacje			
--	---	--	--	--

Cel operacyjny 3.4. Wzrost bezpieczeństwa obszaru ze szczególnym uwzględnieniem systemu retencji

23.	Liczba jednostek służb ratowniczych wyposażonych w sprzęt do prowadzenia akcji ratowniczych i usuwania skutków katastrof	szt.	0	UG
24.	Liczba projektów z zakresu małej retencji	szt.	0	UG

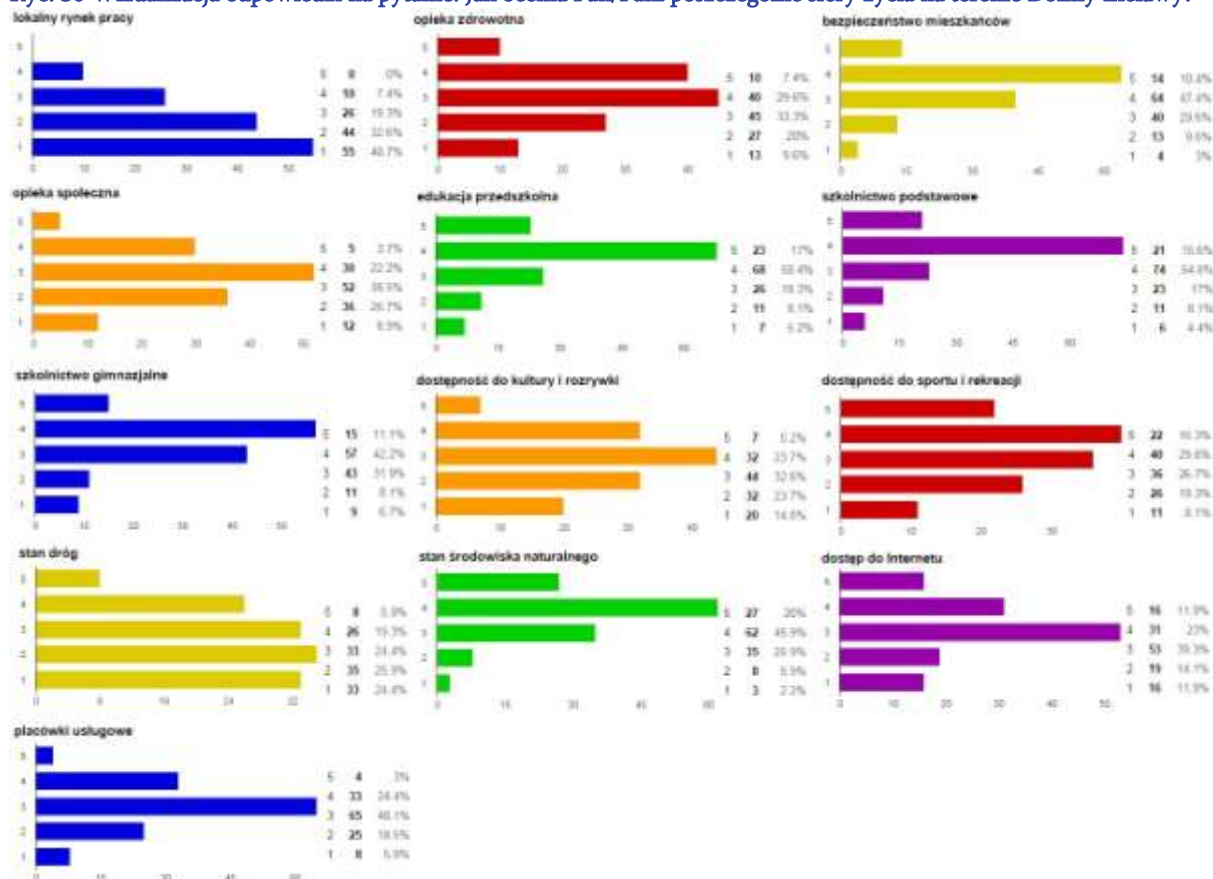
8. Metody partycypacji społecznej

Podczas prac nad Strategią Rozwoju Gmin Partnerskich Doliny Zielawy wśród mieszkańców gmin partnerskich przeprowadzono badania ankietowe oceny stanu i potencjału obszaru. Wnioski wynikające z przeprowadzonej ankiety pozwoliły na odzwierciedlenie rzeczywistych potrzeb społeczno-gospodarczych tego obszaru, umożliwiły ocenę potencjału obszaru z punktu widzenia lokalnej społeczności, a także przyczyniły się do określenia wizji i celów rozwojowych niniejszej strategii.

Ankietę wypełniło 135 osoby z obszaru gmin partnerskich, największy odsetek respondentów stanowili mieszkańcy gminy Wisznice (46%), a najmniejszy gminy Milanów (7 osób).

W pierwszym pytaniu ankietowani mieli za zadanie ocenić podstawowe sfery życia do których należą: lokalny rynek pracy, opieka społeczna i zdrowotna, bezpieczeństwo mieszkańców, oświata, dostępność do kultury, rozrywki, sportu i rekreacji, stan dróg i środowiska naturalnego, dostęp do internetu oraz placówki usługowe. Na dobrym poziomie respondenci ocenili bezpieczeństwo mieszkańców, oświatę, dostępność do sportu i rekreacji, oraz stan środowiska naturalnego. Średnio oceniono opiekę zdrowotną i społeczną, dostęp do kultury i rozrywki, placówki usługowe oraz dostęp do Internetu. Najgorzej natomiast oceniono lokalny rynek pracy oraz stan dróg.

Ryc. 30 Wizualizacja odpowiedzi na pytanie: Jak ocenia Pan/Pani poszczególne sfery życia na terenie Doliny Zielawy?

Źródło: opracowanie własne (stan na 25.06.2015r.)

Na drugie pytanie, które dotyczyło największych atutów Doliny Zielawy na pierwszym miejscu 63 respondentów wskazało na produkcję rolną, na drugim miejscu położenie przy ważnych szlakach komunikacyjnych, natomiast na trzecim potencjał dziedzictwa kulturowego i przyrody w kontekście branży turystycznej i gospodarczej.

Ryc. 31 Wizualizacja odpowiedzi na pytanie: Co jest aktualnie największym atutem Doliny Zielawy?

Źródło: opracowanie własne (stan na 25.06.2015r.)

Kolejnym pytaniem skierowanym do mieszkańców była wizja Doliny Zielawy w 2020r., a dokładnie z czym powinien być ten obszar utożsamiany. Najwięcej respondentów odpowiedziało, że Dolina Zielawy w 2020r. powinien na być utożsamiana z obszarem wspierających małych i średnich przedsiębiorców oraz rolników, na drugim miejscu – obszar

aktywnych obywateli identyfikujących się z miejscem zamieszkania, a na trzecim – obszar o bogatej ofercie sportowo – rekreacyjno – kulturalnej.

Ryc. 32 Wizualizacja odpowiedzi na pytanie: W 2020r. Dolina Zielawy powinna być utożsamiana z obszarem:

Źródło: opracowanie własne (stan na 25.06.2015r.)

Kolejne pytania miały charakter otwarty, które pozwoliły na identyfikację największych słabości i zagrożeń oraz największych szans Doliny Zielawy. Natomiast czwarte z pytań otwartych pozwoliło respondentom wyrazić opinię co należałoby zmienić na tym terenie w celu poprawy rozwoju społeczno-gospodarczego.

Wśród największych słabości obszary respondenci wskazali: brak pracy, braki w infrastrukturze komunikacyjnej i technicznej oraz brak miejsc wypoczynku mieszkańców. Wśród odpowiedzi na pytanie o największe zagrożenia najczęściej powtarzały się: migracja ludzi młodych za granicę, starzenie się społeczeństwa oraz brak pracy. Największymi szansami rozwojowymi wg respondentów są: rozwój przetwórstwa rolno-spożywczego i sprzedaż produktów lokalnych, przyciągnięcie inwestorów zewnętrznych oraz działania wspierające małe i średnie przedsiębiorstwa. Wśród odpowiedzi na ostatnie pytanie otwarte najczęściej powtarzającymi odpowiedziami są: należy podjąć działania polegające na przyciągnięciu inwestorów zewnętrznych (np. przygotować oferty inwestycyjne i tereny inwestycyjne), poprawić stan dróg lokalnych oraz wzbogacić ofertę rekreacyjno-kulturalną dla mieszkańców.

Respondenci mieli również możliwość wybrać z podanej listy działania, które powinny być realizowane przez samorządy kolejności. Na pierwszym miejscu pojawiła się odpowiedź: przygotowanie terenów pod inwestycje gospodarcze i poszukiwanie inwestorów zewnętrznych, na drugim - remonty i budowa dróg, a na trzecim – wspieranie lokalnych przedsiębiorców.

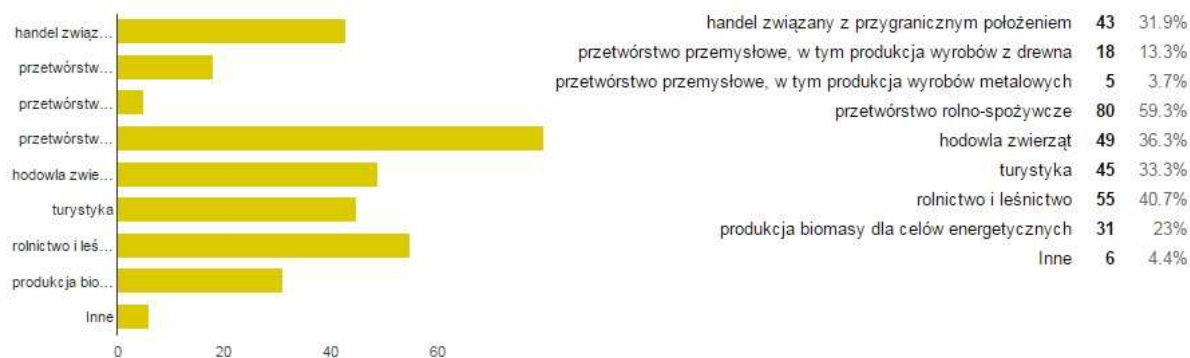
Ryc. 33 Wizualizacja odpowiedzi na pytanie: Które działania z poniższej listy powinny być realizowane przez samorządy w pierwszej kolejności.

Źródło: opracowanie własne

Ostatnie pytanie dotyczyło branży gospodarczej, która posiada największy potencjał rozwojowy na terenie Doliny Zielawy. Najwięcej respondentów wskazało, że największy potencjał ma przetwórstwo rolno-spożywcze, rolnictwo i leśnictwo, a na trzecim miejscu hodowla zwierząt.

Ryc. 34 Wizualizacja odpowiedzi na pytanie: Która branża gospodarcza na terenie obszaru posiada największy potencjał rozwojowy?

Źródło: opracowanie własne

9. Załączniki

9.1. Indykacyjny wykaz wstępnie zidentyfikowanych projektów inwestycyjnych i nieinwestycyjnych gmin partnerskich

9.2. Strategiczna Ocena Oddziaływania na Środowisko – podsumowanie